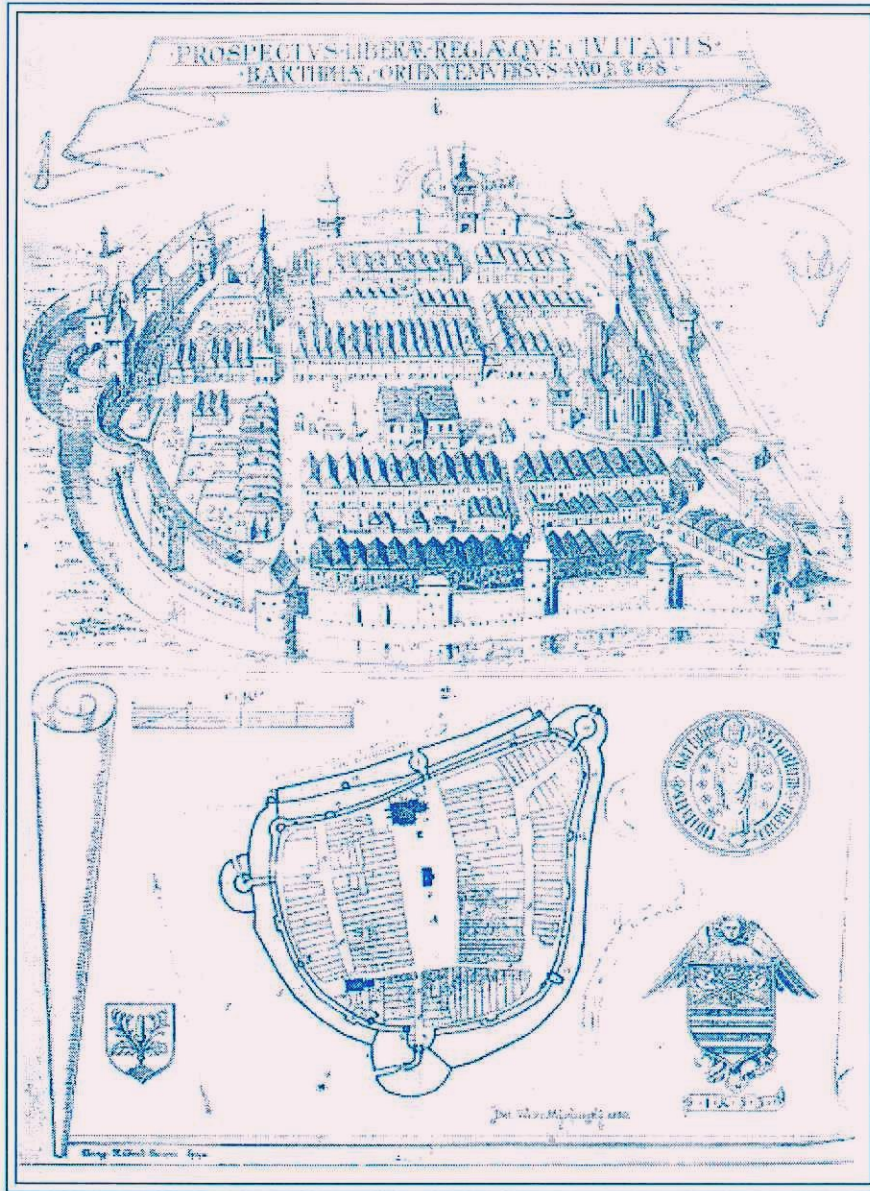

BARDKONTAKT 2001

„PROBLEMATIKA MESTSKÝCH PAMIATKOVÝCH CENTIER“

ZBORNÍK PREDNÁŠOK

BARDEJOV
30 - 31. AUGUST 2001

ISBN 80-968591-5-3

ZBORNÍK PREDNÁŠOK

HLAVNÁ TÉMA SEMINÁRA: REVITALIZÁCIA HISTORICKÝCH CENTIER MIEST

ODBORNÉ PREDNÁŠKY:

1. **ZÁMERY A ICH REALIZÁCIA PRI OCHRANE KULTÚRNEHO DEDIČSTVA**
Ing. arch. Viera DVOŘÁKOVÁ - PÚ Bratislava
2. **NOMINÁCIA A ZÁPIS MPR BARDEJOV A ŽIDOVSKÉHO SUBURBIA DO ZOZNAMU SVETOVÉHO KULTÚRNEHO DEDIČSTVA**
Ing.arch. Jara LALKOVÁ - FA STU, KOTPP Bratislava
3. **REVITALIZÁCIA - REANIMÁCIA RADNIČNÉHO NÁMESTIA V BARDEJOVE, PRÍPRAVA, ZÁMER A REALIZÁCIA**
Ing. Juraj POPJAK, - MsÚ Bardejov
4. **CENTRÁ HISTORICKÝH MIEST - SAMOZREJMOSTI A OTÁZNIKY**
Ing.arch. Ivan Gojdič - TU Trnava, KDUaK
5. **REVITALIZÁCIA HISTORICKÉHO CENTRA - DOPRAVNÝ KONFLIKT?**
Ing. arch. Beáta POLOMOVÁ - FA STU - KOTPP Bratislava
6. **REHABILITÁCIA VEREJNÝCH PRIESTOROV V NECHRÁNENÝCH VIDIECKYCH SÍDLACH**
Doc. Ing. arch. Eva KRÁĽOVÁ, PhD., - FA STU - KOTPP Bratislava
7. **POZNATKY A SKÚSENOSTI Z REALIZÁCIE PEŠEJ ZÓNY V PREŠOVE**
PhDr. Darina PETRANSKÁ - PÚ Bratislava, regionálne stredisko Prešov
8. **REKONŠTRUKCIA SOBOTSKEHO NÁMESTIA V MPR SPIŠSKÁ SOBOTA**
Ing. Iveta LAČNÁ - PÚ Bratislava, regionálne stredisko Prešov, pracovisko Poprad
9. **PRESTAVBA CENTRÁLNEJ MESTSKEJ ZÓNY V KEŽMARKU**
Ing. arch. Rudolf KRULIAC - Autorizovaný architekt, Ateliér Kežmarok
10. **REGENERÁCIA HISTORICKÉHO NÁMESTIA V SPIŠSKEJ NOVEJ VSI**
Ing. arch. Dušan FERIANC - Ateliér AEFM Bratislava
11. **BANSKÁ BYSTRICA - NÁMESTIE V MINULOSTI A DNES**
Igr. Ľubica FILLOVÁ - PÚ Bratislava, regionálne stredisko Banská Bystrica
12. **SCÉNA NÁMESTIA V KOMPOZIČNEJ SIETI MESTA**
Ing.arch. Silvia Bašová, PhD. - FA STU, KOTPP Bratislava
13. **PLAN RATOWANIA I ZAGOSPODAROWANIA STAREGO MIASTA KROSNA
PLÁN ZÁCHRANY A VYUŽITIA STARÉHO MESTA KROSNA**
Ewa MAŃKOWSKA - Muzeum Rzemiosła w Krośnie (Múzeum remesiel v Krosne)

14. KEIMFARBEN - SILIKÁTOVÉ NÁTEROVÉ SYSTÉMY A MATERIÁLY PRE REŠTAUROVANIE

Ing. Evžen BISKUP - KEIMFARBEN s.r.o., Vídeňská 119, 619 00 Brno, Česká republika

15. POJEM PŘÍRODNÍ A KULTURNÍ DĚDICTVÍ A PROBLEMATIKA UCHOVAVÁNÍ HISTORICKÝCH MĚST

Doc. PhDr. Zbyněk Z.STRÁNSKÝ, PhD. - Katedra ekomuzeologie FPV UMB

ZÁMERY A ICH REALIZÁCIA PRI OCHRANE KULTÚRNEHO DEDIČSTVA

Ing. arch. Viera DVOŘÁKOVÁ - Pamiatkový ústav Bratislava, Cesta na Červený most 6,
814 06 BRATISLAVA

ZÁMERY A ICH REALIZÁCIA PRI OCHRANE KULTÚRNEHO DEDIČSTVA

Ing. arch. Viera DVORÁKOVÁ - Pamiatkový ústav Bratislava, Cesta na Červený most 6,
814 06 BRATISLAVA

Zapísanie historického jadra Bardejova do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO v posledný novembrový deň roku 2000 pritiaхло pozornosť veľkej časti našej verejnosti, jeho slávnostné vyhlásenie do značnej miery glorifikovalo výsledky práce na záchrane kultúrnych pamiatok v pamiatkovej rezervácii. Diskusia a úvahy o tom, nakoľko si to Bardejov samotný zaslúžil vďaka cieľavedomej desiatky rokov trvajúcej snahe „o vynovenie kultúrnych pamiatok“ v stredovekom centre mesta, trvajú doposiaľ. Prehodnocujú sa rôzne zásahy do autentickej štruktúry, hovorí sa o miere ich vhodnosti zo súčasného pohľadu ochrany hodnôt kultúrneho dedičstva. Všetky tieto diskusie ilustrujú súčasný záujem spoločnosti o tieto hodnoty a o problematiku, ktorá s nimi súvisí. Táto prešla nielen cez druhú polovicu minulého storočia značnými zmenami. Jej zložitý vývoj a rôzne zmeny poznačili celé obdobie existencie tejto disciplíny. Ako sa tieto zmeny odrážajú v našej dnešnej skutočnosti a aká je realita pri ochrane hodnôt minulých vekov? Čo vlastne chápeme pod pojmom kultúrne dedičstvo?

Už tradične sa v našich podmienkach stotožňuje kultúrne dedičstvo s kultúrnymi pamiatkami, resp. s tým, čo je v zmysle zákona 27/87 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti chránené. Tento pohľad je však nesprávny. Čo všetko predstavuje kultúrne dedičstvo u nás definuje **Deklarácia Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva** (uverejnený v Zbierke zákonov Slovenskej republiky č. 91/2001, čiastka 39 z 20. marca 2001). Konštatuje sa v nej, že: „Kultúrne dedičstvo Slovenskej republiky je nenahraditeľným bohatstvom štátu a jeho občanov, je dokladom vývoja spoločnosti, filozofie, náboženstva, vedy, techniky, umenia, dokumentom vzdelanostnej a kultúrnej úrovne slovenského národa, iných národov, národnostných menšín, etnických skupín a jednotlivcov, ktorí žijú alebo v minulosti žili na území Slovenska. Kultúrnym dedičstvom sú hmotné a nehmotné hodnoty, hnutelné a nehmotelné veci vrátane importovaných diel a myšlienok, ktoré našli na Slovensku miesto a uplatnenie. **Nehmotnou hodnotou** kultúrneho dedičstva sú najmä jazykové a literárne prejavy šírené ústne alebo zvukovými nosičmi, diela dramatického, hudobného a tanečného umenia, zvyky a tradície, historické udalosti, zemepisné, katastrálne a miestne názvy. **Hmotnou hodnotou** kultúrneho dedičstva sú najmä archívne dokumenty bez ohľadu na spôsob zaznamenania informácie, historické knižničné dokumenty a fondy, diela písomníctva, scénografie, kinematografie, televíznej a audiovizuálnej tvorby, zbierky múzeí a galérií, **diela výtvarného, úžitkového a ľudového umenia, dizajnu, architektonické objekty, urbanistické súbory, archeologické nálezy a lokality, objekty ľudového staviteľstva, pamiatky výroby, vedy a techniky, historické záhrady, parky a kultúrna krajina**“. Až posledných 11 položiek spadá do kategórie, z ktorej vybrané súčasti sú predmetom ochrany formou vyhlásenia za kultúrne pamiatky, resp. pamiatkovo chránené územia. Aký je rozsah takto chápaného kultúrneho dedičstva v konkrétnych situáciách?

Keďže pojem kultúrne dedičstvo sa už zakotvuje i do niektorých zákonov, dovoľm si poukázať na niektoré súvislosti, ktoré majú dopad i na ochranu kultúrnych pamiatok a pamiatkovo chránených území. Konkrétne, v novele Stavebného zákona (z 1.8.2000) sa uvádza, že pri územnoplánovacej činnosti medzi povinne využívané

existujúce dokumenty a súbory informácií patria „programy ochrany kultúrneho s historického dedičstva“ (§7a). Je evidentné, že zámerom je takéto programy premietnuť do priestorového usporiadania a funkčného využívania územia. Logicky sa teda budú dať uplatniť najmä programy, ktoré sa zaoberajú hmotnou súčasťou kultúrneho dedičstva. Tou sú **všetky** diela výtvarného, úžitkového a ľudového umenia, dizajnu, architektonické objekty, urbanistické súbory, archeologické nálezy a lokality, objekty ľudového staviteľstva, pamiatky výroby, vedy a techniky, historické záhrady, parky a kultúrna krajina v danom priestore. Teda nielen kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie, pamiatkové zóny a ich ochranné pásma, ale minimálne historický stavebný fond. Problémom a otvorenou otázkou však zostáva spracovanie a schválenie programov pre takéto široké spektrum vecí. V skutočnosti totiž z celého tohoto fondu chránime ako kultúrne pamiatky len veľmi malú časť.

Ako vyzerá táto ochrana si priblížime na modelovom území Prešovského kraja. Najprv budeme mapovať aktuálny stav. Z porovnania jednotlivých okresov v Prešovskom kraji, kde ako jediné kritérium je zvolená tá skutočnosť, či sa v katastri obce vyskytujú kultúrne pamiatky, alebo nie vyplýva, že 41% (okres Humenné) - 79% (okres Poprad) obcí v okrese má vo svojom katastri kultúrne pamiatky. Na prvý pohľad celkom optimistická správa, ktorá sa však pri bližšom skúmaní dostáva do menej príjemnej roviny. Prečo? Pri skúmaní jednotlivých obcí oboch uvádzaných okresov (čiže s najmenším percentuálnym podielom obcí s kultúrnou pamiatkou a najväčším) je patrné, že v polovici až troch štvrtinách obcí je chránená žiadna až jedna kultúrna pamiatka. Inak povedané, u viac ako polovice obcí nereprezentuje chránené hodnoty temer nič, alebo zväčša kostolík, plastika, pamätná tabuľa či archeologická lokalita v lesoch za obcou. Aj v pamiatkársky najbohatšom území Spiša je viac ako 5 kultúrnych pamiatok len v 10% obcí z celého okresu, v ktorých je súčasne aj pamiatkovo chránené územie, resp. pripravuje sa jeho vyhlásenie.

Ako vyzerá takýto pohľad na okres Bardejov. Z celkového počtu 86 obcí v katastri 34% z nich nie je žiadna a v 41% je jedna kultúrna pamiatka, pričom v piatich z nich je to dokonca priamo Národná kultúrna pamiatka. Zaujímavý je však pohľad na obce bez chránených kultúrnych pamiatok. Týchto 29 obcí je súčasťou historického osídlenia regiónu. Zmienky o 2/5 z nich sa vyskytujú do konca 14. storočia. Hmotná historická stopa, podchytená v listinách však na tvári bola zrejme pretvorená do takej miery, že z pohľadu hodnôt hodných ochrany sa v nich nenachádza už nič. Žiadna z týchto obcí nevznikla po 17. storočí. Keďže sa zamýšľam nad zámermi a ich realizáciou, vrátim sa až k prvému komplexnému pohľadu na hmotné kultúrne dedičstvo Slovenska, k Súpisu pamiatok. Pri jeho spracovávaní (v priebehu 50tych rokov 20. stor.) sa u 9 obcí nenašli žiadne dôvody na to, aby boli doňho zaradené. Dnes, s odstupom 40 rokov od spracovávania súpisu nie je z pamiatkového hľadiska zaujímavý fond v 29 obciach okresu - čo je viac ako trojnásobok oproti stavu pred 40 rokmi. Tento rozdiel je výsledkom nielen prehodnocovania zachovaného historického stavebného fondu v danom území, ale v mnohých prípadoch je dokladom jeho postupnej devastácie a až zániku. Ako ilustrácia uvádzam nárast pamiatkového fondu v okrese od roku 1963. Vtedy, ako realizácia zámeru ochrániť kultúrne dedičstvo boli zapísané prvé kultúrne pamiatky, zväčša kostolíky v obciach okresu. V samotnom meste Bardejov to však bolo len niekoľko pamätníkov a objektov. Až v roku 1970 bolo vyhlásených viac ako sto najdôležitejších kultúrnych pamiatok, tvoriacich dnes základ pamiatkového fondu mesta - medzi nimi napr. radnica, kostol sv. Egídia, mestské opevnenie. V nasledujúcom roku narastal pamiatkový fond v meste v dôsledku zápisu liečebných domov a vil v Bardejovských kúpeľoch, v okrese zas boli zapísané viaceré archeologické lokality. Zmeny v nasledujúcom období boli už len minimálne smerom hore : v polovici 70-tych rokov boli vyhlásené

d'alšie pamiatky histórie, v polovici osemdesiatych rokov najmä technické pamiatky, v druhej polovici deväťdesiatych rokov ľudové domy. Z údajov vedených v Ústrednom zozname kultúrnych pamiatok (ÚZKP) ešte môžeme konštatovať, že za posledných 15 rokov sa zrušila ochrana 16 kultúrnych pamiatok v meste Bardejov a 33 kultúrnych pamiatok v ostatných sídlach okresu. Je pravda, že mnohé pamätné tabule boli vedené v ÚZKP najmä z politických dôvodov, avšak tento údaj sa netýka len pamätných tabulí (takýchto kultúrnych pamiatok bolo pred rokom 1991 evidovaných o 9 viac ako dnes). Najviac zrušených kultúrnych pamiatok reprezentovalo ľudové staviteľstvo - spolu 26 kultúrnych pamiatok. V dôsledku ich devastácie tak napríklad v obci Malcov z pôvodne evidovaných 9 roľníckych domov od začiatku deväťdesiatych rokov neevidujeme žiadnu kultúrnu pamiatku, keďže i pamätná tabuľa v nej nespĺňala kritéria pamiatkovej ochrany pre tento druh pamiatok. Ak by sa táto vzorka zániku hodnôt kultúrneho dedičstva uplatňovala ako obraz vývoja v oblasti ochrany kultúrnych pamiatok v jednotlivých sídlach, v sledovanej časti zachovávaní hmotného kultúrneho dedičstva by sme o 100 rokov v okrese Bardejov nemuseli nájsť žiadne kultúrne pamiatky.... Našťastie však i produkty vývoja samotného poskytujú nové pole pôsobnosti a teda šancu pre veci, ktoré sa stávajú predmetom ochrany pri uplatňovaní súčasného, aktuálneho pohľadu na hodnoty, samozrejme na základe celoplošného preverenia a vyhodnotenia pamiatkových hodnôt. V tejto súvislosti sa v priebehu posledného desaťročia pripravovali návrhy na zápis pamiatok spojených so židovskou kultúrou, pamiatok architektúry moderného hnutia, pamiatok spojených s osobnosťami v minulosti obchádzanými, či pamiatok spojených so železničnou dopravou. Aj tu sa však žiada poznamenať, že mnohé zámery sa darí realizovať len vo veľmi oklieštenej podobe, keďže nie všetky hodnotné vytipované veci sú za nakoniec vyhlásené za kultúrne pamiatky - takto to bolo napr. v prípade pamiatok spojených so železnicami. Chceme zdôrazniť, že vyhlásenie kultúrnej pamiatky nie je totožné s jej záchranou a ochranou, je to len právny rámec na realizovanie takýchto zámerov.

Je však zjavné, že lepšie sa darí uplatňovať ochranu kultúrnych pamiatok a ich prostredia v rámci pamiatkovo chránených území, čo nakoniec dokladá i samotná pamiatková rezervácia Bardejov, ktorá je štvrtým mestom v kraji čo do počtu nehnuteľných kultúrnych pamiatok. Ako sa teda vyvíjala ochrana území vo vzťahu k tomuto regiónu? Ak budeme sledovať vývoj v tejto oblasti od r. 1976¹, čiže rok pred vyhlásením prvých rezervácií ľudovej architektúry, vtedy z celoslovenského hľadiska bolo vytipovaných 13 území vhodných na ochranu, z toho 5 na vyhlásenie pamiatkovej rezervácie (Sabinov, Spišské Podhradie, Podolínec, Ždiar, Hniezdne). Dnes je rezervácií spolu 9 a z tých, čo boli pred štvrtstoročím pôvodne vytipované sú vyhlásené len dve. Ostatné tri historické jadrá sú dnes chránené ako pamiatkové zóny, čiže územia s menšou hustotou kultúrnych pamiatok.

V roku 1976 bolo uvádzaných 8 historických jadier regiónu ako významné. Treba zdôrazniť, že medzi tento počet sa vtedy ešte nezahrňalo osídlenie vidieckeho typu. Pri riešení celoplošnej úlohy ústavu v roku 1985² zameranej na ochranu území bolo na územnú ochranu vytipovaných 16 vhodných území. V rámci ďalšieho odborného materiálu z roku 1989³ sa uvádza v prílohe 34 území vytipovaných na ochranu formou pamiatkovej zóny. Tu už významnou súčasťou bola i zachovaná historická zástavba dedín. V samotnom okrese Bardejov bolo

¹Historické jadrá miest - naše urbanistické pamiatky, Dorotjak Dušan, Vlastivedný časopis 2/1976, roč. XXV

²Návrh koncepcie pamiatkovej starostlivosti o historické urbanistické súbory, ŠÚPS 1985

³Metodika vyhlasovania pamiatkových zón, ŠÚPS 1989

takýchto území vytipovaných 7. Po celoplošnej previerke v roku 1993⁴ sa zreálnil tento počet z 34 na 13. V Bardejovskom okrese sa záujem sústredil len na územie Bardejovských kúpeľov. To, že aj tento veľmi zredukovaný záujem chrániť vybrané špičkové hodnoty kultúrneho dedičstva nie je dodnes naplnený len pripomínaním pre informáciu nezásvätených. S návrhom, spracovaným regionálnym strediskom v Prešove nesúhlasili vlastníci. Realizovať územnú ochranu bez ich spoluúčasti a záujmu sa nedá. Obdobne skončili i viaceré zámery o ochranu v rámci celého kraja, námatkovo pripomením Veľký Šariš, ktorý dnes je len slabým odleskom svojho skutočného dejinného významu, alebo viaceré miestne časti Popradu, kde až v poslednom období sa začal prejavovať záujem zo strany štátnej správy. Žiaľ, napríklad v prípade historického jadra Popradu sa realizovali v období posledných 10 rokov také zásahy, že vyhlásenie pamiatkovej zóny stráca opodstatnenie. Na úplne nepochopenie narazili kolegovia i vo Svite, ktorý sa síce dostáva do zorného poľa odborníkov zo zahraničia v súvislosti s architektúrou moderného hnutia, v našich podmienkach je však interpretovaný ako nedokonalé provizórium baťovskej éry, ktoré nepatrí do vysokohorského prostredia.

Celkovo je dnes v Prešovskom kraji stav ochrany území prakticky rovnaký, ako na celom území Slovenska. Napriek tomu, že jeho značnú časť tvoria historicky tak významné a špecifické regióny, bohaté na kultúrne dedičstvo ako je Spiš a Šariš. Napriek 2 zo štyroch „kultúrnych“ lokalít zapísaných do Zoznamu svetového dedičstva - v roku 1993 Spišský hrad a pamiatky okolia, v roku 2000 Bardejov.

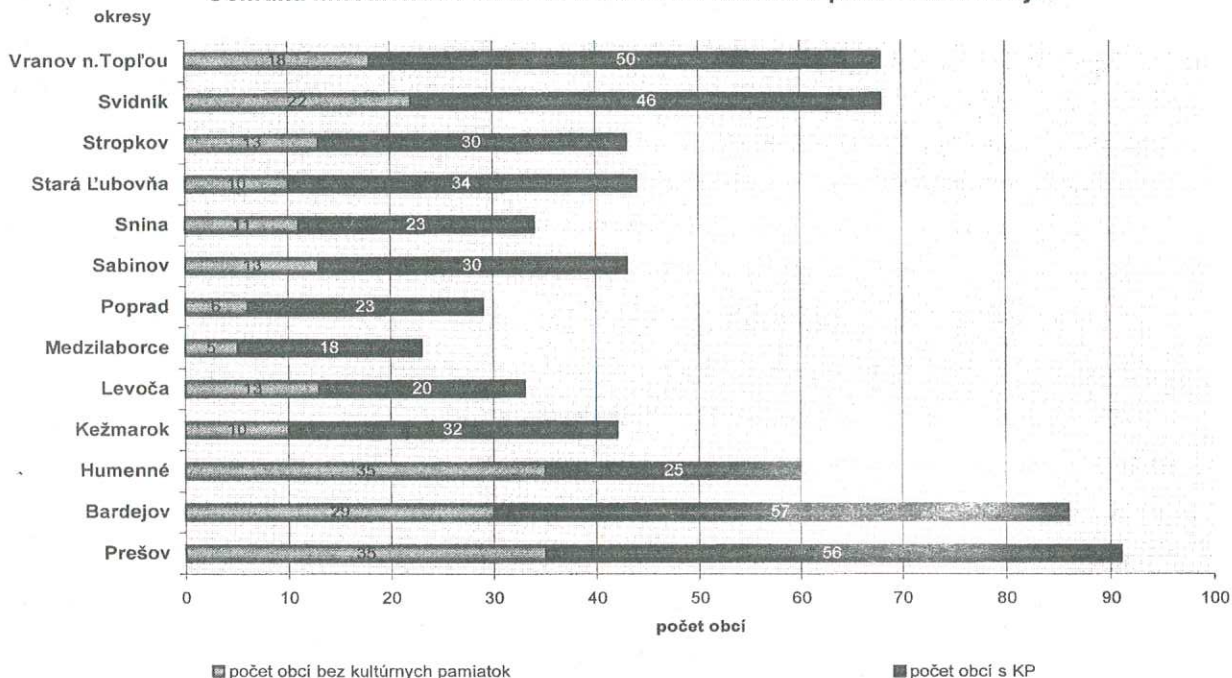
Nie je mojím cieľom vyvolávať falošnú nostalgiiu, ale ani vzbudzovať pocity, že je potrebné bezhlavo chrániť všetko pochádzajúce z minulosti. Som si vedomá tej skutočnosti, že prevážnu časť historického stavebného fondu vidieckeho osídlenia regiónu tvorili drevené zrubové ľudové domy, teda postavené z materiálu, ktorý dáva stavbám oveľa nižšiu životnosť ako u murovaných objektov. Navyše tieto vo svojej podobe z 19. stor. len ťažko môžu uspokojiť požiadavky súčasnej doby na využívanie pri realizácii pôvodného spôsobu využitia, čiže pri bývaní. Aj prirodzená túžba po novom, tak jednoznačne uplatňovaná v prostredí nášho vidieka sa najmä za posledných 50 rokov výrazne podpísala na likvidácii domov, pripomínajúcich ťažké časy. Ľudia radi navonok predvádzajú svoj blahobyť. Obdobne i mnohé kostoly v týchto obciach, po prestavbách v 19. a 20. storočí sa z pamiatkového hľadiska znehodnotili. Razantné prestavby zotrelí z nich patinu a odstránili dávne jedinečné detaily. Drevené kostolíky, tak ako sme toho svedkami dnes, podľahli zvetrávaniu a nahradili ich trvácnejšie stavby. Objekty technických stavieb - mlyny, pily, sušiarne a pod., často spomínané v týchto obciach, zmizli temer bez povšimnutia. V súčasnom obraze týchto dedín je ťažké hľadať stopy ich dávnej histórie, hoci stále ešte existujú. Tu je na mieste poukázať na súčasné snahy o uplatňovanie univerzálnych historizujúcich prvkov (polkruhové oblúky ako záklenky okien a dverí, balustrády), ktoré v očiach laikov majú plnohodnotne nahradiť autentického svedka historického pôvodu a to napriek tomu, že sa uplatňujú v novom, niekedy až grotesknom kontexte. Bez ohľadu na úplne iné väzby a zdroje inšpirácie v danom prostredí. Preto sa, využívajúc toto fórum, obraciam najmä na tvorcov, ale aj na investorov, aby nehľadali lacné, často až nevkusné imitácie, ale aby sa opierali o miestne časom overené tradície a vzory. Niekedy sa nám totiž môže zdať až neskutočným dedičstvo po predkoch, ktoré je osobitné, charakteristické, neopakovateľné, stále nás oslovujúce, pri porovnaní často s bezduchým plagiátorstvom dnešnej doby. Ako keby sme nedokázali tento odkaz uchopiť, alebo sme skutočne nedorástli ani do úrovne našich predchodcov? Úspešne nadviazať na najlepšie tradície nášho

⁴ Previerka území vytipovaných na vyhlásenie za pamiatkovú zónu, SÚPS 1993

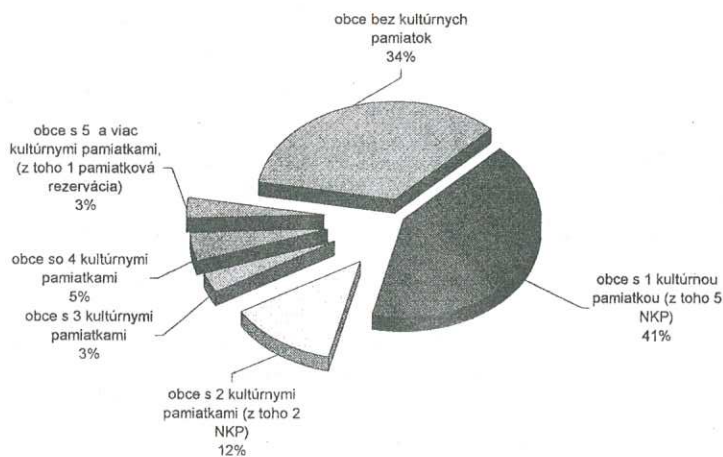

jedinečného kultúrneho dedičstva je totiž asi jediná správna cesta k budúcemu trvalo udržateľnému rozvoju našich regiónov - akokoľvek to môže znieť nadnesene. To, že naše kultúrne dedičstvo je plnohodnotným zdrojom inšpirácie a právom si zaslúži našu pozornosť a ochranu dokladá i historické jadro mesta Bardejov, ktoré dnes tvorí súčasť svetového kultúrneho dedičstva ako jedinečný predstaviteľ svojho druhu. Vyslovujem nádej, že v tomto prípade sa zámery a s nimi súvisiace záväzky pred celosvetovým spoločenstvom podarí realizovať. Verím, že týmto snahám môže napomôcť i toto podujatie.

Ochrana hmotného kultúrneho dedičstva v okresoch prešovského kraja

Kultúrne pamiatky v sídlach okresu Bardejov

Ing. arch.Viera Dvořáková - Pamiatkový ústav Bratislava , Cesta na Červený most 6 , 814 06 BRATISLAVA

**NOMINÁCIA A ZÁPIS MPR BARDEJOV A ŽIDOVSKÉHO SUBURBIA DO
ZOZNAMU SVETOVÉHO KULTÚRNEHO DEDIČSTVA**

Ing. arch. Jara Lalková - FA STU, KOTPP, Bratislava

NOMINÁCIA A ZÁPIS MPR BARDEJOV A ŽIDOVSKÉHO SUBURBIA DO ZOZNAMU SVETOVÉHO KULTÚRNEHO DEDIČSTVA

Ing. arch. Jara Lalková - FA STU, KOTPP, Bratislava

Pred dvomi rokmi na tomto odbornom seminári BARDKONTAKT '99 sme spolu s pani PhDr. Normou Urbanovou z Pamiatkového ústavu Bratislava vystúpili s príspevkom

OPODSTATNENOSŤ NOMINÁCIE MPR BARDEJOV DO ZOZNAMU SVETOVÉHO KULTÚRNEHO DEDIČSTVA na základe našej prípravy nominačného projektu pre zápis.

V svojom príspevku sme vyjadrili nádej na tento zápis zdôrazňujúc splnenie kritérií – opodstatnenie zápisu podľa Smerníc pre prípravu nominačných projektov pre začlenenie majetku do zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva vydaných UNESCO.

V zmysle týchto kritérií – nominácia BARDEJOVA z hľadiska AUTENTICITY a INTERGRITY zodpovedá kritériám pre zapísanie mestskej pamiatkovej rezervácie podľa smerníc pre zápis v kategórii iii.

Ide o historické územie, ktoré prekrýva presne to isté územie starobylého mesta, ktoré bolo i je obkolesené hradbami – teda je v plnom rozsahu historické.

Pamiatková ochrana v zmysle legislatívy – Zákonom č. 227/87 Zb. SNR o pamiatkovej statostlivosti sa vzťahuje na celé územie i jej ochranné pásmo. Všetká činnosť na tomto území preto podlieha pamiatkovej ochrane a v tom zmysle je i usmerňovaná odbornou organizáciou – Pamiatkovým ústavom.

Zachovanosť historickej urbanistickej štruktúry a hodnoty v území koncentrované či už charakterom hmotnej kultúry, tak i z hľadiska ideového bolo možné navrhnúť podľa kritérií:

- Urbanistický komplex – historický Bardejov – z hľadiska integrity i autentičnosti možno hodnotiť ako jedinečný dokument – svedectvo vyspelosti a dômyslu stredovekého mesta. Jeho zachovanie do súčasnosti, funkčnosť a mimoriadne pôsobivé prostredie potvrdzuje potreby ochrany dedičstva našich predkov a jeho zachovanie pre ďalšie generácie, najmä z hľadiska zániku mnohých obdobných štruktúr vplyvom vojnových udalostí, ale aj z hľadiska modernizačného úsilia a prestavby historických miest.
- Cieľavedomý a veľkorysý urbanistický rozvrh sídla od jeho založenia (13. – 14. storočie) je dokladom významnej etapy európskej civilizácie. V tomto období na našom území, na základe prílivu hostí, najmä nemeckých osadníkov, je zakladaný veľký počet miest popri jestvujúcich osadách pôvodného slovenského obyvateľstva. Väčšina týchto miest si zachovala pôvodný urbanistický rozvrh historických priestorov ale integrita prostredia historického Bardejova je najucelenejšia.

Súčasne z hľadiska šírenia západnej kultúry je práve Bardejov dotýčnicou kultúry západnej a východnej a jeho urbanistický rozvrh i slohové prejavy Bardejov jednoznačne zaraďujú do stredoeurópskeho priestoru.

- Historické mesto Bardejov je súčasne príkladom tradičného využitia krajiny – t.j. jeho prírodných podmienok živej a neživej prírody. V priaznivých terénnych klimatických podmienkach, na sútoku rieky Topľa s potokom Lukavica, pri pravekej diaľkovej obchodnej komunikácii od Čierneho k Baltickému moru sa pri starej osade vybuďoval cieľavedomý urbanistický komplex obklopený hradbami (založené mesto).

Každý z jeho objektov obklopujúci veľkorysé námestie (funkcia obchodu a trhov) je dodnes príkladom tradičného ľudského obydľia mestského typu s viacúčelovým využitím. Reprezentuje vyspelú kultúru mešťanov, ale i mnohonárodnosť na našom území, ktorá spoločným úsilím vybuďovala, ale i udržala, prosperujúce mestá s vyspelou urbanistickou architektonickou a výtvarnou kultúrou, ale i duchovným odkazom pre našu i budúce generácie.

- Historické mesto Bardejov spĺňa požiadavku autentičnosti, a to i vzhľadom na materiálnu substanciu stavieb a ich remeselné prevedenie. V komplexe budov sú zachované pôvodné konštrukcie i detaily počnúc stredovekými cez renesančné až po novšie úpravy, fasád z 19. storočia.

Hmotová podstata väčšiny objektov je historická so značnými jednoznačne datujúcimi architektonickými článkami (gotické a renesančné kamenné portály a šambrány, renesančné zaklenutia a drevené trámové stropy, kamenárske znaky cechov i význačných majstrov).

Obnova pamiatok a rušná stavebná činnosť, ktorá v Bardejove nastala v 60-tých rokoch nášho storočia, bola usmerňovaná pamiatkármi v duchu Benátskej charty na základe koncepcie s cieľom zachovať integritu a autenticitu tohto komplexu. Všetky zásahy boli riešené na základe komplexnej a podrobnej dokumentácie chrániacej originál.

- Historické jadro Bardejov od roku 1950 je vyhlásené za mestskú pamiatkovú rezerváciu, čím získalo adekvátnu právnu ochranu Zákonom č. 8 Zb. SNR od roku 1987, Zákonom č. 27/87 Zb. SNR o Pamiatkovej starostlivosti a jeho vykonávacej vyhlášky č. 21/87 Zb. MK SR, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona.

Súčasne pre všetky činnosti v území boli vypracované Zásady pamiatkovej starostlivosti o Mestskej pamiatkovej rezervácii, v zmysle, ktorých celá príprava a obnova je podriadená výsledkom vedeckého bádania v záujme zachovania autentičnosti a integrity celku.

Z hľadiska celkového hodnotenia mesta bol Bardejov zaradený podľa bodu 27 do kategórie **ii – historické mestá**, ktoré sú stále osídlené a ktoré sa prirodzene rozvinuli a budú sa rozvíjať i naďalej pod vplyvom sociálno-ekonomických a kultúrnych zmien.

Na druhej strane jedinečnosť zachovania historického jadra t.j. pôvodného mesta uzatvoreného v hradbách, pri správnom usmernení a ochrane, ako i využívaní vhodnými funkciami, ktoré sú napokon zhodné s tradičným využitím, dáva predpoklad udržateľnosti tohto priestoru s jeho komplexom kultúrno-historických hodnôt pri plnohodnotnom jeho využití, ako prirodzeného kultúrneho centra.

Návrh okrem preukázania opodstatnenosti zápisu na základe kultúrno – historických hodnôt bol doplnený komparatívnou analýzou s vybranými mestami stredoeurópskeho priestoru. Podľa odporúčani zahraničných účastníkov kolokvia konaného v Bardejove v dňoch 4. a 5. mája 1999 bolo potrebné preukázať najmä špecifické rysy Bardejova, ktorými sa odlišuje od ostatných miest a obohacuje tak súbor pamiatok kultúrneho dedičstva ľudstva. Teda preukázať jeho jedinečnosť.

V zmysle smerníc pre hodnotenie nominácie čl. 60.

Analytický rozbor pre porovnanie návrhu mesta Bardejov v zmysle tohto odporúčania si stanovil za cieľ porovnanie s už zapísanými lokalitami v stredoeurópskom priestore, resp. s krajinami susediacimi so Slovenskom.

Z doteraz zapísaných lokalít kultúrneho dedičstva týchto štátov pre porovnanie bola zrovnateľná kategória – č. 4 historické sídla –

Nemecko:	Lübeck, Gostar, Quedlinburg, Bauhaus – Waimar, Dessau, Bamberg
Čechy:	Praha, Kutná hora, Telč, Český Krúmlöv
Poľsko:	Varšava, Zamošč, Krakow
Maďarsko:	Hólokö, Budapešť
Chorvátsko:	Split, Dubrovník
Juhoslávia:	Kotor
Bulharsko:	Nessebar
Ukrajina:	Kijev
Švajčiarsko:	Bern
Rakúsko:	Salzburg
Slovensko:	Vikolíneć, Banská Štiavnica

Celkovo ide o porovnanie s 22 historickými sídlami.

Rozbor z hľadiska odlišnosti, teda i preukázania jedinečnosti nominovanej lokality sa sústredil na našu už zapísanú slovenskú lokalitu historického sídla t.j. Banskú Štiavnicu.

Pre porovnanie boli zvolené nasledovné kritéria:

- Založenie sídla, prvé historické zmienky, zásadné zmeny urbanity
- Prírodné podmienky
- Historické právne postavenie
- Veľkostná kategória sídla

- Historické hospodárske aktivity
- Urbanizmus
- Hlavné slohové prejavy
- Ideový význam mesta

Výsledky porovnania preukázali, že napriek značnému počtu analyzovaných lokalít nie je možné kvalifikovane porovnať Bardejov so žiadnou zapísanou lokalitou. Každá s týchto lokalít je jedinečná, vyvíjajú sa rôznych časových, prírodných, hospodárskych i sociálnych podmienkach..

Pri vyhodnotení bol dosiahnutý maximálny počet štyroch z ôsmich hodnotiacich kritérií, a to iba v dvoch z hodnotených lokalít.

Jedinečnosť a neporovnateľnosť Bardejova bola preukázaná aj v podrobnej komparatívnej štúdií s Mestskou pamiatkovou rezerváciou – Banská Štiavnica.

Porovnanie si nekládlo za cieľ vyhodnotenie väčšieho či menšieho významu lokality pre zápis do Svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, ale poukázanie na rôznorodosť urbanistických štruktúr a potrebu ochrany práve tejto rôznorodosti svedčiacej o vyspelosti a vývoju kultúry na našom území.

Každá z týchto lokalít je svojim spôsobom špecifická a jedinečná s primeranou mierou integrity a zachovaním autenticity presvedčivá.

Porovnávacia štúdiá preukázala opodstatnenosť nominácie o čom svedčí aj hodnotenie návrhu výborom UNESCO.

Príprava nominácie MPR Bardejov do Svetového kultúrneho dedičstva preukázala opodstatnenosť návrhu jej zapísaním do zoznamu 30. novembra 2000 pod číslom 973 v Cairns Australii.

K forme spracovania zaujali kladné stanovisko zahraniční experti ICOMOS na kolokviu dňa 4.-5. mája 1999 v Bardejove, vyslaný expert UNESCO, architekt Solar z Izraela, ako i Výbor ICOMOS v Paríži 28. júna 1999. Výbor sa v svojej hodnotiacej správe vyjadril pochvalne najmä o komparatívnej štúdií, ktorej metóda spracovania je pôvodná.

Zápis bol uskutočnený po uznaní, že toto historické sídlo zodpovedá kritériám autenticity a integrity v plnom rozsahu.

Urbanistický komplex – historický Bardejov z hľadiska integrity a autentičnosti možno hodnotiť, ako jedinečný dokument – svedectvo vyspelosti a dômyslu stredovekého mesta. Jeho zachovanie do súčasnosti, funkčnosť a mimoriadne pôsobivé prostredie potvrdzuje potrebu jeho ochrany a zachovanie pre ďalšie generácie.

Bardejov má mimoriadny význam i z hľadiska kultúry - je dotýčnicou medzi kultúrou západnou a východnou. Jeho urbanistický rozvrh i slohové prejavy ho jednoznačne zaraďujú do stredoeurópskeho priestoru.

Historické mesto Bardejov je súčasne príkladom tradičného využitia krajiny – t.j. jeho prírodných podmienok živej i neživej prírody.

Reprezentuje vyspelú kultúru s hodnotným urbanistickým, architektonickým i výtvarným prejavom, ale i duchovným odkazom pre našu i budúce generácie.

Súčasťou zápisu je i Židovské suburbium, ktoré sa nachádza mimo pamiatkovej rezervácie. Toto je jedinečnou zachovalou urbanistickou štruktúrou židovskej kultúry na Slovensku.

Úspech zapísania MPR Bardejov a jeho židovského suburbia do SVETOVÉHO KULTÚRNEHO DEDIČSTVA je len jednou zástavkou v jeho histórii. Spolu so zápisom mesto prijalo na seba i veľký dlhodobý záväzok.

Záväzok uchovať toto kultúrne dedičstvo pre ďalšie generácie neporušené.

Tento záväzok bol prijatý už pri nominácii k zápisu, kde okrem opodstatnenia zápisu sa navrhovateľ zaväzuje k opatreniam na ochranu a vytvoreniu prostriedkov na implementáciu týchto opatrení.

V časti 6 návrhu – Monitorovanie sa uvádza.

Do jedného roka od zaradenia historického jadra mesta do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO vypracuje Mestský úrad v spolupráci s dotknutými orgánmi a inštitúciami Komplexný program starostlivosti o zapísané územie. Program bude základným rámcovým materiálom pre činnosti smerujúce k zachovaniu a zveľadeniu hodnôt, ktoré opodstatnili zaradenie Bardejova do svetového dedičstva. Komplexný program bude pozostávať z dvoch častí:

- zhodnotenie stavu zapísaného územia a jednotlivých objektov v čase zaradenia Bardejova do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO,
- dlhodobý výhľad potreby prác na zapísanom území zameraný na údržbu, obnovu a užívanie jednotlivých objektov, areálov a priestranstiev s potrebou ich finančného, organizačného a dodávateľského zabezpečenia. V tejto časti bude spracovaný aj predpokladaný harmonogram perspektívnych akcií.

Na tomto východiskovom materiáli bude postavené monitorovanie stavu konzervácie na zapísanom území. Výsledky monitoringu budú v ročných intervaloch dokumentovať:

- a) stavebno-technický stav:
  - jednotlivých pamiatkovo chránených objektov a ich areálov vrátane najhodnotnejšieho zariadenia zapísaného v Ústrednom zozname kultúrnych pamiatok (oltáre, orgány, vitráže a pod.),
  - dotvárajúcich, pamiatkovo nechránených ale na zapísanom území sa nachádzajúcich objektov, prípadne areálov,
  - inžinierskych sietí na celom území tak v rovine hlavných rozvodov ako aj prípojok,
  - povrchu komunikácií a verejných priestranstiev, drobnej architektúry a výtvarných diel na verejne prístupných priestranstvách,
  - areálov zelene, resp. významnejších solitérov na zapísanom území.

- b) zachovanie autenticity pamiatkovo chránených objektov a ich zariadení, ako aj priestorovo historického charakteru na zapísanom území vo väzbe na:
- súčasný stav zachovania ich materiálnej podstaty historických architektonických a výtvarných hodnôt,
  - úroveň kvality prác realizovaných na ich údržbe a obnove z hľadiska prípravy akcií a ich dodávateľského zabezpečenia,

  - vhodnosť ich využitia pred a po údržbe, resp. obnove.
- c) vývoj vlastníckych vzťahov na zapísanom území v základnom členení vlastníctva – mestský, štátny, cirkevný, súkromný majetok,
- d) finančné krytie prác na zapísanom území v sledovanom období v rozpise na tri kategórie- finančné náklady vlastníkov, štátu a donátorov, vrátane samosprávy a v členení podľa druhu prác vychádzajúcich z bodu a) (stavebno-technický stav).

Uvedené ukazovatele (indikátory) budú vo forme štatistických údajov, menovitých zoznamov prebiehajúcich akcií, zoznamov vlastníckych zmien, grafických príloh a fotografickej dokumentácie so zameraním na sledovanie stavebno-technického stavu, stavu konzervácie a postupu prác a výsledkov jednotlivých ukončených akcií.

Výstupom každoročnej priebežnej správy bude návrh opatrení na najbližší rok vo väzbe na dlhodobý Komplexný program starostlivosti. V návrhu opatrení bude stanovená požiadavka na postup prác na príprave a realizácii jednotlivých akcií a ich finančné zabezpečenie. Po prijatí návrhu opatrení Koordinačnou komisiou pri Mestskom úrade (viď bod 6) sa tento stane záväzným pre všetky zainteresované strany.

Raz za šesť rokov bude v zmysle Dohody o ochrane svetového kultúrneho dedičstva a na základe priebežných ročných správ vypracovaná súhrnná správa pre potreby UNESCO o stave zapísaného územia. Táto sa zároveň v rovine návrhu opatrení stane na ďalších šesť rokov strednodobým plánom prác na chránenom zapísanom území v rámci dlhodobo koncipovaného Komplexného programu starostlivosti o svetové dedičstvo v meste Bardejov.

Určujúcim koordinátorom všetkých prác, vrátane monitoringu na zapísanom území bude Mestský úrad v Bardejove. Tento vytvorí na základe usmernení osobitnej Komisie pre ochranu lokalít zapísaných v Zozname svetového kultúrneho dedičstva pri Ministerstve kultúry Slovenskej republiky – koordinačnú komisiu pre usmerňovanie prác na území zapísanom do svetového dedičstva, ktorej bude predsedáť primátor mesta a ktorej členmi budú splnomocnení zástupcovia:

- ústrednej štátnej správy – Ministerstva kultúry SR,
- regionálnej štátnej správy – Krajského úradu v Prešove a Okresného úradu v Bardejove,
- odbor organizácie – Pamiatkového ústavu v Bratislave.

Poslaním Koordinačnej komisie bude prijatý základný materiál Komplexný program starostlivosti o zapísané územie a následne posudzovať priebežné ročné správy o stave konzervácie a schvaľovať z nich vyplývajúci každoročný návrh opatrení. Ten bude prostredníctvom Ministerstva kultúry SR predkladaný do Vlády SR. Koordinačná komisia raz za šesť rokov pripraví, prerokuje a schváli súhrnnú správu o stave zapísaného územia a po jej prijatí vo Vláde SR správa predkladá v zmysle dohody UNESCO do Paríža.

Koordinačná komisia sa bude schádzať pravidelne dvakrát do roka, no v prípade potreby, na základe rozhodnutia jej predsedu – primátora mesta, aj častejšie. Popri schvaľovaní správ o stave zapísaného územia a sledovaní plnenia návrhov opatrení na jednotlivé roky i pre strednodobé plány, bude komisia prostredníctvom delegovaných zástupcov jednotlivých orgánov a inštitúcií prenášať na neprijaté úlohy.

Konkrétne získavanie údajov pre monitoring stavu zapísaného územia budú zabezpečovať predovšetkým pracovníci Pamiatkového ústavu, vysunutého pracoviska a Mestského úradu v Bardejove, ktorí zároveň zabezpečia záverečnú redakciu materiálov.

Z á v e r:

Záverom si dovoľujem položiť otázku: Akým spôsobom je záväzok napĺňaný?

**REVITALIZÁCIA - REANIMÁCIA RADNIČNÉHO NÁMESTIA V BARDEJOVE,
PRÍPRAVA, ZÁMER A REALIZÁCIA**

Ing. Juraj POPJAK - Mestský úrad, Radničné námestie č. 16, 085 01 Bardejov

REVITALIZÁCIA - REANIMÁCIA RADNIČNÉHO NÁMESTIA V BARDEJOVE, PRÍPRAVA, ZÁMER A REALIZÁCIA

Ing. Juraj POPIAK - Mestský úrad, Radničné námestie č. 16, 085 01 Bardejov

Rozhodnutie zodpovedných a kompetentných nominovať Bardejov a jeho MPR do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva vychádzalo z poznania úloh a záväzkov, ktoré s takým rozhodnutím sú spojené.

Toto poznanie bolo spojené s potrebou naďalej sústrediť úsilie orgánov samosprávy mesta, odborných organizácií, štátnej správy a jednotlivých vlastníkov k tomu, aby sa dosiahnutý stav záchrany historického jadra mesta udržal a súčasne sa vytvorili predpoklady, ale aj reálne podmienky pre pokračovanie v obnove. Nedeliteľnou súčasťou tohto procesu má byť i odstraňovanie tých chýb a nedostatkov, ktoré sa v doterajšom procese záchrany a obnovy udiali z akýchkoľvek dôvodov.

Je len samozrejmé, že proces rozhodovania musel zväziť i celkové spoločensko-ekonomické prostredie našej transformujúcej sa krajiny, ktoré zásadne ovplyvňuje realnosť plnenia záväzkov.

Mesto Bardejov a jeho predstavitelia po roku 1989 sa s plnou vážnosťou zaoberali riešením ako vytvoriť podmienky pre kontinuálne pokračovanie v procese starostlivosti o kultúrno-historické dedičstvo sústredené v MPR Bardejov.

Istým vyvrcholením tohto úsilia po predchádzajúcich rokovaníach s orgánmi pamiatkovej starostlivosti o problematike pripravovaných urbanisticko-architektonických úprav námestia, ako aj revitalizácie MPR bolo vypísanie anonymnej urbanisticko-architektonickej súťaže na konečnú úpravu námestia, ktorá bola uzavretá 30. 10. 2000.

Idea revitalizácie našla svoje zhmotnenie v hrubých rysoch a zásadách v "Programe oživenia Radničného námestia", ktorý vypracoval Mestský úrad, oddelenie podnikateľskej činnosti, Bardejov v júli 1999 a Mestské zastupiteľstvo ho schválilo v septembri toho istého roku.

Cieľom tohto programového dokumentu bolo a je riešiť systémové postupy pri funkčnom využívaní objektov Radničného námestia a MPR, zohľadnením ich kultúrno-historického významu a potreby situovania funkcií, nevyhnutných pre chod mestského organizmu v korelácii s potrebou prinávratenia významu Radničného námestia ako prirodzeného centra celého mesta. Uvedený program sa zaoberal otázkami vytvárania podmienok pri realizácii kultúrneho života na centrálnom námestí, riešením podmienok pre oddych obyvateľov a návštevníkov mesta a súčasne akceptovaním významu historického jadra pre cestovný ruch.

V stavebnotechnickom a architektonickom hodnotení programu predurčil potrebu riešiť zásadným spôsobom celkovú úpravu verejných komunikačných plôch a ciest v MPR a osobitne Radničného námestia, ktoré bolo do dnešnej podoby upravené v rokoch 1963 až 1966.

Proces prípravy zámeru revitalizácie centra MPR v Bardejove po uzavretí urbanisticko-architektonickej súťaže pokračoval po sérii pracovných rokovaní vypracovaním "Metodických východísk pre spracovanie projektovej dokumentácie urbanisticko-architektonických úprav námestia " v januári 2000 Pamiatkovým ústavom Bratislava, regionálne stredisko Prešov. Tento materiál určuje z hľadiska štátnej pamiatkovej starostlivosti v hrubých rysoch základné požiadavky na riešenie námestia.

Vážnosť procesu revitalizácie si vynútila to, že pre jeho prípravu a realizáciu bol v podmienkach Mestského úradu vymenovaný osobitný tím pracovníkov, ktorých úlohou je zabezpečiť koordináciu investičného procesu. V snahe vyhnúť sa niektorým chybám absolvovali títo pracovníci celý rad pracovných návštev a stretnutí v Košiciach a Krosne.

Uzavretím tejto fázy prípravy bolo vypracovanie zámeru realizácie reanimácie Radničného námestia v Bardejove.

Aké ciele si zámer stanovil :

- ◆ predmetom urbanisticko-architektonickej úpravy bude rekonštrukcia spevnených komunikačných plôch a parkových úprav
- ◆ rekonštrukcia inžinierskych sietí
- ◆ riešenie prvkov drobnej architektúry, informačného systému
- ◆ rekonštrukcia verejného osvetlenia a iluminácia a ozvučenie
- ◆ predmetom nie je riešenie samotných objektov mestských domov, ich fasád, radnice, kostola sv. Egídia

Pre spracovanie projektovej dokumentácie boli určené tieto požiadavky:

- ◆ námestie má byť riešené ako jednotný priestor, členený líniou zelene po východnom a západnom obvode
- ◆ zeleň riešiť a to trávnik s drevinami
- ◆ dynamická doprava je prípustná len ako zásobovacia, bez parkovania s časovou reguláciou
- ◆ osvetlenie situovať po obvode námestia a riešiť to v náväznosti na osvetlenie budov
- ◆ architektonické detaily riešiť ako súdobé prvky prispôbené k historickému prostrediu - nie historizujúce
- ◆ lavičky, koše a osvetľovacie telesá riešiť ako pevne zabudované prvky z prírodných materiálov
- ◆ v ploche námestia nezvýrazňovať komunikačné línie

Požiadavky na obsah projektovej dokumentácie:

Musí obsahovať :

- ◆ situáciu s rozmiestnením architektonických detailov
- ◆ pozdĺžne a priečne rezy s presným výškovým osadením povrchových úprav
- ◆ detail úpravy dlažobných prvkov s detailom uloženia jednotlivých dlažobných prvkov
- ◆ výrobné výkresy architektonických detailov
- ◆ technická správa

V zmysle ustanovení zákona č. 27 /1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti mesto Bardejov ako vlastník nehnuteľného majetku, ktorý je predmetom úprav vyžiadal záväzné stanovisko Okresného úradu, odboru regionálneho rozvoja k zámeru vypracovania vykonávacieho projektu pre "Rekonštrukciu, obnovu a úpravu plochy Radničného námestia v MPR Bardejov".

V zmysle tohto stanoviska zabezpečuje sa spracovanie projektovej dokumentácie v rozsahu :

- ◆ dokumentácia pre vydanie územného rozhodnutia
- ◆ projektová dokumentácia pre vydanie stavebného povolenia

Pracovná skupina pre prípravu a koordináciu reanimácie Radničného námestia súčasne rozpracovala celý zámer reanimácie MPR do štyroch etáp:

- I. etapa** - reanimácia Radničného námestia
- II. etapa** - rekonštrukcia ul. Poštová, ul. Rhodyho, ul. Veterná, ul. Františkánov , I.časť ul. Hviezdoslavova, rekonštrukcia parku za kostolom sv. Egídia
- III. etapa** - ul. Stocklova, ul. Kláštorská, ul. Miškovského, ul. Hviezdoslavova - II.časť, park ul. Dlhý rad - I. etapa
- IV. etapa** - ul. Na hradbách, ul. Baštová, ul. Františkánov - II.časť, park ul. Dlhý rad - II. etapa.

Pre naplnenie podmienok záväzného stanoviska zabezpečila pracovná skupina v kontexte svojej koordinačnej funkcie medzi jednotlivými investormi prípravu a spracovanie dokumentácie rekonštrukcie infraštruktúry. Ústretový prístup predstaviteľov organizácií vykonávajúcich správu príslušných inžinierskych sietí - VVaK, ST, SPP, VSE umožnil napriek časovej tiesni v celku zabezpečiť i prípravu a realizáciu týchto podmieňujúcich investícií. Dnes sme už svedkami realizácie niektorých rekonštrukcií inžinierskych sietí v uliciach MPR.

Do skupiny predstihových akcií sa radí aj vykonanie archeologických prieskumov, ako limitujúcich podmienok orgánov štátnej pamiatkovej starostlivosti. Aj tento zákonom nariadený proces v zložitosti faktorov času, financií a realizácie sa riadiacemu štábu podarilo v zmysle časového harmonogramu zabezpečiť.

V tomto období celá príprava zámeru reanimácie sa dostáva do záverečnej fázy. Na zámer niekoľko termínov, upresňujúcich časový plán prípravy:

- ◆ nasledujúci mesiac september je termínom dodania projektovej dokumentácie, v termíne 10.2001 - realizačný projekt
- ◆ v termíne 01. 2002 - vyhodnotenie verejného obstarávania zhotoviteľa prác
- ◆ v termíne 09. 2001 - predpokladaný termín vydania stavebného povolenia
- ◆ predpokladaný termín zahájenia prác na reanimácii a to rekonštrukciou inžinierskych sietí je 10.2001
- ◆ zahájenie prác na rekonštrukcii spevnených plôch je v termíne 03.2002

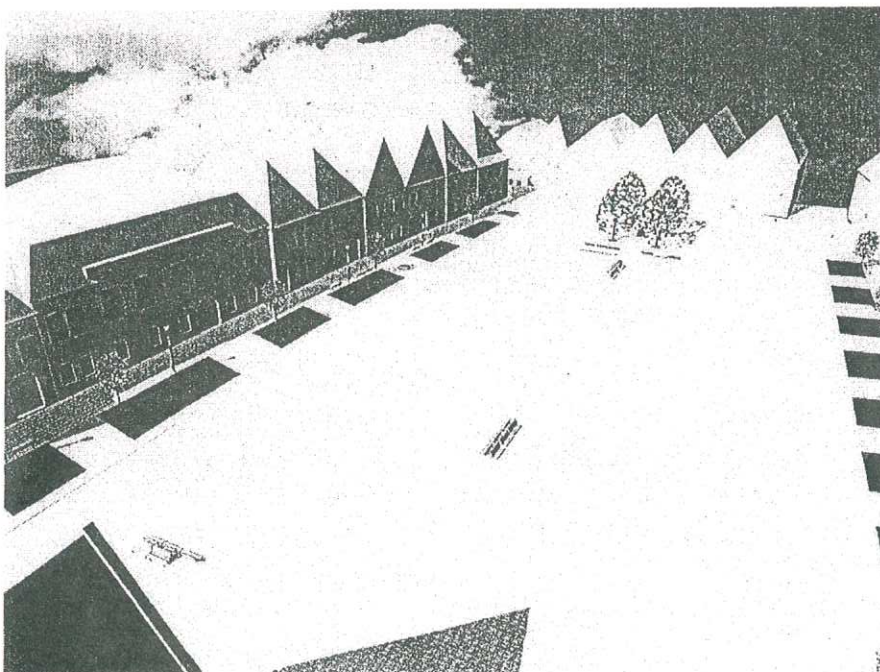
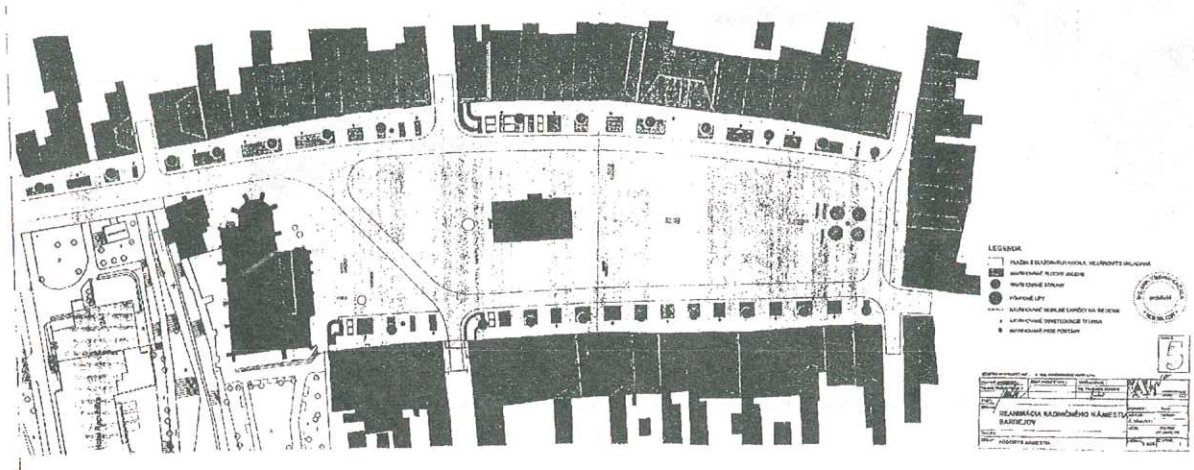

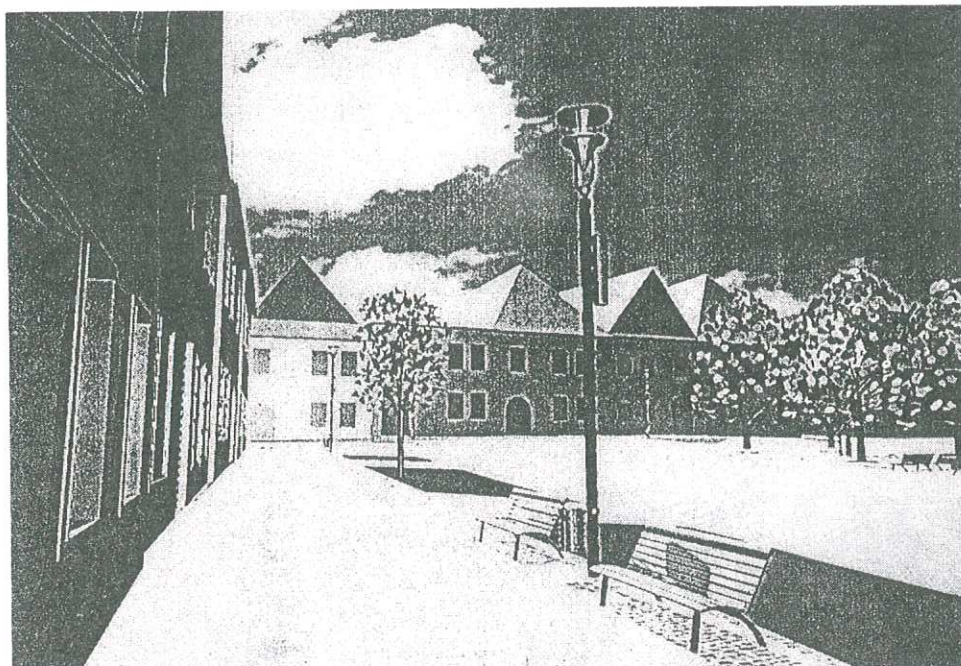
Vážené dámy a páni,

dovolil som si Vás zoznámiť s postupom mesta na príprave veľmi náročnej investičnej akcie, ktorá sa stáva konkrétnym naplnením záväzku mesta Bardejov v súvislosti s jeho Zápisom do svetového kultúrneho dedičstva.

Záverom môjho príspevku chcem zdôrazniť, že mesto Bardejov je si vedomé úloh, ktoré z tohto zápisu pre neho vyplývajú a preto napr. pre naplnenie jednotlivých záväzkov, uvedených v návrhu na nomináciu zabezpečilo spracovanie Komplexného programu starostlivosti o zapísané územie.

Je ale žiaduce mať na zreteli, že zápis Bardejova je v prvom rade čťou i povinnosťou nás domácich, ale súčasne čťou i povinnosťou Slovenskej republiky a jej orgánov.

Príklady ukážok riešenia reanimácie Radničného námestia Bardejov.

CENTRÁ HISTORICKÝH MIEST - SAMOZREJMOSTI A OTÁZNIKY

Ing.arch. Ivan GOJDIČ - TU Trnava, KDUaK

CENTRÁ HISTORICKÝH MIEST - SAMOZREJMOSTI A OTÁZNIKY

Ing.arch. Ivan GOJDIČ - TU Trnava, KDUaK

Od vyhlasovania prvých pamiatkových rezervácií uplynulo 50 rokov, od vytvárania prvých peších zón, ako pokusu o sústredenejšiu obnovu pamiatkového fondu, približne 15 rokov. Je to už dosť dlhý časový úsek, aby sme vedeli k dosiahnutým výsledkom zaujať stanovisko z „odstupu“, a teda so šancou na objektivitu? Aj keď sa zdá, že tento odstup ešte nie je dostatočný, nezadržateľná tendencia intenzívne využívať predovšetkým mestské centrá, hlavne so silnejším ekonomickým potenciálom, vyvoláva potrebu hodnotiť, čo sa doposiaľ dosiahlo. Hodnotiť s cieľom vzájomne sa poučiť, vyvarovať sa chýb z dávnejšej i nedávnej minulosti a nečakať, kým nám na ne poukážu odinakiat'... Nečakať aj preto, že na Slovensku prebieha (či sa pripravuje) rehabilitácia viacerých historických jadier, ktoré sa nemusia dopustiť už poznaných omylov len preto, že o nich „ohľaduplne“ nehovoríme pravdu, alebo dokonca pokrytecky mlčíme. Ved' len nech sa každý učí na svojej koži...

Do roku 1989 sme síce podstatne nepokročili s obnovou centier (stavali sa sídliská, nové divadlá a stránicke sídla), no vzhľadom k nespochybňovaniu pojmov „plánovanie“ a „konceptia“ (ako je to módne dnes) sa vypracovali pre jednotlivé pamiatkové rezervácie zásady starostlivosti o ne a boli pokusy aj o načrtnutie skutočne komplexných programov obnovy (Košice, Spišská Sobota). Tie už nehľadeli len na pamiatkárске kritériá obnovy, ale skĺbovali do jedného materiálu, problematikou funkčného využitia priestorov po vzdelávanie a propagáciu hodnôt jadra končiac, všetko, čo malo podmieňovať úspešnú, koordinovanú a aj metodicky prijateľnú revitalizáciu najhodnotnejších častí historických miest. Všetky tieto snahy a z nich vyplývajúce materiály boli vtedy (a spravidla ostávajú do súčasnosti) nedocenené. Ved' kto by sa zaoberal nejakými zásadami, čo priamo nevyplývali zo zákona? Čo na tom, že tieto materiály mali hlavu a päť a mohli doteraz zabrániť viacerým „prešľapom“, za ktoré sa skôr-neskôr budú mestá potichu hanbiť?

Napriek tomu, že pešie zóny sa stali hitom po návrate kapitalizmu, boli tu už predtým prvé lastovičky, ktoré signalizovali tento trend - Trnava pri príležitosti 750. Výročia udelenia kráľovských výsad a Košice za prvého primátorovania R. Schustera si trúfli čiastočne vytlačiť dopravu z centier a obnoviť aspoň fasády a strechy (v Trnave len k ulici privrátené strany). Tieto aktivity provokovali a vyvolávali polemiky, nikto im však už neuberie prvenstvo tak z hľadiska aktivity samospráv, ako aj v postavení „pokusných králikov“, na ktorých sa mohli poučiť ďalšie mestá.

To, čo bolo do roku 1989 v prípade týchto miest výnimkou, po ňom sa zmenou spoločenských pomerov výnimka stala v podstate pravidlom; iniciatívy primátorov smerujú aspoň k čiastočnej obnove (i keď niekedy potemkinovskej), keď už nie k plnému oživeniu centier. Je tieto snahy potrebné jednoznačne privítať so všetkým dobrým i zlým čo ich sprevádza - a pomôcť im. Aby toho zlého bolo čo najmenej...

Teoreticky ovládame všetko, čo súvisí so záchranou a revitalizáciou historických centier. No akosi tieto faktory nedokážeme skĺbiť a skoordinať, na niečo niet peňazí, či niekto, kto rozhoduje, má sklon

k malomeštiackemu gýču, iný pokladá pamiatky za haraburdy, ktoré bránia rozvoju... A tak môžeme prechádzať centrum za centrom a popri hlbokej úcte pred tým, čo sa podarilo urobiť, vnímame negatíva, ktoré túto vynaloženú námahu poľahky znehodnocujú. Pritom často tak málo stačí k tomu, aby sa nedostatky eliminovali.

Ešte v čase socializmu sme vedeli, že mesto disponujúce historickým jadrom by sa v súvislosti s jeho oživením malo zamerať na:

- stanovenie priorít na pamiatkovo chránenom území a jeho prirodzenom zázemí,
- vyčlenenie či získanie zodpovedajúceho finančného krytia revitalizácie,
- získanie kvalifikovaných odborníkov, nie iba tzv. lokálpatriotov či inými záujmami s mestom zviazaných „špecialistov“,
- stanovenie koordinátora úloh povereného príslušnými právomocami.

Na týchto vstupných podmienkach sa doposiaľ nezmenilo nič. Ich obchádzaním, ako „prežitku totality“, môže dôjsť iba k živelnému a čiastočnému napĺňaniu predstáv samosprávy, riešiacej parciálne problémy, ale nie problematiku revitalizácie v jej komplexnosti.

Už dlhodobejšou praxou sme si overili, že základom úspechu pri záchrane a prezentácii historických centier (popri financiách) je:

- priebežná údržba jednotlivých objektov, nezávislá na často časovo náročných predstavách o celkovej obnove, ktorá zabezpečí zachovanie hmotnej podstaty pamiatkového fondu a tým aj historický urbanizmus,
- postupná komplexná a koordinovaná obnova objektov, ale aj urbanistických mestských interiérov vrátane modernizácie inžinierskych sietí (pred kladením nových dlažieb ulíc i vnútroblokových priestorov),
- dopĺňanie prieluk v historickej zástavbe (často v exponovaných polohách) kvalitnou architektúrou, ktorá nie je poplatná romantizujúcemu či malomeštiackemu vkusu, prípadne neodôvodneným kópiám historických stavieb. Iba tak je možné zachovať pred odbornou i laickou verejnosťou vážnosť a skutočnú hodnotu originálneho pamiatkového fondu a zabrániť jeho vnemovému prekrytiu ľubivou, pseudohistorickou architektúrou. Tento problém sa v rovnakej miere, ak nie viac, dotýka aj drobnej architektúry,
- primerané riešenie dlažieb verejných komunikácií, vnútroblokov i parkovísk, kladúce dôraz na estetično, funkčnosť i finančné možnosti. I keď niet pochyb, že prírodný kameň má svoju vysokú funkčnú i estetickú kvalitu a v mnohých prípadoch i historické opodstatnenie, vzhľadom k finančnej náročnosti nie je možné vylúčiť ani novodobé dlažobné prvky, ktoré spĺňajú funkčné požiadavky a v príhodnejších finančných podmienkach môžu byť nahradené prírodným materiálom,
- zeleň, dotvárajúca a ozdravujúca nie len historické centrá, musí ostať ich prirodzenou súčasťou. Jej druhová výsadba by mala rešpektovať regionálne špecifiká a aj fakt, že stromy rastú do výšky i do šírky a časom môžu likvidovať pohľady na architektúru, ovplyvňujú vnímanie mestských interiérov a zhoršujú svetlotechnické podmienky blízkych objektov,

- voda mimoriadne oživuje priestranstvá miest, predovšetkým tam, kde sa vodné toky či plochy historických jadier priamo nedotýkajú a tak je žiadúce uplatňovať ju všade tam, kde to historické i priestorové danosti sídiel umožňujú,
- a vôbec nie v neposlednom rade riešenie parterov, ktoré musia ostať spájajúcimi článkami medzi interiérmi objektov a priestormi námestí a ulíc. Nie však za cenu likvidácie originálnej hmoty či dokonca článkov hodnotných pamiatok, ale ani nie za cenu ich obohatenia o lacné a nevkusné vývesné štíty, pútače, logá a reklamy všetkého možného i nemožného. Rovnako módnou záležitosťou je osadzovanie „retro“ výkladcov, nepraktických, dnes už falošných a nezriedka i rušivých.

Všetky tieto na prvý pohľad banálne odrážky sú notoricky známe a predsa... V Bratislave stojí neoneobaroková novostavba Tatrabanky, v Komárne, priamo v strede pamiatkovej zóny disneyland námestia Európy, i tu v Bardejove tiež „novodá“ radovka a kašielik hneď za námestím, pre ktoré bolo toto mesto zaradené medzi najvýznamnejšie na svete. Skúsme si odpovedať, prečo tomu tak je, predovšetkým prečo tomu tak je v rozsahu, ktorý ďaleko prekračuje hranicu výnimiek. A odpovedzme si, či tomu tak musí byť i v budúcnosti. Odpovedzme si na túto otázku práve tu v Bardejove, kde úprava najvýznamnejších priestorov mesta je ešte len (našťastie) pred nami. Je ochota odpovedať si? Alebo sú tu (ale aj inde) už tak zažitá samozrejme vyznievajúce kritériá obnovy historických centier, že si klásť otázky a odpovedať na ne ani nemusíme? To ukáže budúcnosť.

REVITALIZÁCIA HISTORICKÉHO CENTRA - DOPRAVNÝ KONFLIKT?

Ing.arch. Beáta POLOMOVÁ - FA STU - KOTPP Bratislava

REVITALIZÁCIA HISTORICKÉHO CENTRA - DOPRAVNÝ KONFLIKT?

Ing.arch. Beáta POLOMOVÁ - FA STU - KOTPP Bratislava

O obnovovaných verejných priestoroch v centrách a v historických jadrách - o uliciach, o námestiach, bežne hovoríme ako o „pešej zóne“. Tento pojem však nepostihuje problematiku komplexne. Zvýrazňuje jednu vlastnosť - prednosť pešoch. V nasledujúcom texte budem preferovať pojem verejný priestor, ktorý má k celistvému poňatiu „duchu miesta a ducha mesta“ bližšie. Na revitalizáciu verejných priestorov (kedy máme na mysli prostredie medzi dnešnými i zanikajúcimi hmotovými štruktúrami) sa jednoznačne musíme pozerat' z viacerých hľadísk, lebo pohoda užívateľa, či vnímateľa závisí od rôznych činiteľov.

Skúsenosti zo zahraničia o budúcnosti verejného priestoru sú zaujímavé až polaritné. Otázky vplývajúce na jeho kvalitu sa vynárajú z rôznych smerov: „Aké sociálne vrstvy tvoria verejnosť, respektíve: „kto je verejnosť“? Aké sú záujmy jednotlivých skupín vo verejnosti, počnúc snobským predvádzaním sa až k bezdomovcom? Zostane nám identita historických mestských priestorov popri globalizácii? Čo je ešte verejný a čo už súkromný priestor - napr. obchodné pasáže v domoch? Ako ťažia z neho podnikatelia a ako napomáhajú jeho životu? Aká má byť úloha komunálnej politiky pre tvorbu? Bude stále strach z podzemia? Aké bude hlukové pozadie? Budeme potrebovať verejný priestor, keď za tri desaťročia budeme všetci komunikovať z kresla cez internet lebo jeho informácie budú na podstane vyššej úrovni ako teraz?“¹⁾ Zamyslenia nad odpoveďami môžu mať osobný charakter, ale v územno-plánovacej príprave, kedy sa formuje idea požiadaviek a idea riešení, sa vyžaduje systémový viacprofesný prístup.

Pri vizuálnom a psychologickom vnímaní historického prostredia sa miera pohybovej a pobytovej pohody odvíja z riešenia dvoch významných hľadísk. Pamiatkového a dopravného. Dnes sú vnímané vo väčšine prípadov ako najviac protichodné. Dopravní inžinieri väčšinou chápu architektonicko-pamiatkový pohľad za estetický vnem, z ich stanoviska sekundárny, lebo sú zodpovední za základ kvalitnej existencie - fungujúcu, čo najmenej bezkonfliktnú dopravnú obsluhu územia.²⁾ Ing. SUROVÝ Ako sa ukazuje, cestou k riešeniam a k uplatneniu záujmov „všetkých užívateľov“ sú seriózne odborné prístupy v každej profesii: metodik pamiatkár - architekt projektant - dopravný inžinier a ochota spolupracovať už pri príprave zásahov do prostredia. Tu chcem upozorniť na momenty, v ktorých sa naša práca prelína.

Urbanistická štruktúra

* Ulicu, námestie chápe architekt v širšom ponímaní ako dopravný inžinier, čo vyplýva už i z pojmov: ulica, námestie versus komunikácia. Pre dopravného inžiniera je ulica zaujímavá vo svojom parteri, je komunikačným koridorom s rôznymi druhmi dynamickej i statickej dopravy - teda chápe ju viac technicky, v hĺbke svojej profesie. Ulica-priestor má úlohu niečo zabezpečiť, respektíve územie obslúžiť. Pre architekta a

pamiatkára je verejný priestor v historickom prostredí kultúrny fenomén. Ak hovoríme o námestí, ulici či pešej zóne, tie disponujú charakteristikami spoluvytvárajúcimi celkové prostredie. Na rozdiel od dopravy - nie je v hre len parter. Hodnotenie historického prostredia z hľadiska pamiatkovej starostlivosti vychádza z rôznych analýz, ktoré sú založené tak na hodnotách javov prináležiacich urbanistickej štruktúre ako i na hodnotách jednotlivých objektov. Cieľom je vyhodnotiť prostredie čo najkompletnejšie a z tohoto potom odvíjať určitú hierarchiu významov, a teda hodnôt. Jednoducho povedané, mali by sme vedieť „čo a prečo“ chceme uchovať; čo treba primárne chrániť, obnoviť a kde sú možnosti nových, respektíve vydefinovaných zásahov. Pri historických štruktúrach sa hodnotia javy, ktoré vytvárajú tzv. vnútorný i vonkajší obraz mesta. Znamená to, že rovnocenným prvkom hodnotenia ako napr. prvky objemovej štruktúry (zástavba, hradby, zeleň,...) a priestorov (námestia, ulice, pasáže, nábrežia...) sú aj topografia územia, siluety, panorámy, priehľady, obrazové sekvencie na trasách, atď. Ide o súbor javov hmotnej i nehmotnej povahy a ich významov v konkrétnej lokalite. Spoluvytvárajú genius loci a genius urbis. Klasifikovanie a kvantifikovanie týchto autentických vlastností je jednoducho odlišné ako exaktné technické (napríklad i dopravné) klasifikovanie.

Aj napriek odlišnému definovaniu úloh - spoločné východisko stojí na poznatku, že riešený (vybraný) verejný priestor je súčasťou hierarchickej siete v mestskej existujúcej štruktúre.

* V našich podmienkach bude potrebné sa sústrediť na terminológiu - dôslednejšie objasňovanie odborných termínov medzi profesiami a prípadne na vytváranie príbuzných pojmov v architektonickom a technickom dopravnom navrhovaní a posudzovaní, s dôrazom na projektový proces. (Ako príklad rozlíšnosti chápania si vezmeme: Spomínaná „pešia zóna“ je v dopravnom projektovaní logicky zreteľnejšia. Chápaná ako úsek vyznačený dopravnými značkami s pravidlami uprednostňujúcimi peších. Môže byť potom klasifikovaná ako tvrdá či mäkká. Ako pojem pre označenie kompletnej problematiky nám už zrejme nepostačí. Ďalej pojem „funkcia“: pre architekta znamená obsah náplne, pomenovanie činnosti; pre dopravu má význam hlavne v spojení „funkcia ulice“, kde pojem inklinuje k pochopeniu funkcie ako úlohy, služby. Alebo pojem „profil ulice“, kde odlišné chápanie je zreteľné. Ide aj o odlišné delenie a klasifikáciu komunikácii, čo si dnes vyžaduje obojstranné vedomosti.)

Funkčná náplň v urbanistickej štruktúre

* Druh funkčnej náplne v sledovanej historickej zástavbe a vo verejných priestoroch je jednou z podstatných a primárnych determinantov pre riešenie dopravnej obsluhy.

Ak sa v záujmovom území navrhne (napríklad už v U-A súťaži) alebo sa neregulovane povolí kapacitne veľa (hoc i rôznorodých a malých) prevádzok, tieto prirodzene nadmieru zaťažia dopravnú obsluhu. Aj keď sa vyššieho štandardu obsluhy programovo možno vzdať, v konečnom dôsledku sa v reálnej situácii vždy prejaví ľudská pohodlnosť, ekonomika, arogancia. Je preto dôležité zisťovať a následne brať v úvahu dopravné limity konkrétnej hmotovo-priestorovej štruktúry a nepridávať do územia funkcie, ktorých saturácia dopravou -pešou i automobilovou- je predvídateľne konfliktná. Historické jadrá znesú len určité množstvo automobilovej dopravy. Zvyšovanie obslužných kapacít nevzrastá s možným zvyšovaním podzemných/nadzemných parkovacích stání, ale je závislé na parametroch a štruktúre vnútornej komunikačnej siete a spôsobe napojenia na vyšší dopravný systém.

Na druhej strane treba upozorniť i na možnosti zámernej regulácie dopravnej úlohy. Charakter daného priestoru je tvorený charakterom urbanistického bloku, resp. blokov. Jeho úloha a hierarchia v komunikačnej štruktúre mesta sa odvíja z vyššieho celku - historickej charakteristiky a zo spoločenského záujmu, podľa toho, aký sa tomuto celku v regulácii územia prisudzuje. Preto je z pamiatkového hľadiska dôležitá špecifikácia významu jednotlivých priestorov. Z tohoto vyplýva, že i skladba jednotlivých funkčných náplní vyplýva z urbanistického celku; teda smerodajný je charakter náplní a ich podiel v sledovanom území.

Funkčná náplň je vplyvom trhového prostredia v čase meniteľná, ale jej charakter regulovateľný, aj s prihliadnutím na limitné možnosti dopravy a komunálnu politiku.

Tvorba regulačných a územných plánov (pre veľkosť zóny)

* Výsledkom regulácie prostredia je kvalita života, v ktorej sa prejavuje kultúra spoločnosti. Pre tvorbu regulačných plánov, ktoré sú operatívnejšie ako územné plány, dnes nie je dotvorená metodika a legislatíva. Iste, podkladmi pre plánovanie a projektovanie by nemali byť len prieskumy, analýzy a návrhy z hľadiska urbanistického a architektonického (respektíve pamiatkového), ale i samostatne z dopravného hľadiska, vytvárané za pomoci metodických pracovísk. Pri hľadaní a určovaní limitov prostredia je nevyhnutné postupovať multidisciplinárne aj s ostatnými profesiami, participujúcimi na tvorbe životného prostredia. Inak dochádza medzi jednotlivými stupňami projektovej dokumentácie k nezrovnalostiam a nežiadúcim korekciám. Dôsledkom môžu byť realizácie, ktoré vzápätí život preverí ako nevhodné. V našich podmienkach je treba dotvoriť spomínanú metodiku regulačných plánov, kde architekt / urbanista má byť koordinátor všetkých záujmov. Výsledný schválený plán je potom spoločenskou dohodou, záväznou pre všetkých.

* V rôznych európskych krajinách sa uplatňujú rôzne spôsoby a modely riešenia protichodných záujmov peších pasantov a dopravy. Niekde sa preferuje striktná segregácia s jasným dopravným značením; inde platí zaužívaná väčšia miera tolerancie k druhým a „slabším“, alebo naopak: presadzovaná agresivita a neohrozenosť „silnejších“ je tlmená rôznymi technickými prostriedkami. Podobne statická doprava - azda najviac limitovaná práve v HJ - prechádza často zmenami, ktoré sú závislé na preferencii vybraného limitného faktoru, resp. faktorov. Každá spoločnosť (štát, región, mesto...) si tak vytvorí svoj žijúci model poriadku, ktorý na úrovni určitého zvoleného štandardu akceptuje, postupne aktualizuje a vylepšuje. Aj takto sa prejavuje jej kultúra. Je preto dôležité zvažovať, ktoré pozitívne riešenia z iných krajín sú v určitom vývojovom štádiu prenesiteľné a ktoré nie.

* Tvorba dopravnej politiky. Filozofia dopravnej politiky by mala byť v súlade so zámerom a ideou pamiatkovej ochrany a tvorby centra. ^{2) Ing. MORÁVEK} Dopravná politika je tak súčasťou aj komunálnej politiky, čím sa regulácia a územné plánovanie v území jednotne pripraví. Odbúra sa veľká miera živelnosti a konfliktov. Nepopierateľným prínosom pre výsledné zásahy v praxi je jednotný a spoločný postup úradov a ústavov . Revitalizácie historických námestí na tzv. „pešie zóny“ sa stali nástojom komunálnej politiky. Za posledné desaťročie je táto tendencia zrejme. Dnes sme v štádiu, kedy môžeme niektoré (rýchle ?) zásahy vyhodnocovať, prípadne korigovať. Mestá by preto bez dopravnej politiky - ktorej dôsledná príprava trvá viac rokov, pričom sa permanentne aktualizuje - nemali pristupovať k zásadným rozhodnutiam o využívaní plôch a územia vôbec.

* Nemenej dôležitá je otázka vlastníctva a cien pozemkov pre dopravné komunikácie a plochy. S vlastníctvom súvisí zodpovednosť za správu a údržbu, ktorá v konečnom dôsledku tiež ovplyvňuje kvalitu lokálneho prostredia.

Spolupráca profesií

Pri príprave i počas medzinárodného sympózia Mestská ulica - hľadanie únosných limitov parteru ulice (SR, ČR, Nemecko, Rakúsko, Maďarsko, Slovinsko), ktorý je tradične stretnutím odborníkov v doprave, sa opäť preukázalo, že na zdarilo realizovanom riešení územia má výrazný podiel medziprofesné porozumenie medzi architektami a dopravnými inžiniermi. Základné témy sympózia sa týkali únosnosti limitov parteru v existujúcich štruktúrach (architektonické funkčné a estetické, dopravné, ekologické...) a následného odbremenia verejného priestoru od dopravy mobilnej aj statickej. Bolo ukázaných veľa skúseností, ktoré overovali navrhované postupy aj spôsoby vedenia dopravných analýz. Uznesenie ³⁾ z ktorého vyberám, sa snažilo akceptovať širší, nielen „dopravácky“ prístup :

1. Riešenie uličného priestoru je problém komplexný zahrňujúci koordináciu všetkých funkcií ulice, ktoré môže robiť len tím odborníkov s aplikáciou platných noriem a smerníc na základe klasifikácie ulice a spoločenských požiadaviek. Takýto prístup sa týka tvorby i revitalizácii jestvujúcich ulíc.
2. Úlohy a funkcie ulice možno definovať, ale nie všetky vieme kvantifikovať. (Hlavne čo sa týka vnímania a hodnotenia historickej štruktúry.)
3. V každej časti mesta treba definovať základné problémy, analyzovať ich, stanoviť požadované ciele a navrhnúť riešenie. Klasifikácia a kvantifikácia únosných limitov konkrétneho priestoru je závislá od hierarchie usporiadania v štruktúre a od funkcie.
4. Metóda riešenia je rôzna u urbanistov a dopravných inžinierov. To sa prejavuje tak v terminológii, ako i v priamom riešení v zmysle platných projektových noriem (ktoré sú v každom štáte rôzne), ale približne rovnako staré: 15 - 20 rokov. Táto skutočnosť sa prejavuje vo filozofii riešenia urbanistických a dopravných problémov a v ich obvykle časovo posunutom riešení, kedy už často nemožno nájsť vzájomný konsenzus. Účastníci sympózia odporúčajú inováciu a revíziu noriem, v nich maximálne možné zjednotenie v pojmológii a v metodológii riešenia fenoménu ulice.
5. V súčasnom období je jedným z najpálčivejších problémov doprava, najmä statická. Jeho riešenie je nutné v rámci systematickej činnosti usmerňovania života v meste. Je to odborne a finančne náročná tímová práca, na ktorej sa musia podieľať samosprávy miest, urbanisti, (doplňme i architekti a pamiatkári), investori a projektanti na základe stanovenej stratégie rozvoja mesta, resp. časti mesta, a jeho dopravnej politiky.

Podklady:

¹ - „PUBLIC CITY“, medzinárodný workshop s účasťou FA STU, Kassel - Nemecko 1997

² - Polomová, B., Surový, R., Morávek, J. : „Mestský verejný priestor“, 3 príspevky In: ASB 2/2001, str. 10-13

³ - „Mestská ulica - hľadanie únosných limitov parteru“, medzinárodné sympóziu, Bratislava 1999

**REHABILITÁCIA VEREJNÝCH PRIESTOROV V NECHRÁNENÝCH
VIDIECKYCH SÍDLACH**

Doc. Ing. Eva KRÁĽOVÁ, PhD. - Fakulta architektúry STU Bratislava

REHABILITÁCIA VEREJNÝCH PRIESTOROV V NECHRÁNENÝCH VIDIECKYCH SÍDLACH

Doc. Ing. Eva KRÁĽOVÁ, PhD. - Fakulta architektúry STU Bratislava

V úvode tohto príspevku krátke vysvetlenie resp. zjednotenie niektorých výrazov z ďalej používaného pojmového aparátu.

Pod pojmom **verejný priestor** v sídelných útvaroch sa všeobecne rozumejú otvorené priestory spravidla v majetku i správe miest a obcí, bežne prístupné a slúžiace širokej verejnosti. V tomto príspevku nimi budeme rozumieť najmä priestory ulíc a námestí, príp. priestory s nimi bezprostredne súvisiace.

Pojmom **nechránené vidiecke sídla** sa rozumejú tie sídla vidieckeho charakter (v tomto prípade to budú dediny a malé mestá), ktoré z hľadiska ochrany pamiatok nie sú legislatívne chránené ako urbanisticko-architektonické súbory - t.j. ako mestské pamiatkové rezervácie alebo rezervácie ľudovej architektúry, ani ako ich časti - t.j. pamiatkové zóny. Veľmi zjednodušene povedané - sú to dediny a mestečlá, o ktoré „pamiatkári nemajú záujem“.

Pojem **rehabilitácia** podľa slovníka slovenského jazyka má svoj význam v dvoch polohách:

1. vrátenie, obnovenie dobrého mena, vážnosti, cti; zadosťučinenie;
2. *lek.* náprava poškodeného organizmu, nápravné cvičenia. K tomu sa viažúci pojem **proces rehabilitácie** znamená proces liečby smerujúcej k ozdraveniu porušeného organizmu, k navráteniu jeho pôvodných vlastností. Aj keď použitie pojmu rehabilitácia vo vzťahu k architektonickým, či urbanistickým hodnotám sa v slovníku výslovne neuvádza, jeho význam v oboch citovaných polohách je analogicky uplatniteľný aj v teórii a praxi architektonickej i urbanistickej tvorby, no najmä vo vzťahu k dochovaným hodnotám našich historických sídiel.

Z hľadiska urbanizmu a architektúry priestory ulíc a námestí predstavujú veľmi dôležitý a zaujímavý fenomén. Sú orientačnou i usmerňujúcou kostrou celého priestoru sídla, často i širšieho dotykového územia. Pôsobia organizačne na vnútorný život sídla, všetkých jeho obyvateľov a zložiek. Zároveň sú nimi samy ovplyvňované, rozvíjané. Sú zrkadlom vnútorného života sídla i jeho obyvateľov, ich životných spôsobov, skúseností, tradícií, ideálov. Navonok sú nositeľmi obrazu sídla, jeho miesta i znaku v širšom území. Sú javiskom i kulisami každodenného divadla života, koridormi jeho behu. Tak sa stávajú významnou a nedeliteľnou súčasťou čohosi, čo sa nazýva „genius loci“, čo má množstvo vonkajších, formálnych a dobre viditeľných znakov, ale ešte viac vnútorných, nehmotných a aj neviditeľných, no o nič menej trvalých a pevných vzťahov, prejavov a zákonitostí.

Verejné priestory najmä menších sídiel sú teda veľmi silným identifikačným faktorom pre jeho obyvateľov. Sú to práve tieto priestory, na zmeny ktorých sú obyvatelia spravidla veľmi citliví a ktoré pociťujú takmer ako zásah do svojej osobnej integrity. Preto sú pod zvýšeným „kontrolným“ dohľadom miestnej verejnosti.

Tento dohľad má tendenciu realizovať sa najčastejšie v 2 rovinách - buď ako ochranársky, alebo naopak - ako revolučne renovačný.

Ochranárske prístupy pramenia zo silného vzťahu lokálpatriotizmu a majú úspech spravidla tam, kde miestna komunita je dobre zorientovaná vo svojej histórii a je na ňu zdravo hrdá. Pozitívne tu pôsobí tiež prezentácia kvalít obce - jej prírodných atraktivít, historických udalostí alebo kultúrnych ojedinelostí, a to najmä vo svetle dnešnej úspešnosti - vo verejných masovokomunikačných prostriedkoch, najlepšie osobami „zvonka“, t.j. nezávislými a akoby nezainterosovanými. Ochranárske prístupy nezriedka ústia do legislatívnej ochrany prostredia (teda do vyhlásenia buď pamiatkovej rezervácie, alebo pamiatkovej zóny) - ako verejného potvrdenia výnimočnosti daných kvalít.

Revolučne renovačné prístupy, často dost radikálnych rozmerov i dopadov, sa úspešne uplatňujú tam, kde obyvateľstvo nemá vyprofilovaný osobnostný vzťah k svojmu sídlu, keď sa v ňom cíti byť akoby „náhodou“ a len dočasne, t.j. keď ho nemá stotožnený so svojím domovom, ale naopak, chápe ho ako príležitosť dokázať svoje schopnosti. Dochádza k tomu tam, kde už došlo k narušeniu sociálnych vzťahov s prostredím (obytným i susedským), kde nefunguje kolektívna pamäť ani vôľa a kde sídlo pre svojich obyvateľov nepredstavuje kus osobného sveta.

Príčinou takéhoto stavu často býva strata spoločenského významu sídla alebo jeho časti v dôsledku napr. rôznych administratívnych zmien (prestťahovanie úradov), vybudovaním nových obchodných i zábavných aktivít mimo daného priestoru, zmenou dopravných koridorov. Všetky tieto a mnohé iné podobné zásahy môžu spôsobiť odchod aktívneho a akcieschopného obyvateľstva do iných častí sídla alebo úplne mimo sídla - t.j. prerušenie kontinuity života v danom priestore. Tam potom môže dôjsť k naštartovaniu nových aktivít spravidla len novým, prisťahovalým obyvateľstvom, ktoré, pochopiteľne, historickú pamäť miesta postráda, no o to viac sa usiluje vtlčiť prostrediu svoju pečať - pečať pokrokovosti a úspechu.

Je pravda, že verejné priestory najmä v menších vidieckych sídlach v poslednom desaťročí dost postrádali pravidelnú starostlivosť a tak sa nahromadili problémy nedoriešené už v predošlých obdobiach s problémami prinesenými dnešnou dobou.

Výsledkom sú verejné priestory, ktoré z viacerých hľadísk neplnia svoje funkcie - či už po stránke funkčnej vybavenosti, technického riešenia a požadovanej infraštruktúry, dopravných podmienok ale ani po stránke reprezentácie sídla a ostatných sociálno-spoločenských vzťahov. Nachádzajú sa v etape úpadku a obyvateľstvo volá (niekde i siaha) po zlepšujúcom zásahu.

Avšak, nie všetky aktuálne modernizačné zásahy v našich vidieckych sídlach sú v konečnom dôsledku vždy zlepšujúce. Verejné priestory hlavného významu, a to aj v nevelkých a pre širšiu verejnosť nie veľmi

významných lokalitách, sú lákadlom pre rôzne inovačné, modernizačné a prestíž prinášajúce aktivity lokálnej „smotánky“, ktorá tieto priestory, často pod rúškom skrášlenia, skvalitnenia alebo lepšej reprezentácie sídla, využíva najmä pre svoj individuálny hospodársky vzrast. Pritom ponúkané aktivity nie vždy reagujú na skutočné životné potreby obyvateľov, nie vždy rešpektujú atribúty kolektívnej pamäti či dobré susedské vzťahy a spravidla zriedkakedy vychádzajú z miestnych tradícií, nehovoriac už o malom záujme (či skôr nezájme až odpore) na miestnych tradíciách stavať, alebo dokonca ich ďalej rozvíjať.

Ako ukazujú skúsenosti, napriek spravidla mohutnej reklame, radikálne „regeneračné“ zásahy (napr. totálna výmena, zmena objemových vzťahov, alebo zmena hierarchie hodnôt v danej lokalite), ktorými sa principiálne mení stav a najmä charakter štruktúry sídla a jeho verejných priestorov, hoci podporené aj náročnou technickou vybavenosťou, sa nestretávajú vždy s pozitívnou odozvou obyvateľstva. Príčinou býva cudzorodosť štruktúry a často jej neadekvátnosť miestnym potrebám či podmienkam.

Úspešnejšou cestou sa javí (a aj viaceré medzinárodné trendy to potvrdzujú) proces rehabilitácie poškodeného prostredia. Rehabilitácia, ako sme si už v úvode definovali, znamená vrátenie vážnosti, obnovenie dobrého mena a cti niekomu, kto ich, nie vždy vlastným pričinením, stratil. (To je situácia v mnohých prípadoch typická pre naše najmä menšie a vidiecke sídla: najprv koncentrácia výroby i bývania spolu s podporou tzv. spádových obcí v záujme odstránenia rozdielov medzi mestom a dedinou, neskôr hospodársky tlak veľkoobchodných sietí a konglomerovaných nákupno-zábavných centier zmenili štruktúru vybavenosti malých a vidieckych sídiel, následne tlačili aj na zmenu životných návykov ich obyvateľov. Dôsledkom bolo vyľudňovanie vidieka, úpadok malých vidieckych sídiel a úpadok, dehonestácia aj ich verejných priestorov.) V súčasnosti však všeobecne zložitá hospodárska situácia spoločnosti, nefunkčnosť globálnej vybavenosti dopravy a služieb ako aj ďalšie problematické podmienky či už bývania, zamestnania alebo životného prostredia vedú k opätovnému „osídľovaniu“ vidieckych sídiel - mestečiek i dedín. A ruka v ruke s osídľovaním silnejú i aktivity na znovuoživenie, dovybavenie štandardných životných podmienok a celkové prinavrátanie „dobrého mena“ už pomaly zabudnutým sídlam a ich verejným priestranstvám.

Pre ujasnenie si cesty nápravy nám opäť pomôže definícia zo slovníka: „proces rehabilitácie znamená proces liečby smerujúcej k ozdraveniu porušeného organizmu, k navráteniu jeho pôvodných vlastností“. V tejto definícii sú veľmi hutne zhrnuté kroky i ich postupnosť, ktoré si proces rehabilitácie dehonestovaného architektonického (sídelného) prostredia vyžaduje. Sú to predovšetkým:

- poznanie pôvodných vlastností prostredia, a to vrátane podmieňujúcich faktorov,
- kvalitatívne vyhodnotenie týchto vlastností a ich rozdelenie na:
  - tie, kde podmieňujúce faktory už zanikli - t.j. tie ktoré zanikli definitívne ako dôsledok prirodzeného vývoja (napr. zaniknuté výrobné vzťahy, zmena komfortu bývania alebo zmena energetických zdrojov a pod.)
  - tie, ktorých podmieňujúce faktory ešte trvajú - majú reda predpoklad úspešného pokračovania i rozvoja (napr. vplyv klimatickými pomeroch na architektúru obydli, aspoň čiastočne zachované životné spôsoby - drobnochov, pestovateľstvo a pod.)

- tie, kde síce došlo k zmene podmienok, avšak historická skúsenosť môže byť inšpiráciou transformácie tradície do novej kvality (napr. výrobky domácich remesiel sa z nevyhnutnosti individuálneho pokrytia životných alebo pracovných potrieb môžu pretransformovať do úspešného artiklu drobného podnikania dobre uplatniteľného na trhu individuálnych, príp. umelecko-remeselných, alebo aj inak nadštandardných výrobkov),
- poznanie stavu a rozsahu porušenia prostredia i celého organizmu vrátane ich príčin (prírodných, technických, sociálnych, kultúrnych a iných),
- formulovanie cieľového (ozdraveného) stavu, charakterizovanie jeho funkcií, vlastností, výkonnosti,
- stanovenie druhu a postupnosti ozdravovacích krokov - najprv zamerané na odstránenie prvotných príčin porušenia, v ďalšom použiť zásahy stabilizujúce a posilňujúce fungovanie celého organizmu.

Ako vidíme, uvedený postup je skutočne analogický s liečebným postupom chorého - od anamnézy k diagnóze a kuratívnym procesom - terapii. Táto postupnosť nie je nič nového ani v teórii, ani v praxi územného plánovania a architektúry. Novými snád' môžu byť zvolené postupy, uprednostňujúce šetrnejší, no dlhodobejší proces rehabilitácie pred radikálnymi šokovými terapiami či rúznymi operáciami (napr. regenerácia realizovaná principiálnou zmenou charakteru a poslania danej štruktúry, spravidla zvonku organizovanou - ako sa to stáva pri veľkoplošných alebo veľkokapacitných investíciách realitného trhu v blízkosti malých miest alebo dedín). Ako dobre vieme z medicíny, pre každý organizmus je šoková terapia i operačné zásahy značne bolestivejšie i vyčerpávajúcejšie (ak pacient vôbec prežije), než vhodné rehabilitačné postupy (zvlášť ak sú nasadené včas - ešte pred vypuknutím krízy).

Tu treba zdôrazniť, že pri rehabilitácii vidieckeho sídla alebo jeho problémovej zóny je nevyhnutné súbežné pôsobenie morálnej rehabilitácie s rehabilitáciou technicko-materiálnou. Pravdou však je, že prvé podnety musia vyjsť zo sféry morálnej rehabilitácie.

K morálnej rehabilitácii sídla alebo zóny patrí prinavracanie dobrého mena a spoločenského odobrenia rôznych javov a kvalít vyskytujúcich sa v danom prostredí, ako sú napr.:

- charakter zástavby - v tom aj:
  - priestorová skladba domu vrátane rozloženia a vzájomnej návaznosti obytných priestorov s priestormi výrobnými, skladovými a pod.,
  - organizácia a zástavba parciel s ohľadom na prevažujúcu orientáciu domov voči svetovým stranám, z toho vyplývajúce miesto a organizácia vstupov do domu, aj na parcelu,
  - podlažnosť zástavby a tvar zastrešenia vrátane zásahov do, resp. výstupkov zo strechy,
  - charakter oplotenia, prítomnosť a charakter prezáhradiek, studní a pod.,
- tradície tvorby a udržiavania verejných priestorov vrátane podielu obyvateľov na nich,
- využiteľnosť verejného priestoru v minulosti (vrátane podmieňujúcich príčin), z toho vyplývajúca dochovaná „vybavenosť“ verejného priestoru, možnosť ich opätovného využitia, a iné podľa lokálnych podmienok a situácie.

Pri výbere rehabilitovaných javov v prostredí treba dbať na to, aby išlo o javy v prostredí prevažujúce, ktoré sú dobre čitateľné ako pozitívny výsledok historickej skúsenosti. Zároveň túto skúsenosť treba jasne definovať, nedôverčivcom i vysvetliť.

K technicko-materiálnej rehabilitácii patrí celá škála technických a modernizačných zásahov do dochovanej štruktúry - takých, pomocou ktorých oslabenú, degradovanú, miestami i nefunkčnú štruktúru nielen opätovne sfunkčnime, ale ju dostaneme na úroveň zrovnateľnú s novobudovanými štruktúrami. Pri voľbe príslušných zásahov je však potrebné vedieť zo širokej škály ponuky súčasného stavebného trhu správne vybrať tie materiály a technológie, ktoré sú vhodné pre zásahy do starších štruktúr. Totiž, nie všetky materiály a technológie prezentované reklamou ako vhodné pre rekonštrukcie a modernizáciu, sú vhodné aj pre obnovovacie zásahy na stavebnom fonde napr. staršom ako 50 rokov. To je však už iná problematika - treba však o nej informovať.

Tu si dovoľím upozorniť na pretrvávajúce názory o výhodnosti odstránenia starších, nedostatočne fungujúcich stavebných štruktúr a ich nahradenia novými. Výhodnosť takejto totálnej výmeny je jedine v prospech dodávateľskej firmy, nie v prospech investora a spravidla ani v prospech okolitého prostredia - to sa však už dostávame opäť do sféry morálnej rehabilitácie.

K technickej rehabilitácii patrí i dovybavenie sídla súdobou technickou infraštruktúrou nevyhnutne patriacou k súčasnému technickému štandardu bývania i práce. K takým momentálne patrí napr. zavádzanie satelitnej alebo káblovej televízie, možnosť pripojenia na internet a iné. Pred ich inštaláciou je však dobré predvídať možnosť exterierových prejavov ich hromadného nasadenia (antény, prijímacie paraboly) či využívania a vopred hľadať také technické riešenie alebo priestorové umiestnenie, ktorým by sa v minimálnej miere narúšali estetické hodnoty prostredia (zase úloha morálnej rehabilitácie).

Uprednostnenie rehabilitačného prístupu k návrhu programovania rozvoja obcí následne s priemetom do spracovania ich regulačných územných plánov odporúčala už Washingtonská charta venovaná ochrane a zachovaniu historických miest z roku 1987. V súčasnosti vychádza patrí k najaktuálnejším celoeurópskym trendom premietnutým aj do odporúčacích dokumentov EÚ ohľadom transformácie a rozvoja vidieka ako je napr. Agenda 2000 (inovovaná v Agende 21) alebo Stratégia rozvoja vidieka - za vidiecku Európu, vydaná ECOVAST-om v r. 1994 a inovovaná v minulom roku.

Vychádzajúc z týchto dokumentov, sme v kolektíve s Ing. arch. J. Lalkovou, Ing. arch. I. Lisickou a Ing. arch. Z. Vydarenou na KOTPP FA STU v spolupráci so Slovenskou agentúrou životného prostredia - Centrom územného rozvoja v Banskej Bystrici stredisko Nitra overovali Metodiku spracovania ÚPN-Z s uplatnením práve rehabilitačného prístupu (kolektív pod vedením RNDr. H. Rýchlej a Ing. Mgr. E. Števicovej). Pre pilotný projekt overenia metodiky bola zvolená obec Rybany v okrese Bánovce nad Bebravou, ktorej regulačný územný plán zóny námestia bol dokončený v roku 2001. Použitie rehabilitačného prístupu k príprave aj menších modernizačných zásahov do organizmu obce sme následne overovali na častiach obcí Veľký Klíž (okres Partizánske) a Pruské (okres Ilava).

V tomto príspevku nie je priestor pre podrobné rozobratie jednotlivých lokalít s ich individuálnymi charakteristikami - sú dostatočne zrejmé z vystavenej dokumentácie. Predsa však niekoľko inšpirujúcich výsledkov.

Všetky tri obce sú živé, riešené územia (a ich verejné priestory) však už vykazujú pomerne závažný stupeň materiálno-technickej degradácie, čiastočne i spoločenskej dehonestácie. V obciach i ich riešených zónach však ešte dobre funguje historická pamäť obyvateľov, ľudia majú dobrý vzťah k sídlu i danému prostrediu. Podnet pre riešenie týchto priestorov prišiel v 2 prípadoch (Rybany, Veľký Klíž) od miestnych obyvateľov, v prípade Pruského od miestneho rodáka s častým pobytom v obci.

Ani jedna zo spracúvaných obcí nie je legislatívne chránená ako celok, alebo jej časť, v obciach sa nachádzajú ojedinelé objekty zapísané do štátneho zoznamu kultúrnych pamiatok (kostoly).

Preskúmaním súčasnej i historickej katastrálnej dokumentácie sme zistili, že obec Rybany má prakticky nedotknutý historický pôdorys centra obce (návsia, dnes nazývaného námestie), od čias jeho prvej známej katastrálnej mapy s minimálnymi zásahmi do pôvodnej parcelnej siete (výstavba školy z konca 50. rokov 20. storočia, výstavba dvoch objektov HBV v 70. rokoch). Ako sa ukázalo ďalším štúdiom, dosiaľ zachovaný pôdorys obce v tvare okruhlíce s vejárovito sa rozvíjajúcimi akýmisi „ušnicami“ v oboch uzáveroch námestia, je na Slovensku ojedinelý a v súčasnosti už pamätihodnou raritou. Raritosť tohto úkazu zvyšuje takmer autenticky zachovaný charakter zástavby - izolovanými jednotraktovými prevažne jednopodlažnými domami orientovanými kolmo na hlavnú os námestia. Uvedená zástavba z hľadiska hodnôt ľudovej architektúry nepredstavuje vrcholné diela, je však typickým príkladom regionálneho prejavu vidieckej architektúry. Pozitívom však je, že tu realizovaná stavebná produkcia rodinných domov dokladujúca časový oblúk prakticky celých 100 rokov minulého storočia, naplno rešpektuje dannosti historickej parcelácie. Tým znásobuje hodnotu autentického dokladu prvotného javu (parcelnej siete) o hodnotu dokladujúcu kontinuálny vývojový rad rodinného domu vidieckeho sídla. Zároveň tým potvrdzuje „geniálnosť“ založenej siete i vysokú kapacitu funkčnej i adaptačnej využiteľnosti najčastejšieho typu domu.

Toto boli kvality, ktoré sa následne stali východiskom, základným kameňom pre návrh regulácie. Jeho nosným prvkom je zachovať historickú parceláciu, dochovaný stavebný fond modernizovať, poškodené stavebné konštrukcie staticky a ináč technicky sanovať vhodnými prostriedkami (zavlhnutie), nevyhnutnú výmenu fondu (objekty v havarijnom stave) realizovať v rozsahu a dispozičnom charaktere pôvodných objektov. Pritom sa nepredpisovali žiadne verné kópie, naopak, odporučilo sa využiť súčasné tvaroslovie, v domoch jednoznačne dobudovať hygienickú vybavenosť bežného štandardu, objemovú kapacitu domov využiť formou dvojgeneračných obydľí. Objekty s dobre zachovanými prvkami pamiatkového záujmu sa navrhli na legislatívnu ochranu (bez jej bližšej špecifikácie). Legislatívna ochrana, minimálne na úrovni všeobecne-záväzného nariadenia obce, sa navrhla pre celú zónu námestia. Rehabilitačné zásahy sa navrhli aj pre prírodné a architektonicko-priestorové úpravy samotného priestoru námestia.

Pre názornejšie predstavenie návrhu i pre inšpiráciu obyvateľstva sme na KOTPP vypracovali niekoľko návrhov možnej zástavby dodržiajúcej stanovené regulatívy a poskytujúcej obytný štandard zrovnateľný s najnovšou ponukou súčasného realitného trhu. Okrem čiste obytných domov sa týmito štúdiami dokázala využiteľnosť historického archetypu aj pre zariadenia služieb (penzion, kláštorná jednotka pre 10 sestier, budova obecného úradu), pre drobnú remeselnú výrobu, aktivity domácich kutilov, záhradkárske, či drobnochovateľské činnosti. Toto bol najsilnejší argument pri prerokúvaní dokumentácie s obyvateľmi.

V prípadoch Veľkého Klíža a Pruského situácia nebola tak jednoznačná, t.j. v týchto obciach historická urbanistická štruktúra už bola značne narušenejšia, zástavba nebola ani tak homogénna ani typovo jednotná.

Predsa však, v každej z nich, pravda, v rôznom rozsahu, sa zachovali pôvodné objekty s charakteristickými až unikátnymi, bežne neopakovateľnými prvkami - či už v organizácii zástavby alebo v použitých architektonických detailoch. V oboch lokalitách sa v dochovanej štruktúre ocenila dokladová hodnota kontinuity výstavby (každé obdobie niečo zanechalo) a ona sa stala základom pre návrh ďalšej regulácie. V týchto prípadoch sa v rozborovej časti vycizelovali objekty s pôvodnými charakteristikami, označili objekty, príp. ucelenejšie súbory objektov hodné ochrany (bez stanovenia jej druhu - necháva sa na iniciatívu samosprávy). V časti stavebnej regulácie sa navrhli maximálne rozsahy zástavby, odporúčané charakteristiky domov, regulácia uličnej a stavebnej čiary, dopravný koridor a jeho väzby na obytné domy. Zároveň sa navrhla ideová úprava medziľahlého verejného priestoru - vo Veľkom Klíži ulica s vyústením do okolia rybníka pri kostole, v Pruskom úprava zaujímavej trojuholníkovej vidlice námestia s kostolom a príľahlé komunikácie. Pre obe tieto lokality, podobne ako už bolo spomenuté pri Rybanoch, sa vypracovali ideové štúdie možnej novej zástavby umiestnenej do veľmi ohľaduplne regulovaných podmienok (vo vzťahu k pôvodnej parcelácii i k súčasným majetkoprávnym vzťahom) toho-ktorého sídla. Nimi sa preukazovala možnosť akceptovania najmodernejších architektonických i užívateľských trendov pri výstavbe bez narušenia, poškodenia či nebodaj zničenia tých lokálnych individuálnych kvalít, ktoré týmto sídlam dávajú charakteristický punc jedinečnosti, neopakovateľnosti.

Záverom treba zdôrazniť, že rehabilitačný prístup k regenerácii degradovaných alebo dehonestovaných verejných priestorov vidieckych sídiel sa nedá robiť izolovane (vytrhnuto) od organizmu ostatných častí sídla, ani nezávisle od života a životných postojov jeho obyvateľov. Naopak, okrem nevyhnutnej existencie aktuálnej koncepcie rozvojových trendov obce, je potrebná dôverná znalosť najmä nemateriálnych javov v danom prostredí. Tieto javy si v polohe výskumu vyžadujú veľký časový i osobnostný potenciál a dôkladné spracovanie. Len ak navrhovaná rehabilitácia rezonuje s predstavami a nádejami miestnych obyvateľov, ak sa stane vyjadrením ich vnútorných postojov i snažení, len vtedy vyvolaný súzvuk sa premietne do programovo usmernených aktivít a vyústi v novú kvalitu spoločného diela. Preto úzka spolupráca a (najlepšie) osobný podiel obyvateľov a miestnej samosprávy pri spracúvaní prieskumov i rehabilitačných návrhov je absolútne neopomenuteľnou súčasťou procesu rehabilitačnej regenerácie.

Celkom na záver - ostáva už len želať si, aby tieto i iné rehabilitačné projekty sa čo najskôr realizovali aj v živote našich obcí a malých mestečiek, aby tým potvrdili svoju opodstatnenosť, alebo aspoň prispeli k obohateniu historickej skúsenosti nás i pre ďalšie generácie.

POZNATKY A SKÚSENOSTI Z REALIZÁCIE PEŠEJ ZÓNY V PREŠOVE.

PhDr. Darina PETRANSKÁ - Pamiatkový ústav Bratislava, regionálne stredisko Prešov

POZNATKY A SKÚSENOSTI Z REALIZÁCIE PEŠEJ ZÓNY V PREŠOVE

PhDr. Darina PETRANSKÁ - Pamiatkový ústav Bratislava, regionálne stredisko Prešov

80-te roky 20. storočia sa na Slovensku niesli v snahách reanimovať, obnoviť, oživiť či vylepšiť vzhľad centrálnych zón miest, predovšetkým ich námestí. Inšpirujúce poznatky z cudziny utvárali prvé predstavy o tom, ako majú pešie zóny v našich mestách vyzerieť, aby boli funkčné, kultivované a celkovo príťažlivé.

Ani Prešov nezostal bokom a aj tu silnelo úsilie vytvoriť na terajšej Hlavnej ulici pešiu zónu, ktorá by zatriktívnila interiér mesta a obohatila ho o nové funkčné a estetické kvality. Ešte skôr, než došlo k spracovávaní projektov budúcich riešení, prebehla v odbornej verejnosti intenzívna diskusia o tom, aký výraz má námestie mať, nakoľko rešpektovať vývojom ustálenú schému jeho štruktúry, resp. odhodlať sa aj do ráznejších zásahov, či nostalgických návratov. Tu bolo potrebné nazrieť do histórie a vidieť, ako sa zo stredovekého trhového námestia plynule vyvinula jeho terajšia kompozičná osnova. Tá vznikla postupným vyčlenením z jednoliateho celku línií chodníkov okolo meštianskych domov, neskôr vymedzením dopravných komunikácií, oddelených od chodníkov stromovou alejou a o čosi neskôr v najširšej časti námestia aj líniovými pásmi zelene.

Zásadným zásahom do plochy námestia však bolo v 20-tych rokoch 20. storočia vytvorenie parku v južnom cípe šošovkovitého pôdorysu, čo sa v 50-tych rokoch zopakovalo aj na opačnej strane, teda na severe, okolo Mariánskeho súsošia. Tieto skrášľovacie aktivity, usilujúce sa priniesť do kamenného mesta viac zelene, mali postupne, narastaním zelenej hmoty, za následok nielen plošnú, ale aj priestorovú zmenu námestia. Nekontrolovaný a nekorigovaný nárast zelene znamenal v istej fáze skôr negatívum, než skvalitnenie výrazu námestia. Medzi domami jednej a druhej strany námestia bola prerušená dôverná komunikácia, vznikla priestorová bariéra.

Toto všetko bolo potrebné v dialógu o riešení úpravy námestia zobrať do úvahy. A aj to, že v centre jeho plochy stoja významné architektonické dominanty, obkolesené zbytkovou plochou okrúhliakov, ktorými bolo pôvodne vydláždené celé námestie.

V roku 1986 bola vyhlásená verejná anonymná urbanisticko-architektonická súťaž „Pešia zóna – Prešov“. Jej cieľom bolo navrhnuť architektonicky vyvážené riešenie mikropriestoru pešej zóny s nadväznosťou na funkčné využitie vytypovaných objektov. Požiadavkou zadávateľa bola aj úprava parterov a riešenie prvkov drobnej architektúry.

Už pri stanovovaní podmienok pre budúcich riešiteľov boli zavrhnuté puristické tendencie zrušenia secesného parku na juhu i jeho pendantu na severe námestia a vytvorenie jednoliatej dláždenej plochy na spôsob stredovekých reminiscencií. Zeleň si v mestskom organizme definitívne našla miesto, teraz išlo iba o to, ako jej, a v konečnom dôsledku celému námestiu, dať novú kvalitu.

V podmienkach súťaže bola definovaná aj poloha pešej zóny, lokalizovaná v tom čase, vo väzbe na historické korzo, na východnú stranu námestia.

Po vyhodnotení súťažných návrhov predložila odborná porota odporúčenia pre spracovanie komplexného urbanisticko-architektonického návrhu pešej zóny. A tak v r. 1989 Stavoprojekt Prešov vyhotovil Štúdiu obnovy súboru pamiatok „Pešia zóna – Prešov“, ktorá však v schvaľovacom procese nebola akceptovaná. Potom na niekoľko rokov ustúpila problematika pešej zóny do úzadia. Až v r. 1993, na základe ideového návrhu Mestského úradu v Prešove vyhotovil Stavoprojekt Prešov projekt I. etapy riešenia pešej zóny. Následne bol zrealizovaný dielčí úsek úpravy námestia, a to už spomínané staré prešovské korzo na východnom chodníku, v úseku od Svätoplukovej ulice po historickú divadelnú budovu. Cieľom riešenia bola obnova infraštruktúry, uloženie dlažby, nové osvetlenie a v neposlednom rade obnova stromovej aleje a líniových pásov zelene. V súvislosti s finančnými možnosťami investora, teda radnice, bol ako dlažobný materiál použitý umelý kameň, typ ROMANTICO v teplom tóne hnedo-červenej farby. Obnova inžinierskych sietí prebehla klasickým spôsobom, ukladaním rozvodov do chráničkami zabezpečených rýh. Sen o kolektore sa definitívne rozplynul. Osvetľovacie stĺpy a telesá boli zvolené podľa katalógu, upustilo sa od historizujúcich tvarov.

Táto prvá lastovička umožnila posúdiť, čo sa vydarilo a bolo prínosom, a čo si vyžiada zmenu. Ale skôr, než sa v r. 1996 pristúpilo k spracovaniu štúdií a následne potrebným stupňom projektovej dokumentácie pre ďalšie úseky, bolo opäť potrebné hovoriť o organizácii námestia, opätovne rozanalyzovať jednotlivé funkčné celky jeho bohatej štruktúry a stanoviť podmienky riešenia ich obnovy, resp. úpravy.

Závery boli nasledovné:

1. Pešia zóna bude situovaná v západnej časti šošovkovitého námestia a východný uličný koridor bude slúžiť pre redukovanú dopravu – MHD, zásobovanie, záchranné a pohotovostné vozidlá.
2. Na vnútornej ploche šošovky námestia budú na pôvodnom pôdoryse zachované celky južného secesného parku, severného parku a okrúhlymi vydláždenej plochy obkolesujúcej rím. kat. kostol sv. Mikuláša, ev. kostol sv. Trojice, bývalého ev. kolégium a starú mestskú školu (dnes knižnica).
3. Stromová aleja bude zachovaná po celom vonkajšom obvode šošovkovitého námestia.
4. Líniové pásy zelene budú ponechané v tých častiach námestia, kde to konfigurácia terénu umožňuje, teda v najširšej časti šošovky.
5. Ako dlažobný materiál bude použitý prírodný kameň.
6. Prvky drobnej architektúry budú riešené v súdobom, nie historizujúcom tvarosloví.

Tieto hlavné princípy boli postupne rozmieňané na drobné a počas tvorby jednotlivých stupňov projektovej dokumentácie konzultáciami zainteresovaných formované do výslednej podoby.

Vnútná plocha šošovky s okrúhliakovou dlažbou bola ponechaná v pôvodnej a pre túto časť interiéru mesta charakteristickej podobe s tým, že zvýšenie kvality pochôdnosti bolo vyriešené na vopred vysledovaných trasách chodníkmi s porfýrovým povrchom. Tento materiál svojou príjemnou farebnosťou a štiepanou štruktúrou povrchu, mätko modelujúcou terénny reliéf sa zatiaľ osvedčil a bol použitý aj pri úprave ďalších častí námestia. (Autorom štúdie úpravy vnútornej plochy námestia je Ing. arch. Peter Timkanič).

Vymedzenie územia pešej zóny v MPR Prešov je pomerne široké, keďže zahŕňa celú Hlavnú ulicu od Námestia mieru na severe po križovatku, kde Hlavnú ulicu pretína spojnice Grešovej a Štefánikovej ulice. Patrí tu teda mininámestíčko pred novým divadlom a okrem toho sú do pešej zóny zahrnuté aj pešie trasy bočných ulíc, vyúsťujúce na Hlavnú ulicu – Metodova, Floriánova, Svätoplukova, Tkáčska a Ul. kpt. Jaroša. Vymedzené územie sa zhoduje s historickým aj súčasným centrom mestského sídla, kde prevládali a dodnes dominujú obchodné a kultúrno-spoločenské aktivity. Pešia zóna je teda situovaná v atraktívnom prostredí historického jadra mesta, ktoré je súčasťou mestskej pamiatkovej rezervácie. Ide o mimoriadne hodnotnú urbanisticko-architektonickú štruktúru, ktorá sa do dnešnej podoby vykryštalizovala v období od konca 15. storočia do polovice 17. storočia, kedy bol vývoj šošovkovitého námestia v zásade ukončený.

V takto veľkoryso vymedzenom území prešovskej pešej zóny bola pešia zóna v užšom zmysle umiestnená na západnej strane najširšej časti šošovky. Znamená to, že západný uličný koridor bol pre dopravu uzatvorený a vymedzený pre relaxačno-pohybovú zložku. Aktívny dopravný ťah bol teda ponechaný na východnej strane šošovky námestia. Za toto riešenie hovorili nasledujúce fakty:

- v pôdorysnej schéme Hlavnej ulice má východná strana šošovky priamy priebeh, kým západná je konvexne vydutá, čo je vhodnejšie pre peší relaxačný pohyb;
- plocha pred západným vstupom do kostola sv. Mikuláša je v kontakte s dopravou vysoko kolíznym priestorom;
- v horúcom letnom počasí je pre chodca príjemnejší pohyb a relaxácia v prítienenej časti zóny (západná časť);
- argument, že aktívna časť pešej zóny musí korešpondovať s bývalým mestským korzom (východný chodník) neobstojí, pretože umelé znovuoživenie korza nie je reálne a pasant sa rýchlo prispôbi novému relaxačnému priestoru, ak tento má primeranú hodnotu;
- priestor pred budovou Mestského úradu sa svojou polohou a dimenziou priamo ponúka pre vytvorenie centrálnej zhromažďovacej plochy v pešej zóne;
- západná časť šošovky pred budovou kolégia a okresnou knižnicou poskytuje hodnotnejší priestor pre rozvíjanie aktivít a relaxáciu.

Po vyjasnení všetkých problémových okruhov bolo možné pristúpiť k spracovávaniu projektovej dokumentácie (autorský kolektív: Ing. arch. M. Čutková, Ing. arch. J. Pastorová, Ing. arch. R. Bučko, Ing. arch. S. Pastorok).

Realizácia projektu a následne obnova pešej zóny prebiehala v niekoľkých časových fázach a ešte ani dnes nie je celkom ukončená, keďže ostáva dotiahnuť do víťazného konca úsek od Floriánovej po Levočskú ulicu. Plochy, ktoré sú už zrealizované, oprávajú však vysloviť prvé postrehy a upozorniť na niektoré špecifiká, či negatíva zvolených riešení.

Začneme tým, čo je pod zemou a teda z väčšej časti schované pred okom verejnosti. Inžinierske siete boli podľa potreby zrekonštruované avšak, ako už bolo spomínané, pre údržbu výhodnejšie kolektorové riešenie bolo z finančných dôvodov zavrhnuté. Úspornejšia alternatíva však v konečnom dôsledku nemusí byť tá najlacnejšia, čo sa aj v našom prípade už niekoľkokrát potvrdilo, keď kvôli poruche bolo potrebné rozobrať „definitívne“ upravený povrch.

Ak hovoríme o podzemných tajomstvách, nemožno nespomenúť archeologické nálezy. V polohe Dolnej mestskej brány bol zrealizovaný predstihový záchranný archeologický výskum, ktorý potvrdil predpoklady odborníkov o lokalizovaní komplexu brány. Počas archeologického výskumu boli zachytené fragmenty telesa veže, mosta, barbakánu, vnútorného hradobného múru a ďalších podružných stavebných konštrukcií, pričlenených k jadrú brány. Komplikovanosť dopravy v tangovanom úseku neumožnila rozvinúť výskum na potrebnú plochu, preto vykopané konštrukcie boli vo veľmi torzálnnej podobe. Tento fakt bol rozhodujúci pri úvahách o možnej prezentácii nálezu. Práve kvôli málo čitateľnému zbytku Dolnej brány bolo rozhodnuté upustiť od trojrozsmernej a aj plošnej prezentácie nálezu. Iba nenápadný architektonicko-výtvarný prvok oválneho pôdorysu s jednoduchým textom upozorňuje na to, že ide o miesto, kde kedysi stála brána, ktorou sa smerom od Košíc vstupovalo i vychádzalo z mesta. Nenápadne odlišená štruktúra dlažby na časti nálezu tvorí podnož tohto jednoduchého upútavacieho prvku.

Aj keď základná kompozičná osnova riešeného územia zostala zachovaná, predsa len došlo k určitým zmenám, ktoré priaznivo ovplyvnili výsledok. Týka sa to predovšetkým líniových pásov zelene na západnej strane pešej zóny, kde uvoľnenie zovretej formy mäkkou modeláciou zakryvených línií zjemňuje a spomaľuje pohyb po pešej zóne. Výtvarné dielo, pícia fontána, amfiteáter – nabádajú zastaviť sa, vnímať, kochať sa. Platí to najmä o nových návštevníkoch mesta, turistoch, ktorí túto ponuku jednotlivých zastavení intenzívne využívajú.

Výsledkom nových riešení je aj korekcia nivelety niektorých úsekov pešej zóny, čím sa stratila predchádzajúca dynamickosť a jemná zvltnosť konfigurácie terénu v prospech väčších a priamejších plôch. To, čo niekto vníma ako prínos, iný posudzuje ako nevhodné narovnávanie mäkkých línií.

Ako jednoznačný kvalitatívny posun možno hodnotiť úpravu líniových pásov zelene i samotný živý výsadbový materiál. Zelené plochy sú kompaktnejšie, elegantnejšie a pietnejšie komunikujú s historickou architektúrou než predchodcovia v tabuliach neodôvodnene zarámovaných vysokými živými plotmi. Stromová aleja vniesla do rozpačitého radu rôznorodých druhov poriadok a nateraz aj optimálnu proporciu vo väzbe na architektonické pamiatky, je však otázne, či zvolený globózny tvar javora mliečneho nebude v budúcnosti pri zanedbaní potrebných redukčných zásahov problémový.

Osobitnú kapitolu tvoria prvky malej architektúry. Ako už bolo spomenuté, upustilo sa od historizujúcich tvarov, keďže väčšina prvkov súvisí so súčasným životom a nemá historického predchodcu (až na kandeláber, svietidlo a čiastočne lavičku). Kategória drobnej architektúry bola nakoniec riešená na troch

úrovních. A to ako typové, výrobcom upravené prvky (poklapy, verejné osvetlenie, smetný kôš, mreža stromu), ďalej atypické, architektmi navrhnuté prvky (lavička, novinový stánok, telefónna búdka, cyklistický stojan) a konečne do tretej kategórie patria výtvarné diela, tvorené pre konkrétny, autormi projektu zvolený priestor (figurálne kompozície pred radnicou a galériou, 3 picie fontány, vertikála pred múzeom, 49. rovnobežka, výtvarne riešené prvky upozorňujúce na archeologický nález Dolnej brány, situovanie súsošia sv. Jána Nepomuckého, začiatok pešej zóny). Aj keď konštatujeme, že pri tvorbe prvkov drobnej architektúry bolo preferované súdobé tvaroslovie, vnímavý pozorovateľ iste postrehne, že striešky novinových stánkov a telefónnych búdok evokujú barokové formy Floriánovej brány a že mreže okolo stromov dýchajú stredovekom. Všetko je to však iba jemne naznačené, ľahučko načrtnuté, nie otrocky prebraté a zopakované z histórie. Reč je o koreňoch, o súnalezitosti s týmto konkrétnym miestom, do ktorého nový prvok vstúpil pietne, po špičkách. Je si vedomý noblesnosti spoločnosti do ktorej ho pozvali. Rozhodne sa nechce okázalo predvádzať a upútať pozornosť na úkor hodnôt overených stáročiami.

Potiaľ by to teda bolo v poriadku. Keď sa však dlhšie prechádzame novo upravenými úsekmi Hlavnej ulice, všimneme si nepresnosti a nedôslednosti pri realizácii a možno aj momenty, ktoré sme mohli predvídať a vyhnúť sa dôsledkom, ktoré nevyhnutne priniesli. Napr.: stabilné lavičky na chodníkoch sú elegantné (kombinácia leštenej žuly a dreva v prírodnom odtieni) a do detailov prepracované. Žiaľ, ukázalo sa, že kapacitne nepostačujú a preto správca pešej zóny bez rozpakov dopĺňa chýbajúce kusy štandardnými typmi (liatina a na bielo upravené drevo). Obdobne je to aj so smetnými košmi, keď vedľa perforovaných kovových košov stoja aj neforemné kameninové. Je to na škodu vecí, lebo výrazová čistota pešej zóny sa takýmto mixom ak nie celkom vytráca, tak každopádne deformuje. Vytvorenie zástupu rôznorodých terás sezónneho sedenia na ploche pešej zóny tak isto nepodporuje štýlovú jedlianosť. Možno bolo potrebné s týmto fenoménom uvažovať už pri tvorení urbanisticko-architektonického návrhu a terajšia živelnosť mohla byť korigovaná. Ak však odhliadneme od architektonického zmätku, ktorý do tangovaného úseku pešej zóny tieto „malé architektúry“ vniesli, nemôžeme nevidieť, ako pešia zóna ožila, ako dýcha človečinou a to sme si predsa všetci priali.

O zeleni sa často hovorí, že je milosrdná a všetko zakryje, ale nebude to celkom pravda. Aspoň v prešovskej pešej zóne nie. Technické prvky v zelených plochách, najmä keď sa nešetrilo betónom, nemieni vegetácia akceptovať a naďalej sa riadi svojimi prírodnými zákonitosťami. Jednoducho nevie rásť v betóne a zakrývať to, s čím si ľudia nevedeli poradiť.

Napriek všetkému zrealizované časti pešej zóny žijú svojím životom. Nie vždy tak, ako si jej tvorcovia predstavovali. Maličkosti vytvárajú celkový dojem a bude potrebné sa vypořiadat' aj s nepríjemným javom – vandalizmom. Špeciálne pieskované sklá na telefónnych búdkach sú porozbíjané, hrany precízne vyrobených obrubníkov naštrbené, chýbajú časti obkladov. Výhrady možno mať aj k údržbe (napr. spomedzi okruhliakov vyrastá tráva). Napriek tomu kvalitatívny posun v interiéri mesta nemožno spochybniť. Jednotný rukopis autorov sa ako leitmotív vynie celou pešou zónou a vytvára mozaiku príbehu o tom, čo bolo, čo je novým vkladom a s tušenou víziou budúcich riešení.

PhDr. Darina Petranská
Pamiatkový ústav Bratislava
regionálne stredisko Prešov

REKONŠTRUKCIA SOBOTSKEHO NÁMESTIA V MPR SPIŠSKÁ SOBOTA

Ing. Iveta LAČNÁ - Pamiatkový ústav Bratislava, regionálne stredisko Prešov,
pracovisko Poprad

REKONŠTRUKCIA SOBOTSKEHO NÁMESTIA V MPR SPIŠSKÁ SOBOTA

Ing. Iveta LAČNÁ - Pamiatkový ústav Bratislava, regionálne stredisko Prešov, pracovisko Poprad

Územie Spišskej Soboty sa rozprestiera na mierne vyvýšenej terase nad ohybom rieky Poprad, juhovýchodne od Vysokých Tatier. Pomerne malý chotár historického mestečka tvorí dnes jednu z mestských častí mesta Poprad, avšak od svojho založenia, ktorého počiatky siahajú niekde do poslednej tretiny 12. storočia, až po jeho pričlenenie k Popradu v roku 1945, bola Spišská Sobota samostatným mestečkom, v rannom štádiu trhovou osadou, ktorá podľa najstaršej písomnej zmienky z roku 1256 sa nazývala Forum Sabbathe (Sobotný trh).

Vzhľadom k mimoriadne hodnotnému urbanisticko-architektonickému celku bola Spišská Sobota v roku 1950 vyhlásená za mestskú pamiatkovú rezerváciu. Napriek tomuto oceneniu, po vyvlastnení objektov štátom v 50-tych rokoch nastalo pre Spišskú Sobotu obdobie postupnej devastácie. Mestečko však bolo uchránené od rozsiahlych asanácií, ktoré v 70-tych rokoch postihli viacero historických miest na Slovensku, medzi nimi aj Poprad. Historická, prevažne gotická a renesančná zástavba šošovkovitého námestia je dodnes zachovaná v takmer neporušenej podobe, až na nevelký rad prízemných domkov tvoriacich východnú stranu námestia, ktorý bol asanovaný. V 80-tych rokoch štát síce investoval do obnovy niekoľkých objektov, spravidla z rezortu kultúry, avšak problematiku komplexnej obnovy historickej Spišskej Soboty sa mu do roku 1989 nepodarilo vyriešiť, hoci niekoľko pokusov tu bolo, najmä v súvislosti s kandidatúrou Popradu na dejisko zimných olympijských hier, kde Spišská Sobota mala zohrávať úlohu olympijského mestečka. Tieto zámery sa však nepodarilo zrealizovať.

Po roku 1989, keď jednotlivé objekty získali opäť adresných majiteľov, nastali pre Spišskú Sobotu lepšie časy. S narastajúcim počtom zrekonštruovaných domov narastal aj záujem o túto mestskú časť a na tento signál pružne reagoval aj popradský Mestský úrad, takže hneď od začiatku 90-tych rokov podnikol viaceré kroky k naštartovaniu komplexnej obnovy MPR. Keďže mesto Poprad má okrem Spišskej Soboty ešte ďalšie štyri historické jadrá, Mestský úrad ako garant ich obnovy musel rozdeliť svoje investičné aktivity aj týmto smerom. Ako prvá bola projekčne pripravená a napokon aj zrealizovaná rekonštrukcia historického jadra centra Popradu, avšak súbežne s ňou sa robili prípravy na obnovu ďalších častí - Spišskej Soboty a Veľkej, pričom v prípade Spišskej Soboty bol rozsah riešeného územia stanovený na jej najatraktívnejšiu časť - Sobotské námestie.

K rekonštrukcii historického jadra Spišskej Soboty sa prikrčilo až po dôkladnej prípravnej fáze. Mesto v spolupráci s Pamiatkovým ústavom zorganizovalo dve odborné kolokviá, kde bol poskytnutý dostatočný priestor pre rozdiskutovanie danej problematiky v širšom okruhu odborníkov. Zo strany Pamiatkového ústavu bol poskytnutý topografický rozbor riešeného územia, prínosom boli aj príspevky študentov Fakulty architektúry STU Bratislava, ktorí riešili danú problematiku v rámci ročníkovej práce a ako podklad k diskusií napokon poslúžila aj štúdiá obnovy, ktorú zadalo Mesto u projektovej kancelárie ARPRO Poprad a ktorá bola vypracovaná

v troch variantoch. V počítačových diskusiách bolo jednou z kľúčových vecí dospieť k záveru, akú si zvoliť cestu k tomu, aby sa zo Spišskej Soboty nevytratila jej neopakovateľná atmosféra, ale práve naopak, aby jej „genius loci“ bol novými úpravami námestia ešte viac vyzdvihnutý a podčiarknutý. Po topografickom prieskume lokality sa ako prvý ponúkal variant s pomerne radikálnym riešením, najmä čo sa týka zásahov do zelene námestia a snahou dosiahnuť čo možno najvernejšiu podobu stredovekého mestečka, ktorému dominovala kamenná plocha trhoviska bez zelene. Druhý variant ponúkal návrat do obdobia približne druhej polovice 19. storočia, kedy trhová funkcia mestečka postupne zanikala a námestie bolo obohatené o alejovú výsadbu stromov pozdĺž domoradií, ale aj pozdĺž hlavnej komunikačnej osi, ktorá sa tiahne naprieč celým námestím a ktorú z jednej strany lemoval pomerne výrazný mlynský jarok, ako nám to zachycujú dobové fotografie a katastrálna mapa z roku 1870. Najvhodnejším sa však napokon ukázal tretí variant, ktorý pravdivo priznáva všetky etapy vývoja, ktorými Sobotské námestie prešlo, vrátane dosadby aleje do podoby parku, samozrejme s vylúčením rôznych negatívnych zásahov. Tento variant bol aj rozvinutý do finálnej projekčnej podoby a napokon aj zrealizovaný.

Úlohy projektanta sa úspešne ujala projekčná kancelária Stavoprojekt a.s., Poprad, hlavným dodávateľom realizačných prác bola popradská stavebná firma Slov-via, ktorá od júna do novembra roku 2000, teda za pol roka dokázala zrealizovať celé dielo v hodnote 47 miliónov korún. Mesto Poprad ako investor akcie bolo zároveň hlavným koordinátorom celej obnovy.

Samotnej obnove plôch námestia predchádzala etapovite rozvrhnutá rekonštrukcia už nevyhovujúcich inžinierskych sietí, a sice ešte v rokoch 1992 - 1996 boli zrekonštruované elektrické a telekomunikačné rozvody, pričom vzdušné káble boli nahradené podzemnými, čím sa odstránila ich rušivá prítomnosť na námestí, staré lucerny verejného osvetlenia boli nahradené lucernami novými. V prvej polovici roku 2000 boli zrekonštruované rozvody plynu vrátane prípojok a taktiež vodovodné prípojky. Po zániku centrálného mlynskeho jarku, ktorý odvádzal väčšinu dažďových vôd z plôch námestia, dochádzalo v čase dažďov k nepríjemným záplavám, a to najmä pivníc domov na severnej strane námestia. Preto bolo potrebné komplexne riešiť nový systém odvodnenia celého námestia, čo už bolo predmetom riešenia realizačného projektu stavby. Sobotské námestie má mierne klesajúci terén v smere od západu na východ, čo ho predurčuje k tomu, aby na odvedenie dažďových vôd z plôch námestia boli okrem podzemnej dažďovej kanalizácie využité aj povrchové rigoly, ktoré sú zároveň aj dobrými zachytávačmi vôd z vysunutých chrličov šindľových striech, ktoré sa doposiaľ v mestečku zachovali v pomerne hojnom počte. Tento jednoduchý a na údržbu nenáročný rigolový systém odvodnenia malo Sobotské námestie aj predtým, avšak rekonštrukciou sa ešte skvalitnil a doplnil o rigoly na južnej a západnej strane námestia a čo je z pamiatkového hľadiska prínosom, vybudoval sa aj v línii zaniknutého mlynskeho jarku. Realizačný projekt rekonštrukcie námestia ďalej riešil aj rekonštrukciu splaškovej kanalizácie, terénne úpravy, komunikácie a spevnené plochy, sadové úpravy, úpravy verejného osvetlenia, mobiliér a drobnú architektúru.

Terén spišskosobotskeho námestia má jemne zvlnenú - mäkkú profiláciu, ktorá pripomína skôr dedinskú návés, ako strohé, ľudskou rukou vytýčené námestie. Keďže jedným z hlavných cieľov pri úpravách terénu bolo dosiahnuť, aby jeho pôvodná profilácia bola zachovaná, v praxi to znamenalo vyhnúť sa násilným terénnym úpravám, ktoré by vytvorili neprirodzené, strohé plochy. Tento zámer sa aj podarilo dosiahnuť, s výnimkou niektorých plôch, kde bol terén upravený kôli odvodneniu (južne od radnice), kôli úprave parkovacích plôch (pred knižnicou), ale aj ako nevydarený zásah do terénu pred evanjelickým kostolom, kde

miesto plánovanej príjazdovej komunikácie bolo napokon kôli vysokému spádu terénu realizované schodisko. Pôvodná mäkkosť terénu mala byť zároveň podčiarknutá aj jeho farebným vyznením, čo sa podarilo dosiahnuť použitím dlažbových materiálov v prevládajúcich teplých farbách. Pôvodne bola plocha námestia vydláždená okrúhliakmi uloženými v ílovitom podloží, s výnimkou chodníkov, ktoré boli z travertínových platní. Variant použitia pôvodných materiálov v plnom rozsahu bol už v rámci počiatočných diskusií označený za nevyhovujúci kôli oprávnenej požiadavke dosiahnutia vyššieho štandardu pochôdnosti plôch námestia, a navyše v čase dažďov sa ílované podložie prejazdom áut zmenilo na nepríjemné bahnisko. Samozrejme, do úvahy neprichádzalo ani úplné vylúčenie pôvodných materiálov z plôch námestia, a tak napokon bolo uplatnené riešenie, ktoré aplikovalo pôvodné okrúhliaky na menej pochôdných plochách a v rigoloch a na ostatnú plochu námestia sa použil žulový kameň v obdobnom farebnom vyznení, ako mali pôvodné okrúhliaky (odtiene béžovej a sivej farby). Keďže na území Slovenska sa tento druh kameňa neťaží, hoci žulových brál máme nie málo, a teda je to materiál pre náš región vôbec nie cudzí, napokon bol privezený zo susednej Českej republiky, kde je otvorených viacero lomov na ťažbu žuly. Pre dosiahnutie požadovanej mäkkosti terénu bola použitá drobná dlažba - žulová kocka, ktorá uložená do vejárov veľmi dobre kopíruje aj prípadné terénne vlny. V priestore okolo radnice a pred evanjelickým kostolom bola použitá dlažba z žulových platní, čo umožňuje na týchto frekventovaných miestach lepšiu pochôdnosť, avšak oku chodca zrejme neunikne, že sa tak stalo na úkor zachovania spomínanej mäkkosti terénu, nakoľko tieto plochy pôsobia dosť stroho. Všetká dlažba na námestí bola uložená na podložie z kameniva spevneného cementom, čím sme sa vyhli použitiu klasického betónu. Pôvodné travertínové platne z chodníkov boli použité na opätovné vydláždenie chodníkov, ale iba na západnej, menej frekventovanej strane námestia, chodníky na strane severnej a južnej boli vydláždené z žulových platní, nakoľko investor mal najmä po diskusiách s občanmi Spišskej Soboty výhrady voči použitiu travertínu ako veľmi nasiakavého kameňa, ktorý v zimnom období kôli námrazám zvyšoval riziko úrazov. Rigoly na západnej strane námestia boli vyložené okrúhliakmi, na strane severnej a južnej kôli bezbariérovému prístupu chodcov i prístupu áut do prejazdov boli vydláždené čadičovou kockou. Cesta pretínajúca námestie v jeho severnej časti bola kôli obmedzeným finančným možnostiam investora riešená i naďalej ako asfaltová. Počas realizačných prác na námestí došlo aj k niekoľkým zmenám oproti schválenej projektovej dokumentácii. Jednou z nich je riešenie spevnených plôch parku, kde projekt navrhoval použitie mlatových úprav, ktoré by boli pre Sobotské námestie veľmi vhodné. Napokon však (aj kôli finančným dôvodom) bolo použité riešenie, kde dlažba z andezitových platní, ktorá tu bola uložená pri poslednej - nie veľmi vydarenej obnove parku v 80-tych rokoch 20.st. - bola doplnená a vyspravená tak, aby poslúžila novej parkovej úprave.

Ako už bolo spomenuté, pre obnovu zelene na námestí bol prijatý variant, ktorý počítal s priznaním parku a alejových línii - uličných stromoradií. Pred vypracovaním projektovej dokumentácie bol spracovaný dendrologický prieskum, na základe ktorého sa stanovil ďalší postup. Staré, nevhodné alejové línie boli nahradené novými v nepravidelnom, uvoľnenom rytme, do výsadbových mís osadených v línii rigolov na južnej a čiastočne aj severnej strane námestia boli vysadené lípy - *Tilia cordata*. Pre obnovu parku bola stanovená potrebná etapovitosť rozvrhnutá na niekoľko rokov, v prvej etape bola zrealizovaná orezávka stromov, výrub poškodených a kompozične nevhodne umiestnených stromov, čiastočne bola zmenená parková dispozícia. Objekt kostola sv. Juraja výrubom viacerých stromov bol pohľadovo uvoľnený. Napriek mnohým pozitívam, ktoré priniesla táto obnova zelene v priestore námestia, je potrebné povedať, že na optimálne riešenie je potrebné

počkať ešte niekoľko rokov, kedy bude ukončená aj posledná etapa obnovy. Nakoľko tá prvá etapa neumožňovala radikálnejší zásah do stromového porastu, ostáva nateraz hmota zelene ešte stále nevhodne dominantná voči okolitej historickej zástavbe, najmä čo sa týka výškových rozmerov.

Priestor parku bol dotvorený novými lucernovými svetidlami a tiež lavičkami a smetnými košmi rovnakého typu, ako bol navrhnutý pre priestor celého námestia. Drobná architektúra - lavičky, smetné koše, zábradlia, stĺpiky zamedzujúce vjazd vozidiel - boli navrhnuté atypické, kovové, lavičky v kombinácii kovu a dreva. Zvláštnosťou a iste nemalým prínosom v priestore nevelikého námestia sú dve studne, ktoré boli objavené počas realizácie prác po odkrytí starej dlažby - jedna v priestore parku a druhá na južnej strane námestia oproti radnici. Na základe dobových materiálov sme síce mali určitú známosť o existencii týchto a ešte ďalších najmenej dvoch studní na námestí, avšak o ich uplatnení v rámci námestia sa rozhodlo až po ich objavení. V priestore parku bola studňa upravená do formy pítka s prívodom pitnej vody.

Napriek niektorým menším nedostatkom, ktoré sa pri rekonštrukcii Sobotského námestia vyskytli, z pohľadu pamiatkovej obnovy možno konštatovať, že toto dielo sa vydarilo a do života historického mestečka nesporne vnieslo kvalitu, ktorá bude slúžiť nielen v rovine praktickej, ale určite aj obohatiť o príjemný zážitok pri vnímaní tohoto malebného priestoru, kde sa historická zástavba snúbi v harmónii s jej okolím, a to aj napriek tomu, že prešlo úpravami 21. storočia. Túto skutočnosť ocenila aj odborná porota 7. ročníka národnej verejnej neanonymnej súťaže o titul Stavba roka 2001, ktorá udelila tomuto stavebnému dielu - rekonštrukcii Sobotského námestia cenu Združenia pre rozvoj slovenskej architektúry a stavebníctva ABF Slovakia za tvorivý prínos v centrálnej mestskej zóne.

PRESTAVBA CENTRÁLNEJ MESTSKEJ ZÓNY V KEŽMARKU

Ing. arch. Rudolf KRULIAC - Autorizovaný architekt, Ateliér Kežmarok

PRESTAVBA CENTRÁLNEJ MESTSKEJ ZÓNY V KEŽMARKU

Ing. arch. Rudolf KRULIAC - Autorizovaný architekt, Ateliér Kežmarok

Potreba prestavby centrálnej mestskej zóny v Kežmarku bola podmienená určitou módnosťou, trendom a tiež predvolebným obdobím. Uvádzam to z dôvodu objasnenia čiastočne chvatného postupu, hlavne pri zabezpečovaní a príprave projektovej dokumentácie a v schvaľovacom procese.

Mesto Kežmarok má zastupovať platný územný plán, zo 70.rokov, aj keď v súčasnosti je nový územný plán v schvaľovacom procese. Podľa môjho názoru prioritou pre rozvoj mesta bol skôr nový územný plán s akceptovaním nových spoločenských podmienok a následne prehĺbenie riešenia prestavby centrálnej, mestskej zóny s jasnosťou smerov vývoja, hlavne v dopravnom riešení.

Zo strany mesta bola zvolená viditeľnejšia varianta s prioritou prestavby CMZ a následné spracovanie územného plánu mesta.

Verejnej urbanisticko architektonickej súťaže sa zúčastnilo 5 riešiteľov. V rámci porovnávaní návrhov najväčšia polemika bola ohľadne ponechania alebo zrušenia dopravy a vytvorenia pešej zóny na námestí, taktiež polemika ostávala ohľadne vytvorenia centrálnej plochy na námestí, ktoré je vytvorené z ulíc v tvare „Y „.

Súťažný návrh sa mi spracovával v tvorčej pohode s možnosťou vyjadrenia celkovej organizácie celej centrálnej mestskej zóny s vytváraním mikropriestorov, ktoré zvyrazňujú funkčnosť jestvujúcej historickej zástavby, dopravné riešenie s dominantným postavením peších ťahov a umiestnením záchytných parkovísk, hlavne mimo CMZ.

Spracovanie projektovej dokumentácie pre realizáciu prestavby centrálnej mestskej zóny bolo rozdelené na dve etapy a to v prvej etape ulica Hviezdoslavova a Hlavné námestie /táto časť je zrealizovaná/. V druhej etape ulica MUDr. Alexandra a Hradná ulica /nezrealizovaná časť/ ostatná časť centrálnej mestskej zóny /Starý trh, Námestie požiarnikov, priestor okolo hradu/ ostáva na riešenie a realizáciu pre budúcnosť.

V procese spracovania projektovej dokumentácie bolo zmluvne podmienené konzultovanie so zainteresovanými orgánmi a organizáciami – táto časť odkláňala riešenie víťazného súťažného návrhu do úplne inej filozofie využitia územia, aj keď postupom času spracovaním variantných riešení a rokovaní sa dospelo ku kompromisom, ktoré umožnili vydanie povolenia na realizáciu, ale ktoré zmenili pôvodný charakter riešenia.

Pre názornosť uvádzam niektoré z požiadaviek:

- medzi komunikáciou a chodníkom vytvoriť obrubník o výške 180mm – z dôvodu vytvárania novej cestnej komunikácie
- zachovať rovnaký počet parkovacích miest ako bol pred prestavbou – bez ohľadu na plánované vytváranie záchytných parkovísk na okraji CMZ
- nerušiť živé ploty pozdĺž chodníkov
- nevytvárať zhromažďovacie a centrálny priestor námestia

Samotná realizácia sa započala v roku 1997 výmenou a doplnením inžinierskych sietí. Túto časť realizovali správcovia sietí vo vlastnej réžii. Následne sa realizovala nová dažďová kanalizácia a úprava povrchov komunikácie, chodníkov a trávnatých plôch.

Cestná komunikácia bola zrealizovaná z pôvodných andrezitových kociek, chodníky z betónovej dlažby PREMAC typu Korzo v kombinácii s typom ROMANTIKO vo farbe prírodného pieskovca.

V súčasnosti nie je kompletne dokončená ani prvá etapa, sú zrealizované komunikácie, chodníky, trávnaté plochy, verejné osvetlenie.

Chýba zrealizovať doplnenie stromovej zelene, všetky prvky drobnej architektúry s okrasnou zeleňou.

Doposiaľ náklady na realizáciu predstavujú čiastku 30 mil. Sk.

Oficiálne hodnotenie časti prestavby centrálnej mestskej zóny s časovým odstupom nebolo zo strany mesta doposiaľ zrealizované, ale je pripravované.

Z môjho pohľadu, ako autora projektu s remeselnou kvalitou realizovaných prác kamennej dlažby na komunikáciách, dlažby na chodníkoch, trávnatých plôch a verejného osvetlenia som spokojný. Nasvetlenie radnice dopadlo po odbornej stránke výborne a môže slúžiť ako príklad nasvetlenia ostatných budov v rámci CNZ.

Kladne je možné hodnotiť aj postupné vysúvanie hlavne kaviarenských a cukrárenských prevádzok na chodník, ktorý vo svojom šírkovom usporiadaní bol na tento účel plánovaný.

Z môjho pohľadu pre plánovanú funkčnosť námestia veľmi chýba drobná architektúra, ktorá je nepostrádateľná pre identitu mestotvornosti. Chýba aj doplnenie stromovej zelene.

Najväčším pretrvávajúcim problémom od spracovania a schváľovania dokumentácie ostáva dopravné riešenie, hlavne parkovanie a dopravné značenie, ktoré v panoramatickom pohľade je prehustené. Tento dopravný problém podľa môjho názoru je možné odstrániť až po kompletnom funkčnom rozčlenení celej centrálnej mestskej zóny s okrajovými časťami, ktoré podporia zázemie pred CMZ, hlavne s vytvorením záchytných parkovísk so zázemím.

REGENERÁCIA HISTORICKÉHO NÁMESTIA V SPIŠSKEJ NOVEJ VSI

Ing. Arch. Dušan Ferienc - Ateliér AEFH Bratislava

REGENERÁCIA HISTORICKÉHO NÁMESTIA V SPIŠSKEJ NOVEJ VSI

Ing. Arch. Dušan Ferienc - Ateliér AEFH Bratislava

V dňoch 7. – 9. júna tohto roku sa v Now Yorku uskutočnilo Špeciálne valné zhromaždenie OSN. Jeho programom bola prezentácia jednotlivých členských krajín plnenia Istambulskej deklarácie HABITAT II z roku 1996 o rozvoj osídlenia bývania. Za Slovensko správu predniesol Prof. RnDr. J. Miklos, minister životného prostredia SR.

Správu z poverenia ZŽP pripravila Agentúra životného prostredia podľa jednotlivých hodnotiacich kritérií stanovených výborom HABITAT.

Jedným z bodov bola i prezentácia pozitívnych výsledkov dosiahnutých od roku 1996 pri regenerácii historických sídiel.

Slovensko na základe prísneho výberu AŽP reprezentovali tri kladné výsledky regenerácie historických námestí.

Boli to: Štúrove námestie v MPR Trenčín

Obytný súbor v Lozorne

Regenerácia I. etapy Radničného námestia v pamiatkovej zóne Sp. Nová Ves.

Za autorov poslednej z nich si dovoľujem prezentovať stanovené ciele a dosiahnuté výsledky.

CHARAKTERISTIKA LOKALITY:

Historické jadro Spišskej Novej Vsi predstavuje svojou kompozičnosťou a urbanistickou skladbou typický východoslovenský, pôvodne stredoveký mestský útvar s rozsiahlym šošovkovitým trhovým námestím, ktoré svojou dĺžkou 1200 m je najväčším námestím na Slovensku.

Najstaršie osídlenie mesta dokladujú početné archeologické nálezy (5.000 – 3.000 p.n.l.). Stredovekému osídleniu bezprostredne predchádzala existencia viacerých slovanských osád. Priamo na území mesta preukázali archeologické nálezy – osadu zvanú Iglov (7. – 8. stor.), ktorej dominantou bol kostol P. Márie, stojaci na mieste dnešného farského kostola.

Táto sa stala súčasťou novšej osady pomenovanej Nova Villa (Nová Ves), ktorá vznikla v 1/2 13. stor., ako osada spišských Sasov. Obe osady splynuli v jeden mestský útvar, ktorý si vydobyl rozvojom baníctva a súvisiacich remesiel významné postavenie v regióne.

Stredoveké mesto vzniklo postupnou zástavbou parciel do súvislého domoradia na oboch stranách dnešného námestia. Neskôr, v 17.-18. storočí sa mesto menilo len obnovou, respektíve prestavbou jestvujúcich domov a zahusťovaním.

Charakter zástavby sa tak po celé stáročia nemenil, jednotlivé objekty prechádzali len etapami premien skvalitňujúcich ich materiálnu stránku podľa dobových kritérií. Z uvedeného dôvodu môžeme hovoriť o stredovekej urbanistickej autenticite mesta i o zachovaní pôvodných typov stredovekého meštianskeho domu typického pre spišský región.

Z význačnej renesančnej vývojovej etapy sa zachovali predovšetkým honosné dispozície hĺbkových trojtraktov s arkádovými pavlačami. Po nevýraznej stope baroka zaznamenalo mesto výraznú stavebnú činnosť koncom 18. a najmä 19. storočí.

Klasicizmus tohto obdobia najmä v oblasti monumentálnej architektúry zanechal v obraze mesta výraznú stopu (novostavbu evanjelického kostola, radnice, priečelia domov).

Obdobie historických slohov zanechalo viacero príkladov veľmi kultivovaných priečelí, dotvárajúcich staršie realizácie nevtieravým spôsobom.

Po prelome storočí bol priestor námestia obohatený pozoruhodnou secesnou stavbou – mestskej Reduty.

Spišská Nová Ves si do dnešných čias zachovala v podstatnej miere svoj historický pôdorys. Najvýznamnejším priestorom je jeho historické námestie s exponovaným vnútorným priestorom s významnými monumentálnymi soliternými stavbami (Farský kostol, Evanjelický kostol, Mestská radnica, Školská budova, Reduta, pamätník SNP).

Historické jadro Spišskej Novej Vsi je typickým príkladom zachovanej historickej urbanistickej štruktúry so všetkými znakmi slohových premien, prejavom vrstvenia kultúrnych hodnôt.

Na základe svojich urbanistických, architektonických i historických hodnôt bolo vyhlásené za chránenú historickú štruktúru v zmysle zákona č. 27/87 Zb. SNR o pamiatkovej starostlivosti za PAMIATKOVÚ ZÓNU - Vyhláškou Okresného úradu v Spišskej Novej Vsi č.1/1992 z 20. Januára 1992.

PRIESTOR NÁMESTIA A JEHO HISTORICKÉ PREMENY:

Spišskonovoveské námestie je typickým východoslovenským šošovkovitým námestím so zástavbou domov pozdĺž hlavnej osi t. j. dopravnej tepny s rozšírením v centrálnej polohe a lokalizáciou najvýznamnejších soliterov. Takýmto bol v stredoveku ohradený farský kostol. Postupným zahusťovaním vznikla kompaktná zástavba Letnej i Zimnej ulice. Kým zástavba meštianskych domov zostáva v priebehu storočí takmer v nezmenenej podobe, (uličná čiara, parcelácia, výškové zónovanie). Stred námestia sa postupne popri svojej trhovej funkcii dopĺňal o ďalšie významné solitery podmienené potrebami mesta.

Významným zásahom do vnútorného obrazu mesta bolo založenie parku v 2 1/2 19. storočia, v centre námestia, ako i výsadba aleje pozdĺž komunikácie na Letnej ulici v duchu súdobých názorov.

STAV LOKALITY PRED REALIZÁCIOU:

Námestie pred obnovou napriek nevyhovujúcemu stavebno-technickému stavu objektov i komunikácií si zachovalo svoju vysoko atraktívnu funkciu celomestského i regionálneho centra, ako i centra turistického ruchu I.kategórie – pre CHKO – Slovenský raj.

Vyrovnaná zástavba dvojpodlažných meštianskych domov na pôvodnej historickej parcelácii obklopujúca rozsiahle šošovkovité námestie s centrálnymi umiestnenými soliternými kultúrno-spoločenského významu vytvára neopakovateľnú atmosféru umocnenú gradáciou výškových a priestorových dominant.

Pôsobivosť námestia bola značne narušená utilitárnymi zásahmi vyvolanými intenzívnou dopravou štátnej cesty Poprad – Košice. Námestie bolo funkčne rozpadnuté na tzv. Letný riadok s intenzívnou dopravou a príľahlými parkoviskami a na Zimný riadok s taktiež intenzívnou dopravou. Prehustená sadovnícka úprava a náletová zeleň parku s nedostatočnou údržbou vytvorila predpoklad rozpadu námestia na dve samostatné domoradia a park.

Dlhodobé zanedbávanie údržby všetkých priestorov i objektov sa prejavilo v dezolátnom stave chodníkov, parkovísk i vozoviek. Tieto sa vyznačovali rôznorodosťou materiálov, množstvom rozkopávok, neestetickými prvkami malej architektúry a množstvom provizórnych predajných stánkov.

V konečnom dôsledku námestie v takomto stave nemohlo dostatočne plniť požiadavky centra tohto významného regiónu s výrazným reprezentačným charakterom pre cestovný ruch, pre ktoré malo všetky predpoklady.

KONCEPCIA REGENERÁCIE

Základnú koncepciu regenerácie námestia stanovil schválený REGULAČNÝ PLÁN vypracovaný ateliérom A&P – ARCHITEKTÚRA A PAMIATKY, BRATISLAVA v roku 1994. Tento dokument bezprostredne nadviazal na vyhlásenie historického jadra v Spišskej Novej Vsi za PAMIATKOVÚ ZÓNU, ako i Zásady pamiatkovej starostlivosti pre PZ. Bol spracovaný na základe podrobných prieskumov a rozborov najmä a ohľadom na ochranu kultúrno-historických hodnôt lokality a zachovanie genia loci tohto charakteristického východoslovenského sídla. Prioritou naplnenia zámerov regulačného plánu bola podrobná pasportizácia najvýznamnejšieho priestoru mesta t.j. Radničného námestia a spracovanie plánu jeho regenerácie.

Regenerácia námestia chápaná v celej šírke svojej problematiky t. j. ako obnova všetkých objektov, rekonštrukcie inžinierskych sietí, zmena kategorizácie dopravnej siete, vytýčenie pešej zóny tzv. korza, regenerácia a rekultivácia parku, terénne úpravy, vydláždenie všetkých komunikácií, osadenie prvkov malej architektúry, informačného systému a primeraného osvetlenia.

Vzhľadom na rozľahlosť námestia bola určená postupnosť regenerácie nasledovne:

I.etapa - Pamiatková obnova Mestskej radnice a jej okolia

II.etapa - Priečne prepojenie Letnej a Zimnej ulice

Obnova mestského korza na Letnej ulici

III.etapa - Regenerácia Zimnej ulice a západnej časti parku

IV.etapa - Úprava okolia farského kostola a prezentácia archeologických nálezov jeho ohradenia

V.etapa - Úprava okolia Mestskej reduťy a príľahlého parku

VI.etapa - Regenerácia východnej časti námestia – Letná ulica

VII.etapa- Regenerácia východnej časti námestia – Zimná ulica

Návrh postupnosti prác bol spracovaný so zámerom, aby realizované úseky čo v najväčšej miere narušili funkčnosť námestia.

SÚČASNÝ STAV REALIZÁCIE:

Cieľom komplexnej regenerácie námestia je vytvorenie optimálneho priestoru pre všetky mestské aktivity. Návrh v súlade s regulačným plánom jednoznačne uvažuje so skľudnením a vymiestnením tranzitnej dopravy. Odstránením bariérovej zelene parku a dostatočným prepojením Letnej ulice so Zimnou vytvára podmienky pre nadradenosť pešiaka v tomto celomestskom centre. Zo zámerov regenerácie boli uskutočnené: v I.etape – úprava okolia Mestskej radnice a v II.etape – obnova mestského korza. Táto predstavuje komplexnú rekonštrukciu námestia v dĺžke 380 m s nákladom 20 mil. Sk.

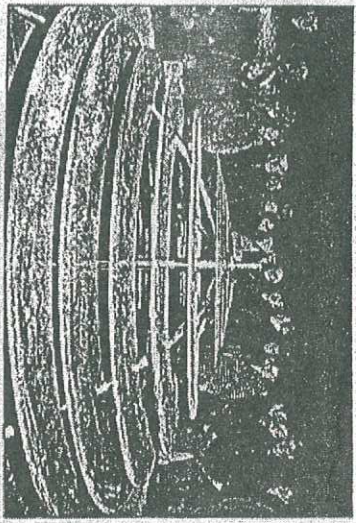

24. november 1998

Spíšsky KURIÉR

Pomoc nemôže čakať

Slovenský Červený kríž vyhlasuje celorepublikovú zbierku finančných prostriedkov na pomoc obyvateľom Ukrajiny postihnutých v posledných dňoch jesene 1998 povodňami. Prosíme občanov, ktorí spoľúčia s obetami prirodzeného živlu na Ukrajinu, aby prejavili svoju pomoc finančnou podporou zaslanou na Fond Slovenského Červeného kríža: Ľudia ľudom. Bankové spojenie: VUB, a.s., Bratislava-násto. Nám. SNP 19, 818 56 Bratislava. Číslo účtu: 35-8437-0120200. Variabilný symbol na záplaty: 1998 je: VS 910 31. Slovenský Červený kríž zároveň oznamuje, že zbierku potravín a obnosového šatstva pre túto humanitnú akciu zatial neorganizuje. V prípade potreby bude zverejnená ďalšia vyzva. SČK aj touto cestou ďakuje všetkým občanom, ktorí už doteraz prejavili svoje spoľučenie a hľadali cestu ako pomôcť.

Zrekonštruované spíšskonovoveské námestie zloží aj fontána, ktorá je výsledkom tvorivého úsilia pracovníkov tunajšieho mestského úradu. Netreba státi vprabilí pracovníkov strojárskych firiem Aman v Markšovciach a napríklad tomu, že je funkčná, na svoju premenú sa bude musieť pockať počas teplejších dní. Nádrazky na jej výrobu predstavovali pohľadná milióna korún a davora je pieskovcový "gohar".

Gotická cesta sa predstaví veľtrhu v Bratislave
váž Ves (a) - V poľaví. Geinický a finančné ho neme-

Ako sa vám páči vynovené spíšskonovoveské námestie?

Pýali sme sa na ňom náhodných chodcov.

Margita Loriková, Sp. Nová Ves, 68 rokov

- Je to krásne. Ja pamätám toto námestie, keď neboli ani hodky, len udpaná zemi. Bolo to pred mnohými rokmi.

Ivna Winklerová, Sp. Nová Ves, 28 rokov

- Mne sa to veľmi páči, ako manička s kočiarom to veľmi oceňujem, omnoho lepšie sa mi teraz chodí ako predtým.

Dagmar Schmidtová, Sp. Nová Ves

- Veľmi sa mi páči, je moderné, európske. Verím, že občania Sp. Novej Vsi i celého nášho regiónu budú s ním spokojní.

Rudolf Pflug, Sp. Nová Ves, 56 rokov

- Je to veľmi pekné, sídlo to trochu veľa, ale je to veľmi pekné.

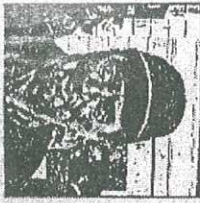
Franček Bodnár, Sp. Nová Ves, 18 rokov

- Páči sa mi, je to krajšie ako bolo.

Eva Papanoová, Prstov, 54 rokov

- Práve ho obdivujem spolu so sestrou. Ja žijem v Prstove, kde máme veľmi pekné námestie, ale toto je ešte krajšie. Celková povstáť. Dáčo za svojho psa hajatá dokázal.

Stefan Penčák, Sp. Nová Ves, 70 rokov

- Ja s ňím som spokojní, páči sa nám to, motore tu hopy je všetko je v poriadku a keď máme takého prstáka, ktorý to dáť musí byť. Dáčo za svojho psa hajatá dokázal.

Mariana Fatková, Hrabušice, 35 rokov

- Mne osobne sa páči, že to pekné. Bolo by dobré, keby aj druhú stranu námestia takto urobili, pravu a urobili pešiu zónu.

Michal Oreška, Sp. Nová Ves, 25 rokov

- Je to pekné a dufam, že to dlho vydrží. Pretože ako poznám našich ľudí... Ale pokiaľ si to udržíme, bude to pekné. A keď sa dokončí aj spodná časť námestia, tak si myslím, že to bude veľmi pekné.

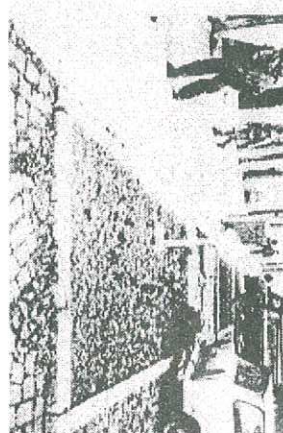
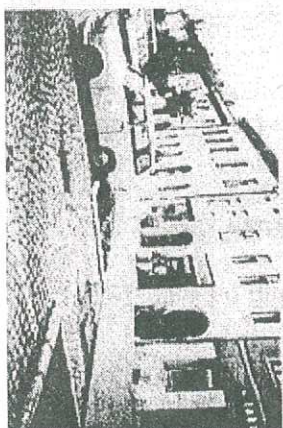

Gejza Tkáč, Sp. Nová Ves, 68 rokov

- Námestie je veľmi pekné. Páči sa mi diažba, osvetlenie, dobre že nachali lpy okolo cesty, aj tá fontána tu parť. Sp. Nová Ves niččo na Slovensku znamená, tak si zasleži takého námestia. Pýalo sa G. Berková Saličky; M. Toporcová

Regulation of square Spišská Nová Ves

BANSKÁ BYSTRICA - NÁMESTIA V MINULOSTI A DNES

Ing. Ľubica FILLOVÁ - Pamiatkový ústav Bratislava, regionálne stredisko Banská Bystrica

BANSKÁ BYSTRICA- NÁMESTIA V MINULOSTI A DNES

Ing. Ľubica FILLOVÁ - Pamiatkový ústav Bratislava, regionálne stredisko Banská Bystrica

Hlavné námestie v Banskej Bystrici, Námestie SNP, vzniklo rozšírením komunikácie, ktorá prechádzala cez mesto od Zvolena. Za námestím pokračovala ďalej popod mestský hrad a za mestskými hradbami smerom na Brezno. Na pláne z roku 1608 je schematicky zakreslená ďalšia komunikácia po juhovýchodnom obvode námestia, ústiaca v juhovýchodnom rohu do Hronskej, dnešnej Kapitulskej ulice. Určite významný bol aj zaznačený prístup z Oberhausu na Námestí SNP a z Farského dvora na Moysesovom námestí do mestského hradu. Povrchové úpravy- počiatky dláždenia spadajú do 2./2 16. storočia. V roku 1568 bola vytvorená úzka cesta od dnes asanovaného kostola sv. Ducha stredom Hornej ulice, ďalej severozápadnou stranou námestia ku Dolnej ulici ("Den Steig in der Obergassen zum Heil. Geist machen helfen"). Roku 1568 bola opravovaná cesta od Oberhausu ku hradu, podobne aj cesta v Lazovej ulici (die Weg und Steig vom Oberhaus gegen den Kirchen item in der Badengassen und Episcopi zu machen) 1/.

Na hlavné námestie bezprostredne nadväzoval priestor pred opevneným mestským hradom, chráneným zo strany mesta vodnou priekopou. Priekopa z južnej strany bola zasypaná koncom 18. storočia, najneskôr v roku 1808, kedy na nádvorí barbakánu bol k hradobnému múru pristavaný sklad soli. Priekopa na západnej strane zanikla až v 40. rokoch 19. storočia, kedy zároveň zbúrali západný úsek hradby. 27. 11. 1840 mestská rada poukázala finančné prostriedky na výsadbu stromov na promenádu a parkovú úpravu na mieste bývalej priekopy 2/. Zasypaním vodnej priekopy, odstránením časti murovaných hradieb mestský hrad stratil svoj fortifikačný charakter a stal sa súčasťou mesta, plochy zasypanej vodnej priekopy v 19. storočí ožili čulým trhovým životom.

Naproti ustálenému členeniu plochy Námestia SNP po obvode s dvoma komunikáciami, Moysesovo námestie prekonalo v 20. storočí viaceré závažné urbanistické zmeny. V tesnej blízkosti mestského hradu na severovýchodnej strane bola už v 30. rokoch postavená škola. Na prelome 30. a 40. rokov promenádu na mieste bývalej priekopy nahradila funkcionalistická budova tržnice. Zrovnanie nivelety terénu na mieste bývalej priekopy zároveň s vytvorením pochôdznej strechy tržnice potlačilo dominantné pôsobenie hradu ako samostatného komplexu pôvodne odčleneného od príľahlého mesta. Negatívnym urbanistickým zásahom, narúšajúcim celistvosť hradného areálu, bolo asanovanie Muhlsteinovej bašty v súvislosti s výstavbou poštovej budovy. Ešte pri úpravách hradu, realizovaných začiatkom 40. rokov po výstavbe tržnice, prednosta župného úradu Dr. Wagner pripomienkoval realizáciu akejkoľvek komunikácie, ktorá by križovala významnú kultúrnu pamiatku- pritom sa jednalo len o chodník od školy na dnešné Moysesovo námestie. Po vojne napriek

opakovaným protestom a nesúhlasným stanoviskám vtedajšieho Povereníctva školstva a osvetu konečný verdikt Miestneho národného výboru a Rady ONV znel: zbúrať, "lebo na iných miestach mesta zostávajú a zostanú ešte zachované historické pamiatky starobylého opevnenia a staré bašty" 3/. Po zbúraní bašty bola predĺžená cesta od školy cez hradný areál smerom na Moysesovo námestie.

Námestím v pravom zmysle s obchodnou a spoločenskou funkciou bolo Námestie SNP. Trhy sa konali priamo na námestí, ale obchodovalo sa aj v priestranných mázhausoch bohatých mešťanov- ringburgerov, prevažne bankských ťažiarov, ktorí vo svojich ríkových domoch mali ako jediní právo čapovať víno. V roku 1481 sa kráľ Matej sťažoval na nevzhľadné krámy na námestí a žiadal banksobystrických mešťanov o ich odstránenie 4/. Obchodovanie bolo spojené s budovou vážnice v juhovýchodnom rohu námestia, uvádzanej v registri z roku 1526 ako "aufs Wagenhaus", i keď sa ešte užívala vážnica na hrade 5/. Jurkovich v roku 1901 vo svojich besedniciach uvádza, že na námestí stoja predovšetkým drevené budy plátenníkov "Leinwandskrämel" 6/.

Súvislosti s blízkym mestským hradom nachádzame aj v koexistencii niektorých objektov na hrade a neskôr ich zriadením na Námestí SNP. Na základe archeologického výskumu máme doklady o existencii neidentifikovaného objektu, pravdepodobne radnice vyhorenej pri požiari v roku 1500 priamo na hrade 7/, po roku 1500 bola postavená nová radnica- dnešná galéria. Po smrti Víta Muhlsteina prideliť kráľ Ferdinand jeho dom mestu, ktoré v ňom v roku 1539 zriadilo druhú radnicu ("der gemeinen Stadt Haus") 8/. Písomný záznam o vežových hodinách na vstupnej veži do hradného areálu pochádza z roku 1482. V roku 1552 sa mestská rada rozhodla pokazené hodiny nahradiť novými, osadenými do novej veže na námestí 9/, ktorá až do výstavby vartovky v roku 1587 plnila strážnu funkciu strážnej ako súčasť obranného signalizačného systému. Zároveň z veže bol sledovaný výskyt požiarov v meste, mestský trubač odtiaľto ohlasoval celé hodiny a príchod vzácných návštev.

Vpravo od vstupu do barbakánu stával pred výstavbou kaplnky sv. Jána Nepomuckého pranier, Jurkovich v roku 1901 uvádza, že v strede námestia stojí na vysokých murovaných základoch železná klieťka hanby "Narrenhäusl" 10/. Previnilec bol vystavený na posmech priviazaním na pranier alebo zavretím do klieťky hanby v pondelok, ktorý bol trhovým dňom.

V strede hlavného námestia sa nachádzala verejná studňa, zaznačená už aj na pláne mesta z roku 1608 v hornej časti námestia. Novú vodnú nádrž "der steinerne Rohrkasten" v rokoch 1633- 35 vysekal kamenársky majster Tomáš Wolf, podľa Jurkovicha zdobenú medenou plastikou 11/. V roku 1895 bola v spodnej juhozápadnej časti námestia postavená fontána s vodomatom. Fontánu tvoril pôvodne podstatne menší skalný útvar, jeho dnešná podoba s 4 obvodovými skalnými masívmi vznikla postupným navŕšením skál do roku 1928. Okolo fontány bol v roku 1897 vytvorený parčík kruhového pôdorysu, lemovaný kovaným zábradlím, severovýchodne od nej osadená liatinová pícia fontána.

Vodné nádrže boli aj na hrade, v roku 1563 sa spomína nádrž pred mostom na hrad (Wasserkasten vor der Brucke zur Burgk") 12/. V hradnom areáli sa nachádzali dve studne. O prvej z nich vedľa vstupnej brány je zmienka v písomných prameňoch z roku 1567. Druhú pri slovenskom kostole podľa rozpisu výdavkov v účtovnej knihe vyhĺbili do hĺbky 9 siah v roku 1589 13/.

Roku 1719 bol na námestí postavený stĺp, pôvodne morový, podľa zachovanej dokumentácie s barokovou sochou Immaculaty vo vrchole, podľa zachovaných kresieb ohradený v ešte v 1./2 19. storočia drevenou ohradou. V poslednej tretine 19. storočia bol vyhotovený nový stĺp so sochou Panny Márie Immaculaty.

Okolo fontány a v parku na západnej strane hradu boli umiestnené začiatkom 20. storočia lavičky s liatinovou konštrukciou. V poslednej štvrtine 19. storočia po obvode Námestia SNP a komunikácie na južnej strane hradného areálu na Moysesovom námestí boli vysadené pásy vysokej zelene z guľových javorov. Petrolejové osvetlenie v roku 1910 nahradili liatinové elektrické lampy, na drieky ktorých boli pripevnené neskôr kvetinové koše. S elektrifikáciou osvetlenia pribudli do interiéru mesta masívne betónové stĺpy, skrývajúce transformátory. V roku 1937 bola na povrchovú úpravu oboch námestí vypísaná súťaž, do ktorej bolo predložených 12 návrhov. Napriek dodatočným protestom Obchodnej a priemyselnej komory v Banskej Bystrici ohľadom uprednostňovania domácich firiem vyhrala firma The Neuchatel Asphalte Company Limited so sídlom v Londýne, pretože predložila najlacnejšiu ponuku s návrhom použiť kvalitnú keramitovú dlažbu 14/. Rekonštrukcia bola zahájená v roku 1938, pri ktorej bola odstránená stará tzv. žabíková dlažba, park na hlavnom námestí okolo fontány zväčšený do pravouhlého tvaru, na západnej strane Námestia SNP vybudované verejné záchody, okolo mariánskeho stĺpu ohrada s kvetinovými záhonmi. Stred námestia bol vydláždený keramitovou dlažbou.

24. júna 1945 bol v dolnej časti Námestia SNP odhalený pomník ČA, o takmer 20 rokov neskôr pri príležitosti osláv 20. výročia SNP a návštevy Nikitu Chruščova bol Mariánsky stĺp presťahovaný do blízkosti hradného areálu.

Námestie SNP, ktorého prioritou bola trhovacia funkcia, rozvojom dopravy v 20. storočí sa postupne zmenilo na dopravnú tepnu s nadmerným počtom zastávok autobusovej dopravy s 970 spojmi za deň a frekventovanou dopravnou obsluhou, ktorej nárast bol podmienený rozvojom podnikateľských aktivít začiatkom 90. rokov. Jedným z hlavných cieľov rekonštrukcie námestia bolo doriešenie dopravného problému s vylúčením a presmerovaním mestskej hromadnej dopravy na obvodové časti PR (Štadlerovo nábrežie, Duklianskych hrdinov), jej zredukovaním na city-busy, ako aj kompletná rekonštrukcia inžinierskych sietí. Základnými požiadavkami reanimácie bolo zachovanie pamätníka oslobodenia, osadenie Mariánskeho stĺpu na pôvodnom mieste, architektonické dotvorenie verejných WC a revitalizácia vysokej zelene v podobe guľových javorov.

Prvý návrh architektonicko-výtvarného riešenia Námestia SNP bol vypracovaný už roku 1987 Útvárom hlavného architekta mesta 15/. V náväznosti na pripomienkovaný návrh riešenia hlavného námestia projektovú dokumentáciu v rokoch 1993- 1997 ďalej spracovával kolektív autorov Útvoru hlavného architekta Banská Bystrica 16/ bez akéhokoľvek výberového konania a podľa kompetencií, ktoré inštitúcii prislúchajú aj sám sebe schvaľoval. Tvorivý seminár na riešenie hradného areálu, ktorý sa konal v roku 1986 a ktorého sa zúčastnilo 7 kolektívov, upadol do zabudnutia.

Stavebné práce boli zahájené rekonštrukciou Námestia SNP v máji 1994. Plocha námestia bola počas zemných prác sledovaná archeológmi, jediným nálezom bolo porušené drevené potrubie z borovicového kmeňa o priemere 20 cm, s vnútorným priemerom 10-11 cm, nájdené v vo výkopovej ryhe nad pamätníkom oslobodenia, smerujúce k fontáne 11/. V priestore bývalého hradného areálu sa komplexný archeologický

výskum hradného areálu, zahájený v roku 1980 PhDr. Valláškom, po vyše 10 rokoch stagnácie v roku 1996 zmenil na predstihový, avšak len do zahájenia stavebných prác na ploche hradného areálu. Definíciu archeologického výskumu, realizovaného v sezóne 1997 súčasne so stavebnými prácami, by sme nenašli ani v archeologickom terminologickom slovníku PÚ 18/. Je možné nazvať výskumom či prieskumom preteky s časom, keď stavebné stroje zasypajú nálezy tonami makadamu bez možnosti akékokoľvek zdokumentovania archeológom? Akoby postoj mestskej rady k asanácii Muhlsteinovej bašty v roku 1947 "áno, zbúrať, veď takých pamiatok máme ešte dost" bol zakódovaný v jej genetickej výbave. Alebo nálezy z predchádzajúcej sezóny v roku 1996 nedokazovali opodstatnenosť systematického archeologického výskumu celej plochy hradného areálu?- južne od Farskej bašty zistené základy starej fary, porušené mladšími hrobmi, základy renesančnej architektúry, v archívnych prameňoch uvádzané ako strážny domček staviteľa Boženíka, spolu s hradbami čiastočne odkryté už v roku 1973 prof. Gejzom Balašom, v interiéroch strážneho domčeka v staršej kultúrnej vrstve zistené zvyšky spálených kolov a kolové jamy po drevenej palisáde, paralelnej s mladším murovaným západným úsekom opevnenia mestského hradu, či množstvo nálezov hmotnej kultúry, prezentované hodinovým strojom pravdepodobne augsburgskej proveniencie alebo súborom jedinečných kachlíc? 19/ Nebol dostatočným dôkazom opodstatnenosti archeologického výskumu okolia mestského hradu, teda plochy Moysesovho námestia nález základov vyhorených zrubových objektov? 20/ A tak veľký otáznik visí nad dlho hľadaným kameňom, ako aj nedoskúmanou kruhovou deštrukciou o priemere 7 m južne od presbytéria farského kostola, rovnako nedoskúmanými základmi štvoruholníkového pôdorysu neidentifikovaného objektu západne od spomínanej deštrukcie. A snáď niekde pod vrstvou makadamu zostala ukrytá bohatá kamenárska sochárska výzdoba kostola, poškodeného požiarom v roku 1761- usudzujeme tak podľa nález fragmentu kružby gotického okna, nájdeného v superpozícii so starým objektom pravdepodobne radnice.

Vráťme sa však na prvé z rekonštruovaných námestí- Námestie SNP. Nosným prvkom kompozičného riešenia plochy námestia je komunikácia pre city- bus v šírke 6 m s povrchovou úpravou zo zeleného asfaltu. Celá plocha je členená šachovnicovým rastrom, prerušeným náznakom vstupov do prejazdov či mázhausov do niektorých meštiansky domov, v dlažbe vytvoreným mestským erbom pred radnicou a v dlažbe vyťahnutým vyústením bočných ulíc a Národnej ulice. Na juhovýchodnej strane námestia bola vytvorená vlajkosláva so snímateľnými stožiarňami osadenými na okraji plôch zelene. Vysoká zeleň bola obnovená po obvode námestia v podobe guľových javorov, nízka zeleň nad podzemnými verejnými záchodmi zdvihnutá nad úroveň námestia z dôvodov dosiahnutia potrebnej svetlej výšky podzemných priestorov. V prerušení pravidelnej štvorcovej siete spleťou kriviek okolo Mariánskeho stĺpu až po takmer nepostihnuteľné oblúky nachádzajú autori paralelu v racionálnom konaní v živote, ktoré sa strieda s iracionálnymi pocitmi. Osvetľovacie telesá osadené v úrovni dlažby okolo mestského erbu a dopĺňajúce oblúky majú symbolizovať svetlá permoníkov, resp. "akoby bývalé bohatstvo mesta blikalo spod zeme" 21/.

Základnými priestorotvornými kompozičnými prvkami architektonického riešenia námestia sa stali na os situovaný pomník s obeliskom, smerom k hornej časti námestia plochy vyvýšenej zelene nad verejnými WC, fontána a na túto os bol dokonponovaný v najvýchodnejšom bode námestia Mariánsky stĺp. Jeho premiestnenie bolo podmienené osadením na pôvodné miesto pred jeho premiestnením podľa zamerania z roku 1964 22/, vhodnou úpravou okolia pamiatky, oddelením pásom zelene, ktorý by vymedzil historický a pietny charakter

Mariánskeho stĺpu. Podobne ako sa v roku 1964 našlo pre stĺp vhodnejšie miesto, aj teraz bol stĺp osadený na novú kompozičnú os- pamätník oslobodenia, zeleň nad verejnými záchodmi, fontána. Nová os mu bola nájdená aj v smere severo-južnom na vstup do kostola sv. Františka Xaverského, zároveň severovýchodná os prepája mariánsky stĺp so vstupom do hradu, pôvodne mala byť zvýraznená v dlažbe napriek tomu, že hľadanie súvislostí sakrálnej pamiatky so vstupom do fortifikačnej stavby je viac ako diskutabilné. Dôsledkom novej filozofie osadenia mariánskeho je posun 6 m k severozápadnej strane námestia a 3 m smerom k fontáne 23/. Požiadavka Pamiatkového ústavu ohľadom odčlenenia priestoru sakrálnej kultúrnej pamiatky nebola rešpektovaná a zrealizovaná.

Základné riešenie plochy námestia nevychádza z historických daností. Vytvorením jednej komunikácie na severozápadnej strane bola úplne potlačená cesta po juhovýchodnom obvode námestia, smerujúca do Kapitulskej ulice, toto riešenie nebolo pripomienkované ani zo strany Pamiatkového ústavu. Naopak vťahnutím do námestia bola až neprimerane zdôraznená novodobá komunikácia z Národnej ulice, ktorá vznikla až po asanovaní bývalého Kammerhofu v roku 1914 a postavení budovy Štátnych lesov, pričom vyústenie historicky starších ulíc z námestia Hornej Striebornej a Lazovnej je len náznakové.

Architektonický zámer s vyznačením prístupových ciest do významných objektov vyjadruje určitú spomínanú iracionalitu a nie význam jednotlivých objektov na námestí, deklarovaný autormi. V dlažbe naznačenú diagonálu, nepochopiteľne smerujúcu od jedného z najvýznamnejších na námestí tzv. Benického domu cez fontánu k domu č. 3 nahradil v realizácii len 1/4kruh ryolitovej dlažby. Zmenil sa po pripomienkovaní zo strany Pamiatkového ústavu význam meštianskeho domu- dnes budovy Pamiatkového ústavu? Snáď dom č. 14 s množstvom zachovaných architektonických a výtvarných detailov alebo dom č. 22 s renesančným arkierom od sochára Johanna Weinhardta s jedinečnou sochárskou výzdobou sú podľa zámerov projektantov celkom bezvýznamné? Je bočný vstup do domu č. 23 situovaný na nároží dôležitejší ako vstup do pôvodného prejazdu priamo z námestia, ktorý nie je vyznačený v dlažbe? Naproti tomu v dlažbe vytvorený výrazný mestský erb pred vstupom do rozostavanej radnice dnes len zbytočne upozorňuje okoloidúcich na nadštandardnú iniciatívu bývalých predstavených tohto mesta. Dúfajme, že sa nesplnia slová taktiež bývalého riaditeľa Investorského útvaru mesta o predaji radnice, erb by muselo nahradiť iné logo.

Podľa staršieho návrhu, ktorý predchádzal projektu 24/, musím skonštatovať, že riešenie plochy námestia smerovalo od ucelenejšej kompozície ku ploche príliš rozdrobenej prienikom rôznych funkčných plôch, rôznorodosťou štruktúr, tvorených často príliš miniatúrnou dlažbou, ako aj použitím rôznych materiálov. Chodec, prechádzajúci námestím, vníma priestor z pozície pešiaka, nie ako farebnú kompozíciu z vyhlídkovej hodinovej veže. Na úkor konečného výsledku je aj nevyvážený rozsah použitia betónovej dlažby PREMAC v rozsahu 6750 m² oproti prírodnému kameňu na ploche 3961 m². Autori v sprievodnej správe k architektonickej štúdii uvádzajú, že mimoriadna pozornosť bola venovaná zelene. Áno, okolo námestia bola obnovená vysoká zeleň z guľových javorov, ale zredukovaná zeleň okolo fontány nahradili doslova fláky trávy, osadené na mieste bývalej komunikácie, o ktoré viedli urputný boj pamiatkári so zelenými. Okrem trávnikov pri vlajkosláve zeleň zastupujú kvetinové záhony nad verejnými záchodmi a plochy pod pamätníkom oslobodenia, požadovaná nízka zeleň nebola zrealizovaná ani v okolí mariánskeho stĺpa.

V roku 1996 bola zahájená rekonštrukcia Moysesovho námestia, priestoru, ktorého súčasťou je aj mestský hrad. Dominantnosť a ucelenosť hradného komplexu vážne narušili hlavne dva novodobé urbanistické zásahy - výstavba tržnice na prelome 30. a 40. rokov a zbúranie Muhlsteinovej bašty. Tieto negatívne zásahy bolo možné zmierniť hlavne zo západnej strany, kde odstránenie svahovitého terénu a vytvorenie jednej úrovne terénu od kostola smerom ku pochádznej streche tržnice potlačilo monumentálne pôsobenie hradného komplexu. Keď sa v roku 1986 sa konal tvorivý seminár na architektonicko-urbanistické riešenie hradného areálu, jedným z jeho cieľov bolo preriešenie bývalej vodnej priekopy s požiadavou úplného odstránenia tržnice. Začiatkom 90. rokov tržnicu v nevyhovujúcom stavebno-technickom stave mesto predalo spolu s parcelou pod objektom. Nový vlastník IKM Staving, s. r. o. vypísal v roku 1995 súťaž a v nasledujúcom roku bola tržnica postavená v rovnakom objeme ako pôvodná, po pripomienkovaní porotou oproti pôvodnému zámeru autorov bez transparentného prestrešenia 25/.

Zatiaľ čo na tržnicu bola vypísaná súťaž, projekt na riešenie Moysesovho námestia spracovával ďalej kolektív autorov Útvary hlavného architekta mesta. Autori projektu rekonštrukcie Moysesovho námestia si stanovili za cieľ "umocnenie vnímania mestského hradu všetkými vhodnými prostriedkami architektonickej tvorby". Tento vysoký cieľ nebol doteraz naplnený. Niektoré navrhované riešenia alebo realizácia boli a sú výsledkom časovej tiesne, neujasnených podmienok zo strany Pamiatkového ústavu častokrát v dôsledku nedokončených výskumov, ale odrážajú aj nepochopenie historických daností a rozpačitosť autorov pri spracovávaní projektu, v neposlednej miere aj podpis nezvládnutú stavebnú realizáciu.

Pôvodný rozsah hradného areálu z južnej a západnej strany bol vymedzený náznakom murovanej hradby, na východnej strane rôznymi formami od náznakovej rekonštrukcie pri radnici ku plošnému vyjadreniu línie hradby v dlažbe smerom ku dnes asanovanej Muhlsteinovej bašte a pokusom o ruinovité ukončenie pri Pisárskej bašte. Pôvodné neurčité stanovisko PÚ k prezentácii hradieb, v ktorom bolo projektantovi doporučené riešenie, uplatnené v areáli Pamätníka SNP 26/, bolo počas realizácie v roku 1997 konkretizované na rekonštrukciu hradieb v maximálnej výške 50 cm 27/. Otázkou prezentácie sa nepodarilo vyriešiť ani na ďalších až chronicky často zvolávaných pracovných jednaniach počas stavebnej realizácie. Mesiac pred dokončením investor zastúpený bývalým primátorom a pracovníkmi Investorského útvaru mesta trvali na hradbách vo výške 150 cm a "keď budú vadit', budú rozobraté" 28/. Požiadavku ruinovitého ukončenia sa nepodarilo stavebne zrealizovať ani pri Pisárskej bašte, kde torzo zachovaných hradieb priam ponúkalo takéto riešenie 29/. Tešiť nás môže skutočnosť, že nezvládnutá stavebná realizácia je lepšia ako pôvodne navrhovaná "bránka" do hradného areálu na historicky neodôvodnenom mieste.

Pred barbakánom bola vodná priekopa priznaná vo forme troch fontán, padací most mal byť naznačený drevenou konštrukciou. Dve fontány, autormi projektu nazývané "vlčie" podľa pôvodného zámeru autorov osadiť na kamenné obruby plastiky bronzových vlkov 30/, zostali nedokončené. Dno tretej rozostavanej fontány pred vstupom do barbakánu pokrýva provizórne zatrávenie, na západnej strane do nedokončenej fontány z nepochopiteľných dôvodov ústi rameno schodiska, lákajúce návštevníka tržnice nepoznajúceho domáce špecifiká. Na severnej strane rozostavanú vodnú nádrž oddeľuje od promenády kaskádovité murivo, po ktorom mala stekať voda do priekopy. Rovnakým materiálom a štruktúrou muríva však v konečnej podobe evokuje pokračovanie hradieb západným smerom do interiéru mesta.

Dláždenie hradného areálu a okolitého Námestia Štefana Moysesosa predstavuje dva odlišné celky. Koncepcia riešenia Moysesovho námestia nadviazala na priľahlé Námestie SNP. Jeho osou je komunikácia s povrchovou úpravou zeleným asfaltom, ktorú zo severnej strany lemujú parkovné miesta vyznačené v dlažbe a dvojradová alej guľových javorov, lemujúca na rozdiel od pôvodnej výsadby pešiu komunikáciu pred barbakánom. V kolmom smere sa na asfaltovú komunikáciu napája cesta pokrytá andezitovou dlažbou pokrytá cesta po obvode západnej strany námestia. Medzi pochôdznou strechou tržnice a západnou hradbou hradu je vytvorená promenáda v smere severo-južnom s dvojradovou alejou z guľových javorov. Na priečnej osi od školy k farskému kostolu sa na promenáde uvažovalo s osadením plastiky Štefana Moysesosa.

V hradnom areáli dominuje prírodná dlažba, okolo centrálnej stavby- farského kostola bol zachovaný ovál ryolitovej dlažby, časté striedanie pôvodnej dlažby a úsekov novej dlažby však túto plochu zbytočne rozdrobuje. Ryolitovú dlažbu lemuje vejárovitý vzor s osvetľovacími telesami v úrovni dlažby po obvode kostola, na ktorý nadväzujú radiálne lúče. K južnému vstupu do kostola vedie v dlažbe naznačený chodník s cikcakovitým vzorom. I keď biskup už v 40. rokoch 19. storočia žiadal o prebúranie vstupu z južnej strany, nasmerovanie cesty od južného portálu v interiéri k meštianskemu domu č. 4 za južnou hradbou je neadekvátne, rovnako aj jeho stvárnenie nevyjadruje vážnosť prístupovej komunikácie ku sakrálnej pamiatke, skôr "krivolakú cestu k viere". Povrchová úprava hradného areálu, ktorej ťažisko predstavuje okolie sakrálnej pamiatky, by si žiadala jednoduchšie stvárnenie a redukciu druhov kamennej dlažby, tak ako bola požadovaná zástupcami Pamiatkového ústavu. S súvislosťou s povrchovou úpravou interiéru hradu súvisí otázka zelene. Musíme pripomenúť, že plocha okolo farského kostola bola pietny priestor, na ktorom sa takmer do konca 18. storočia pochovávalo. S dláždením priestoru sa začalo v 19. storočí, popri dláždených plochách mala zeleň stále svoje zastúpenie. Požiadavka jej rozšírenia na ploche pred barbakánom a okolo radnice bola zdôraznená už vo vyjadrení PÚ k architektonicko-urbanistickej štúdii 30/. I keď do určitej miery bola zachovaná vysoká zeleň, pôvodná plocha zelene v interiéri hradu bola zredukovaná na zatrávnenie interiéru náznakovo rekonštruovaných murív asanovaného strážneho domčeka.

Spoločným nedostatkom oboch námestí je drobná architektúra, ktorá nebola na úrovni projektovej dokumentácie doriešená, v prípade Moysesovho námestia bolo niekoľkokrát požadované doplnenie projektu. Zaujímavý jav nastal dňa 7. 8. 1997, kedy bol Pamiatkovému ústavu predložený materiál vo forme katalógov drobnej architektúry a zároveň v ten istý deň bolo zástupcom Pamiatkového ústavu na pracovnom jednaní oznámené, že väčšina drobnej architektúry je už zakúpená. Výsledkom nepremyslenej koncepcie je nesúrodosť jednotlivých prvkov, od historizujúcich po novodobé, od umelecko-remeselne spracovaných po typové, od patriacich do prostredia námestia po tie, s ktorými sa v projekte vôbec nepočítalo. Tieto neduhy môžeme pripočítať na vrub nedomyslenej koncepcie neustále dopracovávaného projektu, ktorého jednu z posledných alternatív dostal náš Pamiatkový ústav na odsúhlasenie v máji minulého roku, tri roky po rekonštrukcii Moysesovho námestia.

Takmer štyri roky uplynuli od slávnostného ukončenia stavebných prác na Moysesovom námestí, šesť rokov prechádzajú zrekonštruovaným námestím jeho obyvatelia a turisti. Posedenia pod veľkoplošnými markízami s označením Coca-cola, West či Algida v lete dokazujú, že námestie znova ožilo nie dopravným ruchom, ale stal sa z neho živý spoločenský priestor s príležitostnými kultúrnymi podujatiami a atrakciami. Aj

za tuhého mrazu postoja návštevníci a domáci pri pohyblivom orloji okolo fontány alebo pod orlojom v oknách nedokončeného barbakánu. Večerné šero zahmlieva každodenne obrysy nedokončenej vodnej plochy pred barbakánom, rameno schodišťa, ktorým sa zostupuje do provizórne zatravnenej fontány, odpadky, zhromažďujúce sa vo fontánach. Prepadávajúca sa dlažba poukazuje na technické nedostatky stavebnej realizácie, tráva hľadajúca si svoje miesto medzi kamennými kockami svedčí o zanedbanej údržbe či prázdnej mestskej pokladnici. Len permoníci každý večer neúnavne rozsväcujú svoje slávnostné svetlá a hľadajú bývalé bohatstvo mesta.

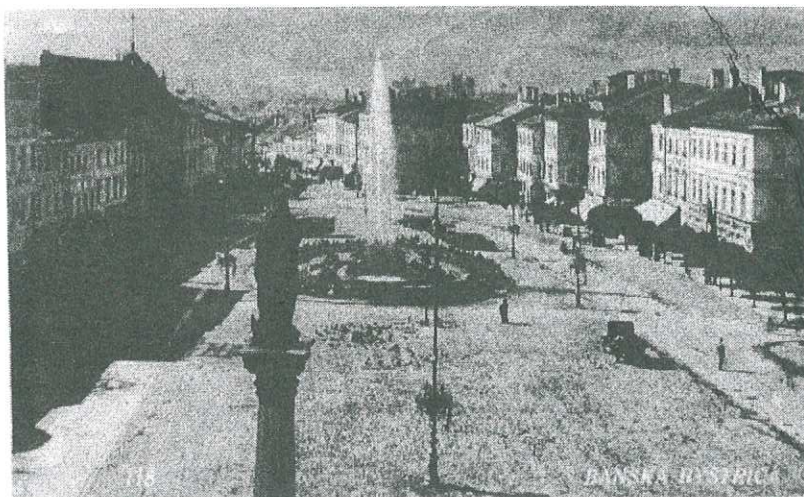
Poznámky a literatúra:

1. Filip, Anton- O banskobystrických cirkevných a svetských staviteľských pamiatkach, Banská Bystrica 1938, rkp. v archíve PÚ Banská Bystrica, s. 56
2. Jurkovich, Emil- Opevnenia Banskej Bystrice, prednáška na zasadnutí Banskobystrického historického a archeologického spolku, Zbierka besedníc z minulosti Banskej Bystrice 1901, in.: Príbehy z minulosti Banskej Bystrice II., ŠVK Banská Bystrica 1997, s. 192- 211
3. Uznesenie Rady ONV č. 740/1947R.
4. Matulay, Ctibor- Mesto Banská Bystrica, Katalóg administratívnych a súdnych písomností 1255- 1536, Bratislava 1980, s. 91
5. Filip, Anton- c. d., s. 35
6. Jurkovich, Emil- Obraz mesta v XVI. a XVII. storočí, Zbierka besedníc z minulosti Banskej Bystrice 1901, in.: Príbehy z minulosti Banskej Bystrice II., ŠVK Banská Bystrica 1997, s. 85
7. Mácelová, Marta- Výskum mestského hradu v Banskej Bystrici, in.: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku (ďalej AVANS) 1996, AÚ SAV Nitra 1998, s. 114
8. Filip, Anton- c. d., s. 29
9. Graus, Igor- Hodinová veža v Banskej Bystrici, in.: Pamiatky a múzeá 1999, č. 1, s. 15- 18
10. Jurkovich, Emil- Obraz mesta v XVI. a XVII. storočí, Zbierka besedníc z minulosti Banskej Bystrice 1901, in.: Príbehy z minulosti Banskej Bystrice II., ŠVK Banská Bystrica 1997, s. 85
11. tamže, s. 86
12. Filip, Anton- c. d., s. 58
13. Jurkovich, Emil- Opevnenia Banskej Bystrice, prednáška na zasadnutí Banskobystrického historického a archeologického spolku, Zbierka besedníc z minulosti Banskej Bystrice 1906, in.: Príbehy z minulosti Banskej Bystrice II., ŠVK Banská Bystrica 1997, s. 201
14. ŠOKA Banská Bystrica, fond máp a plánov
15. Šovčík, Marián- Námestie SNP Banská Bystrica, rekonštrukcia pešej zóny, Projekt, roč. XXXVII, rok 1995, č. 3, s. 64

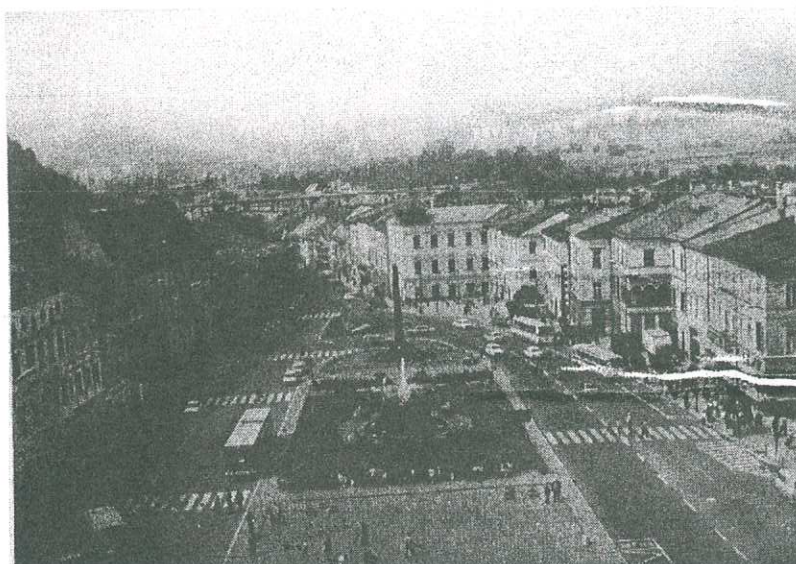
16. Priestorové dotvorenie Námestia SNP, architektonická štúdia- varianta I., ÚHA Banská Bystrica 1993, Ing. arch. Marián Šovčík, Ing. arch. Juraj Kalus Rekonštrukcia Námestia SNP, projekt stavby pre stavebné konanie, Banská Bystrica 1994, Ing. Iveta Peťková, stavebno- technické riešenie Ing. arch. Peter Engler Prestavba Námestia Štefana Moysesu 1996, Ing. arch. Peter Engler Architektonické dotvorenie Námestia Š. Moysesu, Ing. arch. Huraj Kalus, Ing. arch. Ľubomír Kelemen, Ing. arch. Erika Gondová, ÚHA Banská Bystrica
17. Ušiak, Peter- Nález dreveného potrubia v Banskej Bystrici, in.: AVANS 1994, AÚ SAV Nitra 1996, s. 177
18. Výskum okolia barbakánu a južne od Farskej bašty vykonávala PhDr. Marta Mácelová, Stredoslovenské múzeum Banská Bystrica, výskum medzi farským kostolom a radnicou PhDr. Mácelová a Mgr. Peter Mosný, PÚ Banská Bystrica
19. Mácelová, Marta- Výskum mestského hradu v Banskej Bystrici, in.: AVANS 1996, AÚ SAV Nitra 1998, s. 113- 115
20. Mácelová, Marta- Mosný, Peter- Záchranný výskum na Námestí Štefana Moysesu v Banskej Bystrici, In.: AVANS 1996, Nitra 1998, s. 115- 117
21. Šovčík, Marián- c. d., s. 64
22. Stanovenie základných podmienok pre premiestnenie morového stĺpu, vyjadrenie PÚ- RS Banská Bystrica č. 772/1994 zo dňa 28. 6. 1994, následne Súhlas s premiestnením nehnuteľnej kultúrnej pamiatky, MK SR č. 994/1994-32-D zo dňa 29. 6. 1994)
23. Po osadení stĺpu a stavebných úpravách námestia MÚ žiadal PÚ o odborné stanovisko ohľadom vymedzenia priestoru KP i keď tieto podmienky boli jasne stanovené vo vstupných podkladoch- Lieskovská, Renata- Základné podmienky pre premiestnenie morového stĺpu, PÚ Banská Bystrica 1994
24. Projekt rozvoja mesta Banská Bystrica, Útvar hlavného architekta mesta Banská Bystrica 1992, grafická príloha
25. Petrovič, Drahan- Tržnica v Banskej Bystrici, Ing. arch. I. Teplan ml., Ing. arch. M. Pivko), in.: Projekt, roč. XXXIX, rok 1997, č. 6, s. 33- 35
26. Vyjadrenie k architektonicko- urbanistickej štúdii, PÚ Banská Bystrica, 246/1996 zo dňa 26. 3. 1996
27. Záznam z pracovného jednanía 22. 7. 1997
28. Zápis z rokovania stavby zo dňa 28. 7. 1997
29. Záznam z pracovného jednanía zo dňa 5. 8. 1997
30. Architektonické dotvorenie Námestia Š. Moysesu, Ing. arch. Juraj Kalus, Ing. arch. Ľubomír Kelemen, Ing. arch. Erika Gondová, sprievodná správa, 1996
31. Vyjadrenie k architektonicko- urbanistickej štúdii, PÚ Banská Bystrica, 246/1996 zo dňa 26. 3. 1996

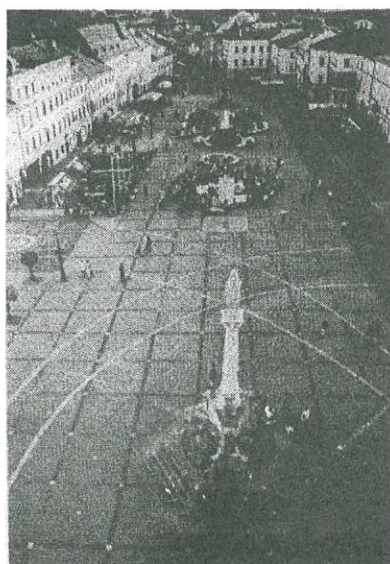
Námestie SNP, povrchová úprava tzv. žabčicovou dlažbou z konca 19. storočia , okolo roku-1938,

reprodukcia kolorovanej fotografie zo zbierok Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici , ev.č. 1298/F

Námestie SNP, polovica 80. rokov

reprodukcia fotografie z archívu PÚ Bratislava

Námestie po rekonštrukcii v roku 1994,

foto Mgr. Lúbia Fillová, august 2001

Pohľad na mestský hrad z hodinovej veže, parková úprava námestia z konca 19. storočia , okolo roku 1907,

reprodukcia kolorovanej fotografie zo zbierok Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici , ev.č. 1267/F

Moyzesovo námestie, polovica 80. rokov

reprodukcia fotografie z archívu PÚ Bratislava

Moyzesovo námestie, po rekonštrukcii, v roku 1997

foto Mgr. Ľubica Filová, august 2001

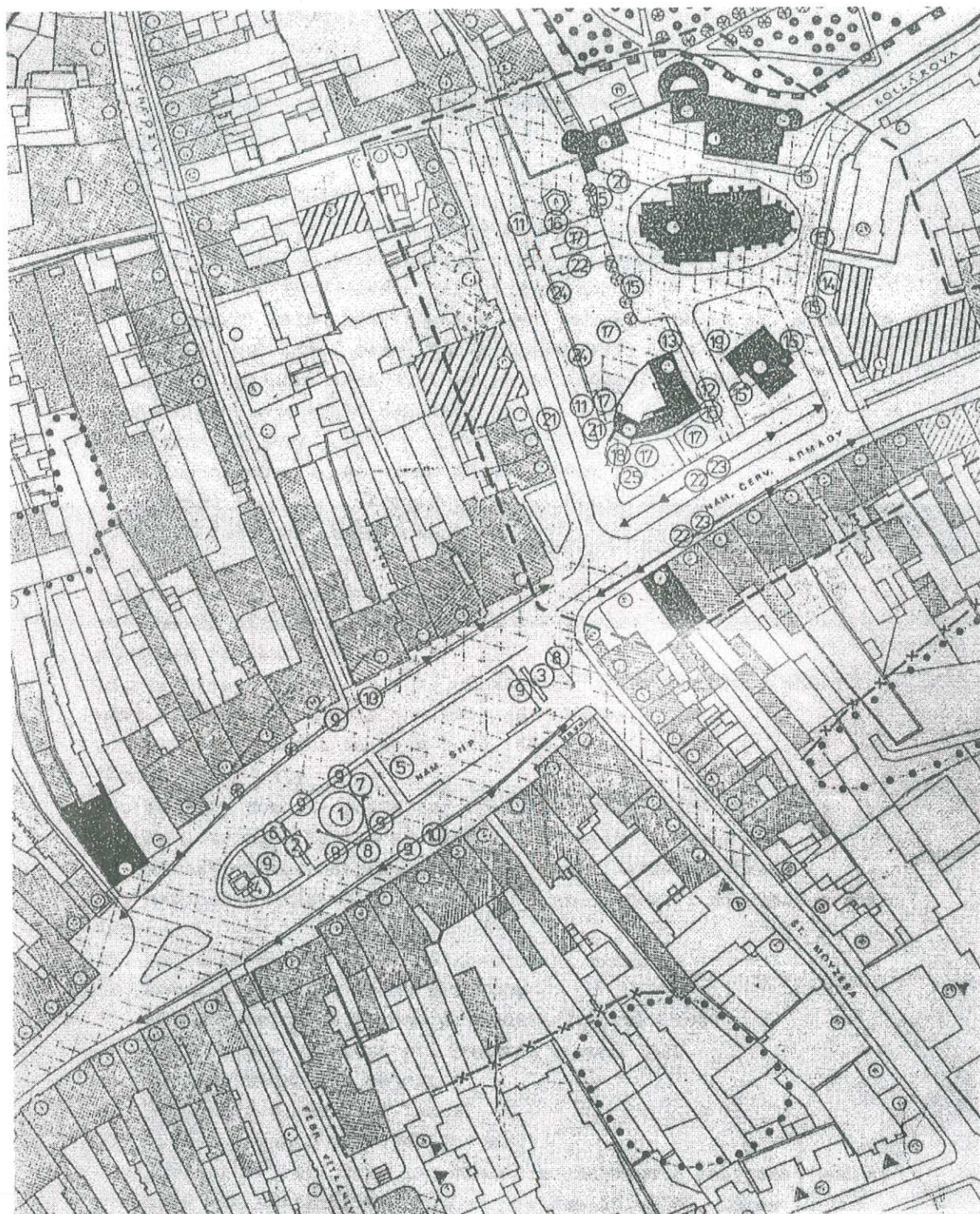
Parková úprava Moyzesovho námestia na mieste zasypanej vodnej priekopy zo západnej strany mestského hradu, okolo 1912,

reprodukcia kolorovanej fotografie z archívu p. Jozefa Kubiša

Západná strana Moyzesovho námestia po rekonštrukcii v roku 1997

foto Mgr. Lúbica Fillová, august 2001

Situovanie objektov a drobnej architektúry na Námestí SNP a Námestí Štefana Moysesesa

NÁMESTIE SNP

Existujúce objekty

1. fontána- 1895, 1897- kruhový parčík okolo fontány , ohradený kovaným zábradlím, 1938- úprava parku na štvorcový
2. verejné WC- 1937, 1994- rekonštruované
3. Mariánsky stĺp- 1719 pôvodne ako morový, koniec 19. storočia nový driek so sochou Panny Márie Immaculaty, 1964 premiestnený do blízkosti hradného areálu, 1994 znova osadený na námestí
4. pomník oslobodenia- odhalený 24. 6. 1945

Zaniknuté objekty

5. vodná nádrž- naznačená na pláne z roku 1608
6. kamenná fontána- vysekaná 1633, 1895 odstránená
7. pícia fontána- okolo roku 1897
8. betónové stĺpy s transformátormi- 1910
9. liatinové elektrické lampy- 1910
10. vysoká zeleň z guľovaych javorov- koniec 19. storočia

NÁMESTIE ŠTEFANA MOYZESA

11. tržnica- prelom 30.- 40. rokov 20. storočia, 1996 postavená nová na pôvodnom mieste a v pôvodnom objeme
12. studňa- spomína sa už v roku 1567

Zaniknuté objekty

13. strážny domček- postavený roku 1587 staviteľom Boženikom
14. Muhlsteinova bašta- asanovaná roku 1947
15. náznaková rekonštrukcia hradieb okolo mestského hradu
16. Mariánsky stĺp- situovanie po premiestnení z námestia v roku 1964
17. vodná priekopa- zasypaná koncom 18. storočia
18. kamenný most cez vodnú priekopu
19. stará radnica- vyhorená pri požiari v roku 1500
20. stará fara- vyhorená pri požiari v roku 1500
21. základy zrubových objektov

22. liatinové elektrické lampy
23. vysoká zeleň z guľových javorov
24. promenáda- 40. roky 19. storočia na mieste zasypanej vodnej priekopy, do výstavby tržnice na prelome 30. a 40. rokov
25. kaplnka sv. Jána Nepomuckého- asnovaná roku 1902

SCÉNA NÁMESTIA V KOMPOZIČNEJ SIETI MESTA

Ing.arch. Silvia Bašová, PhD. - FA STU, KOTPP Bratislava

SCÉNA NÁMESTIA V KOMPOZIČNEJ SIETI MESTA

Ing.arch. Silvia Bašová, PhD. - FA STU, KOTPP Bratislava

„Urbanistická scéna je často nesmierne komplikovaná a premenlivá v čase. Napriek tomu sa v niektorých mestách vyznačuje charakterom, ktorý je trvalý a prežíva napriek mnohým zásahom a zmenám.“

P. Halík: Architektura a město

„Keď sa pozeráš na mesto, pozerá sa i mesto na teba. Buď sa ti jeho brány otvoria alebo zatvoria. A inokedy sa chce stať tvojou láskou alebo sa na teba usmiať a obracia tvojim smerom vyzdobenú tvár.“

A. de Saint-Exupéry: Citadela

Mesto a jeho poloha vyvrcholenia na námestí tvorí v histórii stavby miest základné polohové, funkčné, kompozičné a významové určenie a identifikovanie srdca mestského organizmu, jeho pretrvávajúce počas vývoja a jeho stabilizovanie aj napriek rozpínaniu a prestavbám mesta potvrdzuje jeho dôležitosť a vyzdvihuje jeho reálnu aj imaginatívnu hodnotu.

Kompozičná sieť mesta, čitateľná v jeho objemovej pôdorysnej osnove, vnímateľná z polohy priestorového spolupôsobenia konfigurácie výškových a objemovo výnimočných objemov a z líniových i uzlových „prázdnych priestorov“ teda námestí, mikronámestí, uličných osí a priestorov mestskej zelene je vytvorená dejným vrstvením hmotovopriestorových útvarov za spolupôsobenia kultúrno, historicko, ideového a kompozičného zámeru tvorby týchto priestorov i za spolupôsobenia zhľuku ostatných vplyvov (geografia terénu, vodný tok, klimatické prednosti lokalít, rastlý urbánny vývoj, nepredvídané okolnosti formovania mesta, vplyvy slohových kultúrnych vrstiev,...).

V kompozičnej sieti mesta vyniká pred nami jeho **srdce, hlavné námestie** historického jadra mesta, ako šperk, ako nedobytná pevnosť s krásnym nádvorím, ktoré odolalo premenám časov a ponúka generáciám svoje terasy, opevňuje sa istotou architektonických objemov a láka magnetom svojich dominánt. Urbanistická scéna takéhoto námestia je jedinečná, príťažlivá, plná **dynamiky vzťahu** kulís pozadia voči voľnosti ústredného priestoru. Je to obraz života ľudí mesta, života, ktorý je plný udalostí v obkľúčení domov, blokov, ulíc, pasáží, ktorý prúdi z okrajových častí mesta do centra a vrcholí v cieli - na hlavnom námestí, na voľnom priestranstve s jasným signálom v podobe dominanty. Zmyslupnosť smerovania blokov, uličiek, dopravných a peších osí, osí zelene k centru je vykreslená na osnove tradičného jadra mesta s námestím a ponúka čitateľný rámec orientácie a identifikácie človeka v urbánnom celku. Historické jadrá miest v európskych regiónoch sa vyznačujú sústredenosťou mestskej osnovy na hlavné námestie. V prevažne organicky rastlých pôdorysoch stredovekých miest sa geometria hlavného námestia vyníma ako **miesto výnimočné**, vyňaté z chaosu objemov do usporiadania voľnosti priestranstva.

Otváranie scény námestia dáva takto príležitosť na uplatnenie efektov kontrastu, rytmu, gradácie a dominancie, a zároveň dáva príležitosť pre rozmanitosť funkčnej variabilnosti tohoto priestranstva. Otvorenosť scény je daná veľkosťou priestoru, tvarom a zomknutosťou okolitých blokov, polohou hlavnej dominanty, respektíve vzťahom viacerých dominant, polohovaním a vzťahom akcentov, polohovaním a priestorovým efektom zelene a vodných prvkov. Vodiace osi pešieho pohybu, smerujúce k vyvrcholeniu kompozičnej osnovy sa tiahnu práve v trase týchto centier príťažlivosti vnímania a ponúkajú sled akcentov zastavenia až k spočinutiu v srdci námestia. Výrazná otvorenosť námestia s dôrazom na slávnostný význam objektov je ponukou pre veľké zhromaždenia, reprezentačné ceremónie, slávnostné stretnutia (nádvorie Hradčan v Prahe, Piazza San Marco v Benátkach, Námestie Sv. Petra v Ríme, centrálné námestie v Košiciach, v Krakove,...). Stredná otvorenosť námestia s dôrazom na atrakcie v podobe akcentov je ponukou pre spoločenské stretnutia v priestore oživovanom umeleckými artefaktami a kultúrnymi podujatiami (námestie Kapitol v Ríme, Piazza Navona v Ríme, námestie Nový trh vo Viedni, námestie pred radnicou v Paríži, Hlavné námestie v Bratislave,...). Posedenie pri fontáne, počúvanie hudby v exteriéri, stretnutie známych v otvorených kafetériách a vysunutých reštauráciách, sú obľúbené aktivity pre veniec spoločenských námestí v okruhu hlavného, reprezentačného námestia HJM. A je tu ešte tretí okruh malých námestí. Sú to malé námestia, uzavreté priestory, ktoré dopĺňajú pestrosť primárnych funkcií hlavných námestí a vyjadrujú malebnosť komorných zákutí a identitu týchto miest (Piazza di Trevi v Ríme s mohutnou fontánou, námestie pred St. Chapelle v Paríži s trhom vtáčikov, Place du Tertre v Paríži s maliarskymi trhmi, ...).

Medzi najtypickejšie funkcie hlavných námestí patrí úloha reprezentačná pre účely vyznenia stavieb sakrálnych a stavieb kultúrno - spoločenského významu. Katedrála ako reprezentant pyramídy hodnot spoločnosti, zvonica, radnica, busta panovníka, ... ako reprezentanti spoločenskej funkcie zdobia historické námestia a dávajú im **základný charakter** a sú jeho **identifikačnými prvkami**. Tu sa prirodzene spája do obrazu vtačeného do mentálnej mapy mysle pozorovateľa pôdorysná osnova s prvkami objemov reprezentačných stavieb a ich doplnkov.

Nejde tu však len o vonkajšie efekty, len o objemy vysokej architektonickej kvality a ich vyznenie na scéne voľného priestranstva. Námestie je aj „obývačkou“ v ktorej sa odohráva dej, je aj „pódiom“ prezentácie predstavení, je aj „terasou“ dôležitých stretnutí. Scénar dejov sa mení, účastníci sú v priamom prenose vtiahnutí do toho, čo sa tu odohráva.

Pozrime sa na **nádväznosti**, ktoré súvisia s pôsobením hmotovo - priestorového konceptu v prenesení do výtvarno - kompozičných efektov, vplývajúcich na charakter a funkciu námestia. Z poznania týchto primárnych väzieb môžeme odvodiť ďalšiu stopu vplyvov: na umelecko - kultúrne a psycho - emocionálne naladenie vnímateľa a **spätný význam** týchto vplyvov pre dotváranie daného námestia. Hmotovo - priestorový koncept hlavných námestí HJM je pre prvú vrstvu vnímania určujúci. Pochádza z idey **vyvrcholenia kompozičných zámerov** celého mesta a je korunou jeho osí, línií, gradovaných priestorov a tvarovaných blokov a vyznením jednej hlavnej výškovej dominanty alebo súboru viacerých výškových dominant. Na voľnom priestranstve hlavného námestia sa vypína dominanta mesta. Tento zámer vyjadrený **napätím „objemu a vzduchu“** je typický pre historické námestia pevne vyčlenené reprezentačnými blokmi domov, s prezentáciou katedrály (kostola), zvonice, radnice a fontány,... uprostred voľnej plochy námestia. Rímskemu námestiu Sv. Petra dominuje pôdorysne, hmotovo i kompozične kupola chrámu Sv. Petra na kontraste predpriestorov

zbiehajúcej sa kolonády, elipsy a líniovej osi. Iný príklad vygradovania napätia tvorí námestie v talianskom mestečku San Gimignano s kontrastom relatívne malého námestia pred kostolom v porovnaní so súborom viacerých veží proporčne nadsadených s výrazným efektom dojmu monumentálnosti pre mestečko i pre celú blízku krajinu. Príklad dôrazu na vertikálu katedrály popri ktorej priestor hlavného námestia pôsobí len ako pridružený, je častý v mestách s dominanciou gotickej katedrály ako je Mníchov, Štrasburg, Benátky, Remeš, Orleans, ...Zvlášť vyniká tento **kontrast** na hlavnom námestí, lebo ono má funkciu reprezentačnú, kultúrno - spoločenskú ale aj orientačno - navigačnú a tvorí pól príťažlivosti dejov a pohybov celého mesta.

Spomínané situácie vzťahu výraznej vertikály voči priestoru námestia sú typické pre hlavné námestie, ale ono je podporené vo väčších mestách skupinou, vncom **stredných námestí**, ktoré k hlavnému navádzajú a zároveň si plnia vlastnú úlohu spoločenskú, kultúrnu, relaxačnú,... a sú akýmsi zastavením na trase hlavných peších osí jadra mesta k vyvrcholeniu celku koncepcie. Tu sa stretávame taktiež s dominanciou chrámov, veží, galérií, s akcentáciou zvoníc, stĺpov, fontán, súsoší, ale vnímame ich podpornú, sekundárnu úlohu voči jadrú s hlavnou dominantou a jej suverenitou, hoci to neznamená menší kvalitatívny stupeň a slabší umelecký dojem. Nakoniec sú to spomínané mikronámestia s ich špecifickou úlohou a pestrosťou doplnkových tvarov pôdorysu, zoskupenia hmôt a hlavne s originálnosťou funkcií.

Poznávajúc zásady napätia „hmoty a vzduchu“ na námestí, je nutné všimnúť si aj **stopy** tohoto pôsobenia na vnímateľa. Scéna námestia podáva hlavný výraz, ponúka svoju charakteristickú funkciu a na nej sa potom odohráva variabilný dej. Je to tá reprezentačno - spoločenská úloha hlavného námestia, kultúrno - spoločenská úloha sekundárnych námestí a špecifická úloha doplnkových námestí. Hlavné námestie HJM vyzdvihuje sakrálnu funkciu - katedrálou, kostolom, zvonickou. Sekundárne námestie vyjadruje občiansku a reprezentatívnu funkciu radnicou, spoločensko - kultúrnu nádvoriami, tersami, podlúbiami s ponukou koncertov, tanečných a javiskových scén, s ponukou stolovania a stretania. Doplnkové námestie je priestor pre trhy, kafetérie, zelené zákutia, hry detí,...

Rámec je vytvorený, nastupujú účinkujúci. Priebeh deja je živou divadelnou hrou, nálada na pódiu sa mení, postavy sa striedajú, dochádza aj k zmenám kulís. To, čo je cieľom statickej kompozície zrazu oživa a dostáva konkrétnu podobu. **Emočné pôsobenie** scény námestia preniká do podvedomia jeho účastníkov a zanecháva v nich dojem zmiešaný z urbánneho rámca priestoru, zdynamizovaný prežitým dejom a doladený psychosomatickým nastavením vnímateľa. Nastáva pocit príťažlivosti ak sa spája na všetkých troch rovinách vysoko kvalitný zážitok do jedného celku. Keď absentujú jednotlivé časti, dochádza k oslabeniu kvality, k neutrálnosti vzťahu, k prehliadaniu zámeru daného priestoru. Základné typy spolupôsobenia prostredia, deja a vnímateľa na námestiach HJM môžu mať tieto podoby:

- *reprezentačné nádvorie.....slávnostná sakrálna liturgia.....povznesenie, oslavnosť, jasot, pokoj
- *spoločenské námestie.....stretnutia, posedenia, kultúra.....radosť, zdieľanie, očarenie
- *kultúrne pódium.....predstavenia, koncerty, scénky.....živost', umelecké naladenie
- *relaxačné námestie.....zeleň, voda, hudba, altánky.....obnova, uvoľnenie, osvieženie
- *obchodné námestie.....trhy, stánky, butiky, café.....dynamizmus, ruch, pestrosť

a iné možnosti v najrozmanitejších variáciach a v jedinečnosti priestoru daného mesta. Je to škola urbánneho vzdelania cez zažívanie priestoru v konkrétnom deji. Kvalita konceptu spojená s jeho prijatím či odmietnutím, záujmom či prehliadaním, živé prostredia centra mesta v dynamike každodenného života.

Týmto sa preslávili historické námestia starobylých európskych metropol, týmto vynikajú dodnes námestia Ríma, Krakova, Prahy, Florencie, Benátok, Viedne, Košíc, Prešova, Bratislavy a iných jadier historických miest. Majú v sebe noblesu i umeleckú ľahkosť, sú stále plné návštevníkov a nevyčerpávajú svoj potenciál, majú koncept i prirodzenú harmóniu. I dnes sú modelom humánneho dotvárania mestských uzlov, inšpiráciou pre nové námestia a istotou ponuky mestských celkov pre zvyšujúcu sa urbánnu expanziu turistov. Zrejme naplnili podstatu hľadania **hierarchie hodnôt** v priestorovom rámci mesta a zároveň nestratili pojem o **mierke, proporcií a humánnom vnímaní dejov** exteriérových polôh mesta.

Ing.arch. Silvia Bašová, PhD.

Použitá literatúra:

- *Halík, P., Kratochvíl, P., Nový, O.: Architektura a město, Akademie Praha, 1996
- *Sitte, C.: Stavba měst podle uměleckých zásad, ARCH Praha, 1995
- *Fazio, M.: I Centri Storici Italiani, Silvana Editoriale d'Arte, Milano 1976
- *Trnkus, F. a kol.: Základné artefakty priestorovej štruktúry mesta, STU BA, 1998
- *Santini, L.: Rome and Vatikan, Narni - Terni - Italia, 1988
- *Saint-Exupéry, A.: Citadela, Praha Vyšehrad, 1994

Viedeň, Nový trh

Viedeň, Burgplatz

Viedeň, námestie pri Votivkirche

Rím, Námestie Sv. Petra

Rím, Kapitol

Štrasburg, dóm

Benátky, Piazzetta

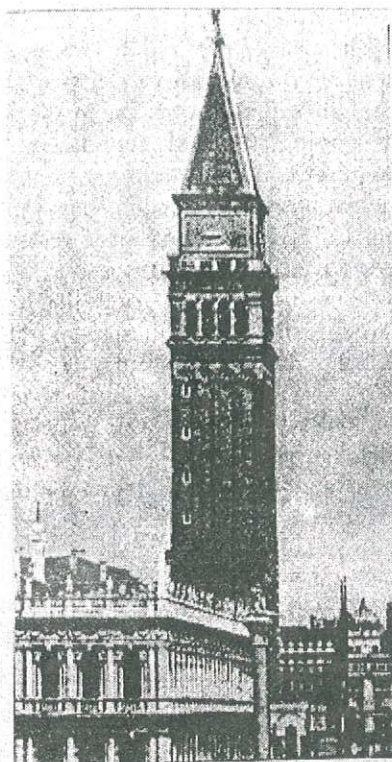
Padova, St. Guistina

Florencia, Loggia dei Lanzi

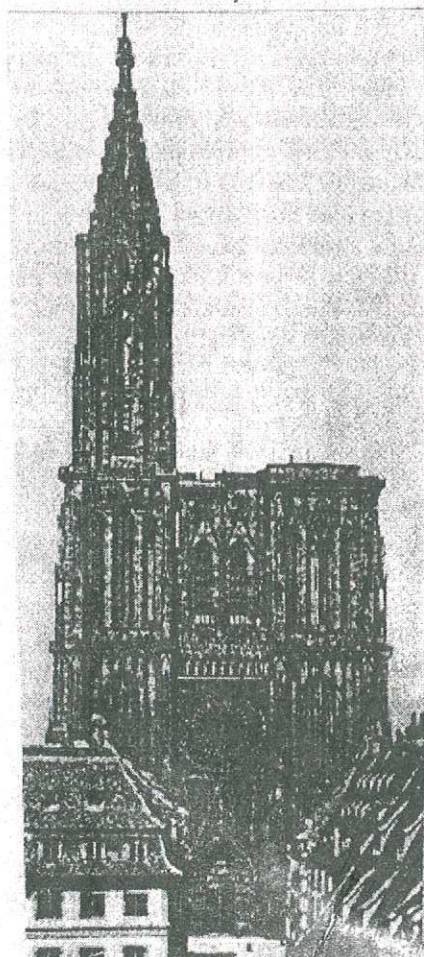
San Gimignano, veže

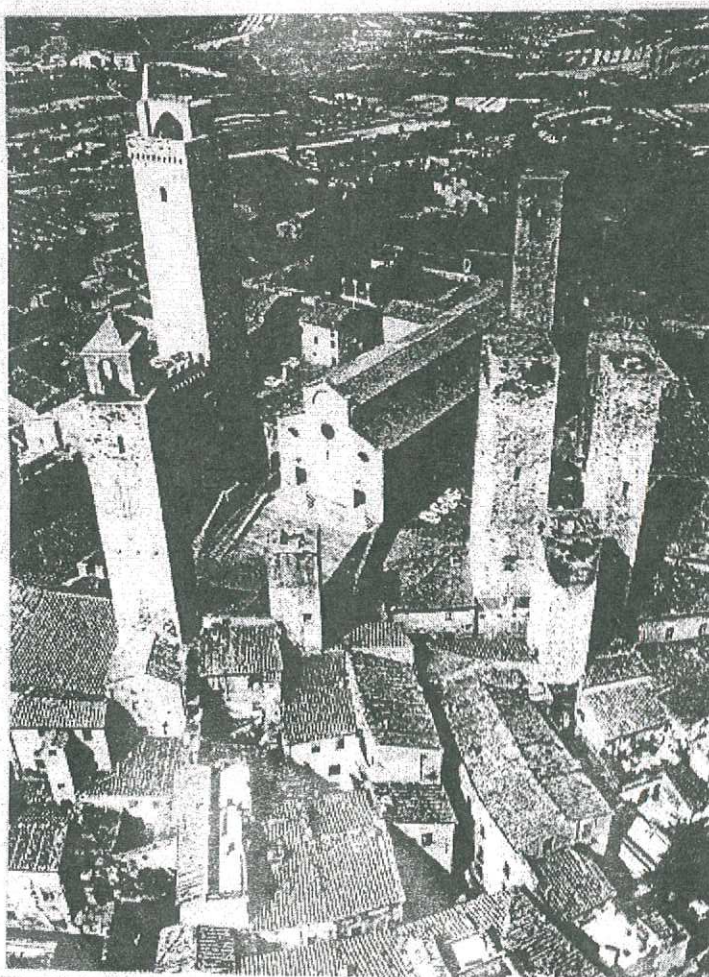
Rím, Námestie Sv. Petra

Benátky, Piazzetta

Štrasburg, dóm

San Gimignano, veže

**PLAN RATOWANIA I ZAGOSPODAROWANIA STAREGO MIASTA KROSNA
PLÁN ZÁCHRANY A VYUŽITIA STARÉHO MESTA KROSNA**

Ewa MAŃKOWSKA - Muzeum Rzemiosła w Krośnie

Ewa MAŃKOWSKA - Múzeum remesiel v Krosne

PLAN RATOWANIA I ZAGOSPODAROWANIA STAREGO MIASTA KROSNA

Ewa Mańkowska - Muzeum Rzemiosła w Krośnie

Historia Krosna jako ukształtowanego już ośrodka miejskiego sięga połowy XIV wieku. Zachowane – niestety skąpe – źródła nie pozwalają na szczegółowe odtworzenie najstarszych dziejów miasta, brak też materiałów na podstawie których można by odtworzyć czy urealnić przestrzenne założenia, usytuowanie budowli tworzących najwcześniejszą infrastrukturę miasta. Historyczne centrum to w chwili obecnej nawarstwienia urbanistyczne i architektoniczne bez mała sześciu wieków. Rynek krośnieński stanowiący rozległy plac o formie nieregularnego czworoboku jest elementem na trwale wpisanym w historyczny układ urbanistyczny miasta. Elementem nadającym swoistą atmosferę i niepowtarzalny klimat są kamienice przyrynkowe z charakterystycznymi podcieniami. Z XVI i XVII wieku zachowały się dobrze dwa odcinki pierzei południowej i północnej. Część podcieni kamienic w pierzei południowej jest już tylko próbą rekonstrukcji założenia zrealizowaną na przełomie XIX i XXw.

Nacjonalizacja ziemi w okresie po II wojnie nie przyczyniła się – nie tylko w Polsce – do poprawy wyglądu miast. Można nawet twierdzić, że wręcz przeciwnie: arbitralne decyzje dotyczące rozplanowania i zagospodarowania miast – w tym także historycznych centrów – nie były nigdy konfrontowane z przedsięwzięciami prywatnymi czy kościelnymi. Pomimo zaangażowania służb konserwatorskich czuwających nad ochroną dóbr kultury nie udało się uniknąć wielu błędów.

Niszczące w wielu przypadkach przyrynkowe kamienice prywatne, zamieszkałe przez administracyjnie umieszczanych lokatorów, budynki użyteczności publicznej doraźnie modernizowane i przystosowywane do bieżących potrzeb to obraz krośnieńskiej starówki, który zastały władze samorządowe na początku lat 90-tych. Chlubnym wyjątkiem była tzw. Kamienica Wójtowska – zamieszkała i użytkowana w całości przez jedną rodzinę. Za rewaloryzację i zagospodarowanie tej XVI wiecznej kamienicy, w 1977 roku właściciele uhonorowani zostali nagrodą Ministra Kultury i Sztuki. Stosunkowo dobry obraz prezentowały gotyckie kościoły usytuowane w obrębie dawnych murów miejskich. Prowadzone etapami prace konserwatorskie, finansowane częściowo ze składek wiernych, częściowo z dotacji państwowych uchroniły te budowle od stopniowej degradacji. Zmiany polityczne i gospodarcze ostatnich dziesięciu lat miały niewątpliwą wpływ na zmianę struktury własnościowej obiektów. Większość z zabytkowych budowli wróciła do pierwotnych właścicieli, niektóre zakupione zostały przez firmy, banki. Dysponenci stali się więc rzeczywiście odpowiedzialni za stan i funkcjonowanie zabytków. Niestety różnie pojmowano tę opiekę. Już na początku lat 90-tych władze miasta Krosna podjęły starania o opracowanie 10-letniego planu ratowania i zagospodarowania Starego Miasta. W roku 1996 rozpisano konkurs na projekt zagospodarowania przestrzennego Rynku. Celem konkursu było znalezienie nowoczesnych rozwiązań przestrzennych, spełniających wymagania i oczekiwania społeczne. Przedstawiony na konkurs projekt młodego architekta krośnieńskiego zyskał akceptację władz miejskich, niestety pozostawał w dużej rozbieżności z założeniami konserwatorskimi. Wojewódzki Konserwator

Zabytków wyraził zgodę na modernizację infrastruktury technicznej i płyty Rynku, nie zgodził się jednak na zaproponowaną estetykę przestrzeni Rynku z futurystycznym wręcz oświetleniem i stworzeniem nowoczesnego podziemnego kompleksu handlowo usługowego, gdzie beton, szkło i aluminium miało być zestawione z historycznymi formami architektonicznymi. W obowiązującym planie zagospodarowania miasta – na co powołał się konserwator – istniał zapis, iż w obrębie starego miasta powinny być prowadzone działania tylko rewaloryzacyjne. Podejmowane próby korekty projektu według służb konserwatorskich nie wносиły istotnych zmian. Zdaniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków poszukiwanie nowego wyrazu estetycznego w przestrzeni Rynku jest nieporozumieniem. Obszar starego miasta objęty został ścisłą strefą ochrony konserwatorskiej.

W 1999 r. rozpoczęto prace archeologiczne w Rynku poprzedzające modernizację infrastruktury technicznej i zmianę nawierzchni. Okazało się, że opracowanie koncepcji zagospodarowania wnętrza krośnieńskiego Rynku było działaniem przedwczesnym.

W trakcie prac wykopaliskowych archeolodzy z Muzeum Podkarpackiego w Krośnie natrafili na rewelacyjne odkrycia. Badania obszaru Rynku dostarczyły wielu informacji o infrastrukturze miejskiej, procesach urbanistycznych. Odkryto relikty dwóch budowli – gotyckiego domu wójtowskiego i renesansowego ratusza, drewniany wodociąg z 1366 r., brukowaną nawierzchnię Rynku z pocz. XVI w. oraz kilkadziesiąt tysięcy różnorodnych zabytków: monety, fragmenty sprzętów gospodarczych, odzieży, obuwia, kafle, ozdoby a także zabytki związane z funkcjonowaniem władz miejskich. Koncepcja stworzenia „podziemnego miasta” – zgodnie z założeniami zwycięskiego projektu – nie była możliwa do realizacji. Pojawił się problem wyeksponowania reliktyw odkrytych budowli.

Przeciągające się prace archeologiczne (związane z koniecznością dokładnego dokumentowania odkryć) prowadzone na dużym obszarze dezorganizowały funkcjonowanie centralnego placu miasta a także stanowiły dodatkowe niebezpieczeństwo. Obszar i głębokość wykopów powodowały realne zagrożenie dla przyrynkowych kamienic. Te czynniki spowodowały uruchomienie nieznannej do tej pory aktywności środowisk przedsiębiorców i właścicieli nieruchomości w obrębie starego miasta. Każda decyzja dotycząca prac w Rynku stawała się sprawą publiczną szeroko dyskutowaną w mediach. Odgórne wprowadzanie i realizacja koncepcji przedstawianych przez archeologów, architektów czy władze miasta nie było możliwe. Unia Przedsiębiorców i Właścicieli Nieruchomości zaniepokojona przedłużającym się okresem prac ponaglała władze miejskie do zakończenia inwestycji. Po zakończeniu prac badawczych na wschodniej części Rynku podjęto decyzję o zasypaniu reliktyw ratusza renesansowego, przykrycia całej płyty Rynku granitową kostką. Zarys budowli ostatecznie wyeksponowano poprzez wprowadzenie w granitową kostkę cegły – kolorystycznie i walorowo wyróżniającej istniejący w tym miejscu obiekt. Zdaniem archeologów i grupy historyków takie rozwiązanie było bezpowrotnym zniszczeniem zabytku. W roku 2000 prace archeologiczne kontynuowano w zachodniej części Rynku gdzie odkryto relikty XIV wiecznej budowli o niesprecyzowanym do końca charakterze, a która uchodzi za gotycki ratusz bądź Dom Wójta. Odkrycie średniowiecznej architektury na krośnieńskim Rynku ma niewątpliwie duże znaczenie dla badań nad średniowiecznymi obiektami centrów miast Małopolski. Po licznych dyskusjach, zasięgnięciu opinii u wielu naukowców stwierdzono potrzebę eksponowania gotyckiej budowli poprzez utworzenie rezerwatu archeologicznego. Projekt, który przygotował na zlecenie władz miasta

prof. A. Kadłuczka zakładał, że płyta nad relikami archeologicznymi będzie wystawała ok. 45 cm ponad nawierzchnię Rynku, natomiast podziemna część sięgać będzie wysokości 3,2m. W dolnej części znajdować się mają zabytki archeologiczne oraz szyby przez które można będzie oglądać wnętrze. Taka ekspozycja stanowiła by dużą atrakcję turystyczną. Realizacja tego przedsięwzięcia okazała się jednak trudna. Przewidywany koszt realizacji i utrzymania obiektu, łącznie z cyklicznymi zabiegami konserwatorskimi był zbyt obciążający dla budżetu miasta. Pojawiły się również głosy, iż wzniesienie nowoczesnego w formie pawilonu nad gotyckimi relikami jest zbyt dużą ingerencją w historyczne otoczenie – integralność wnętrza urbanistycznego Rynku jest tu wartością wiodącą. Po burzliwych dyskusjach, Rada Miasta Krosna uchwaliła stanowisko w którym zobowiązała Zarząd Miasta do podjęcia natychmiastowych działań zmierzających do ukończenia renowacji całej płyty Rynku i zabezpieczenia obiektu archeologicznego do stanu umożliwiającego w przyszłości rekonstrukcję budowli. Prace zabezpieczające (zasypanie odsłoniętych murów) prowadzone będą pod opieką rzeczoznawcy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Prace rewaloryzacyjne na krośnieńskim starym mieście trwały będą zapewne jeszcze kilka lat i obejmą nie tylko kontrowersyjny teren Rynku lecz także przylegające do niego uliczki.

PLÁN ZÁCHRANY A VYUŽITIA STARÉHO MESTA KROSNA

Ewa MAŃKOWSKA - Múzeum remesiel v Krosne

História Krosna ako, uceleného mestského strediska, siaha do polovice 14.storočia. Zachované pramene, žiaľbohu skúpe, nedovoľujú detailne preskúmať najstaršie dejiny mesta. Chýbajú tiež materiály, na základe ktorých by bolo možné presne určiť situovanie stavieb, ktoré tvorili najstaršiu infraštruktúru mesta. Historické centrum mesta predstavuje v súčasnosti urbanisticky i architektonicky takmer šesťsto rokov. Krosnianske námestie, rozsiahle priestranstvo tvoriace nepravidelný štvoruholník, tvorí základ historickej urbanistiky mesta. Prvkom, ktorý dodáva svojskú atmosféru a neopakovateľnú klímu sú kamenné murované domy /kamenice/ pri námestí s charakteristickými podstienkami. Zo 16. a 17.storočia sa zachovali dobré dva diely "pierzei" východnej a západnej. Časť podstienku kameníc v "pierzei"východnej, to je už len pokus rekonštrukcie položená zrealizovaného na prelome 19.a 20.storočia.

Poštátnenie krajiny po II.svetovej vojne neprinieslo nápravu vzhľadu miest a to nie len v Poľsku. Dokonca je možné tvrdiť, že rozhodnutia, ktoré sa týkali plánovania a obhospodarovania miest, taktiež aj historických centier, nikdy neboli konfrontované s plánmi súkromnými, či cirkevnými. Napriek tomu, že sa veľa urobilo na poli konzervácie a ochrany kultúrnych hodnôt, nepodarilo sa vyhnúť viacerým chybám.

Chátrajúce súkromné murované kamenice pri námestí, ktoré boli administratívne pridelené nájomníkom, hospodárske stavby úplne modernizované a prispôbované bežným potrebám, taký bol obraz krosnienskej starej časti, ktorý nastolili predstavitelia mesta začiatkom 90-tych rokov. Chvályhodnou výnimkou bola tzv.Wojtowska kamenica, v ktorej bývala a hospodárila jedna rodina. Za zhodnotenie a obhospodarovanie tohto murovaného domu zo 16.storočia získali jej majitelia v roku 1977 cenu Ministra kultúry a umenia. Pomerne dobrý obraz prezentovali gotické kostoly, ktoré boli umiestnené v obrube starých mestských múrov.

Postupne vykonávané konzervátorské práce, financované zčasti zo zbierok veriacich, zčasti z vládnych dotácií, zachránili stavby od postupného spustnutia. Politické a hospodárske zmeny v posledných 10-tich rokov mali nepochybne vplyv na zmenu vlastníckych vzťahov týchto objektov. Väčšina objektov sa vrátila pôvodným majiteľom, niektoré odkúpili firmy a banky. Majitelia sa stali zodpovednými za stav a fungovanie stavieb. Žiaľ, táto starostlivosť bola pochopená rôzne. Už začiatkom 90-tych rokov sa predstavitelia mesta Krosno podujali vypracovať 10-ročný plán záchrany a využitia Starého mesta. V roku 1996 bol vypísaný konkurz na projekt využitia priestranného námestia. Cieľom konkurzu bolo nájsť také možnosti jeho využitia, ktoré by spĺňalo požiadavky a nároky súčasnosti. Na konkurze bol predstavený projekt mladého krosnianskeho architekta, ktorý získal podporu predstaviteľov mesta.Ten sa, žiaľ, odlišoval od pamiatkárskych zámerov. Vojvodský konzervátor pamiatok súhlasil s modernizáciou technickej infraštruktúry a platne námestia, nesúhlasil však s estetickou časťou riešenia námestia s futuristickým osvetlením a vytvorením súčasného podzemného komplexu obchodu a služieb, kde beton, sklo a hliník mali byť zladené s historickými architektonickými formami. V záväznom nariadení mesta, na to sa odvolal konzervátor, existoval zápis, že na území starého mesta môžu byť vykonávané len rekonštrukčné práce. Snahy, ktoré sa vykonali za účelom korektúry projektu podľa konzervátorských zámerov, nepriniesli žiadne zmeny. Nový estetický pohľad na priestor námestia sa nestretol s porozumením vojvodského konzervátora pamiatok. Priestor starého mesta sa stal úzkou zónou pamiatkovej starostlivosti.

V roku 1999 sa začal archeologický výskum, ktorý predchádzal modernizácii technickej infraštruktúry a povrchových zmien. Ukázalo sa, že vypracovanie koncepcie ochrany vnútra starého námestia bolo predčasné.

Počas archeologických prác, ktoré vykonávali archeológovia z Podkarpatského múzea v Krosne, sa objavili dôležité nálezy. Výskumy priniesli veľa poznatkov o mestskej infraštruktúre i o urbanizácii. Objavili sa základy dvoch budov - gotického domu starosty a renesančnej radnice, drevený vodovod z roku 1366, dláždenie námestia zo začiatku 16.storočia, ako aj niekoľko desiatok tisíc rôznych vecí: mince, zlomky hospodárskych stavieb, odevov, obuvy, kachlíc, ozdôb a predmetov, zviazaných s činnosťou mestskej správy. Koncepcia vytvorenia "podzemného mesta" sa stala nerealizovateľnou. Nastal problém, ako vystaviť časti nájdených stavieb.

Preťahujúce sa archeologické práce /súvisiace s dôkladnou dokumentáciou nálezou/, ktoré sa vykonávali na rozsiahlom priestranstve, znemožnili využívanie námestia a znamenali aj ďalšie nebezpečenstvo. Rozsah a hĺbka výkopov znamenali reálne ohrozenie pre okolité kamenné murované domy. Tieto činitele vyvolali do tých čias neznáme aktivity podnikateľov a vlastníkov nehnuteľností v areáli starého mesta. Každé rozhodnutie týkajúce sa prác na námestí sa stávalo verejnou záležitosťou, o ktorej sa zoširoka diskutovalo v médiách. Odborné vysvetlenia, o ktoré sa snažili archeológovia a predstavitelia mesta, boli nemožné. Únia podnikateľov a majiteľov nehnuteľností znepokojená predĺžením času týchto prác naliehala na predstaviťov mesta, aby ukončili investície. Po ukončení výskumných prác na východnej časti námestia sa rozhodlo o zasypaní nálezu renesančnej radnice a o prekrytí celej platne námestia granitovou kockou. Zákres budovy nakoniec zvýraznili farebnými tehlami v mieste nálezu. Podľa názoru archeológov a skupiny historikov toto riešenie znamenalo nenávratné zničenie nálezu. V roku 2000 sa začal archeologický výskum v západnej časti námestia, kde boli nájdené základy budovy zo 14.storočia nešpecifikovaného charakteru, ktorá by mohla byť gotickou radnicou alebo domom richtára. Objavy stredovekej architektúry na krosnianskom námestí malo nesporne veľký význam pre výskumy stredovekých miest Malopolského regiónu. Po viacerých diskusiách odborníkov bolo rozhodnuté, že je potrebné ukázať nález gotickej budovy vytvorením archeologickej rezervácie. Podľa projektu, ktorý podľa požiadaviek predstaviťov mesta vypracoval prof.A.Kadluczka, mala mať platňu nad archeologickými nálezmi okolo 45 cm nad povrchom, podzemná časť mala mať hĺbku 3,2m. V dolnej časti sa majú vystavovať archeologické nálezy, ktoré by bolo možné sledovať cez sklo. Takáto expozícia by bola nepochybne pre turistov veľmi atraktívna. Napriek tomu sa táto realizácia ukázala ako veľmi ťažká. Predpokladané náklady na realizáciu a udržiavanie objektu spolu s pravidelnými konzervátorskými prácami by bol pre mestský rozpočet neúnosný. Našli sa aj hlasy, ktoré tvrdili, že postavenie takého pavilónu by bolo veľkým zásahom do historického okolia - celistvosť vnútra urbanistického námestia je hlavnou hodnotou. Po búrlivých diskusiách prijala Rada mesta stanovisko, v ktorom zaviazala vedenie mesta, aby hneď začali pracovať na ukončení celej renovácie námestia a aby archeologické nálezy uviedli do stavu, ktorý by v budúcnosti umožnil rekonštrukciu budovy. Realizačné práce /zasypanie odkrytých múrov/ sa budú prevádzať pod dohľadom odborníka z Ministerstva kultúry a národného dedičstva.

Rekonštrukčné práce na krosnianskom starom meste budú určite trvať ešte niekoľko rokov a zasiahnu nielen kontraverzný povrch námestia, ale aj priľahlé uličky.

**KEIMFARBEN - SILIKÁTOVÉ NÁTEROVÉ SYSTÉMY A MATERIÁLY PRE
REŠTAUROVANIE**

Ing. Evžen BISKUP - KEIMFARBEN s.r.o., Vídeňská 119, 619 00 Brno, Česká republika

KEIMFARBEN - SILIKÁTOVÉ NÁTEROVÉ SYSTÉMY A MATERIÁLY PRE REŠTAUROVANIE

Ing. Evžen BISKUP - KEIMFARBEN s.r.o., Vídeňská 119, 619 00 Brno, Česká republika

História objavu minerálnych farieb KEIM siaha až do doby života troch výnimočných osobností, ktorými boli Johann Wolfgang Goethe, bavorský cisár Ludvig I. a remeslník a výskumník Adolf Wilhelm Keim.

Bavorský cisár miloval umenie a nadšený farebnosťou severotalianskych vápenných fresiek chcel podobné umelecké diela mať na svojom dvore v Bavorsku. Avšak omnoho drsnejšie podnebie severne od Álp zničilo vápenné umelecké maľby behom krátkej doby. Preto prikázal vedcom, aby vyvinuli takú farvu, ktorá bude vyzerať ako vápno, ale bude omnoho trvanlivejšia.

V roku 1878 získal bavorský remeslník a výskumník A. W. Keim na základe teoretických výsledkov J.W. Goetheho prvý zo svojich patentov v obore chémie farieb "Postupy k spevneniu minerálnych farieb určených k nástennej maľbe".

Keim sa stal popredným výrobcom minerálnych farieb. Farby neustále vylepšoval a cielene prispôboval rozdielnym podkladom.

Od tejto chvíle sa pod značkou KEIMFARBEN odvíja viac než stodvadsaťročná história špičkových materiálov, ktoré dnes zdobia historické i moderné objekty v celom svete od USA cez Čínu až po Poľsko.

Výnimočná kvalita a trvanlivosť materiálov vytvorených na princípoch objavu A. W. KEIMA je založená na použití prírodného kremičitanu draselného ako pojiva (svojím zložením odpovedá kremeňu), minerálnych plnív a anorganických pigmentov. To umožňuje trvanlivé z kamenenia v spojení s podkladom. Dôkazom trvanlivosti sú stavby, na ktorých boli materiály KEIM použité už v minulom storočí a dochovali sa dodnes (napríklad Schonschen Haus vo Wormse - 1880, radnica v Schwyze - 1891, radnica v Oslo - 1895). Medzi ďalšími vlastnosťami oceňujú odborníci z renomovaných firiem vysokú paropriepustnosť, nehorľavosť, odolnosť proti pliesňam a baktériám, kyselinovzdornosť. Samozrejmosťou je tiež šetrnosť ekologických materiálov KEIMFARBEN k okolnému prostrediu. Z týchto dôvodov sú dnes materiály KEIMFARBEN známe nielen architektom a projektantom, ale i rade ďalších odborníkov v oblasti opráv a sanácií omietok či rekonštrukcií cenných historických objektov. Ich využitie je však mnohostranné i u moderných stavieb, a to nielen na fasádach, ale i v interiéroch (napríklad interiér letisko v Hongkongu).

Silikátové náterové systémy a materiály pre reštaurovanie KEIMFARBEN uspokojujú požiadavky náročných zákazníkov. Ich použitie zaručuje výnimočnú životnosť, šetrnosť k životnému prostrediu pri splnení najprísnejších noriem a v neposlednej rade mimoriadne estetické vyznenie.

□ KEIMFARBEN v Českej republike a na Slovensku

V Českej republike pôsobí spoločnosť KEIMFARBEN od roku 1995. Z realizovaných zakázok pripomeňme aspoň romantický zámok Červená Lhota, Karolinum, Žofín, obecné domy v Slavoniciach, zámky vo Valticích, Mikulove, Hraniciach, Moravských Budějoviciach, Brne-Líšni, fontánu Parnas v Brne a mnoho ďalších. Materiály KEIMFARBEN znovu preukázali svoje špičkové vlastnosti aj pri nedávno dokončenej rekonštrukcii významných častí rozsiahleho hradného komplexu brnenského Špilberku.

Zasluhou spoločnosti KEIMFARBEN v Českej republike vychádza zaujímavý magazín pre širokú odbornú verejnosť KEIM INFO, ktorý je k dispozícii i na internetovej adrese www.KEIM.cz.

Po prvých úspešných realizáciách sa začal rozvíjať predaj materiálov KEIM taktiež na Slovensku. Systematický rozvoj aktivít spoločnosti na Slovensku prebieha od roku 1992. Obchodné zastúpenie KEIMFARBEN na Slovensku, firma NOVOTA, zaisťuje nielen predaj materiálov ale i technické poradenstvo a servis. Materiály KEIMFARBEN tak v súčasnej dobe stále častejšie pomáhajú oživiť tvár mnohých krásnych historických objektov na Slovensku. Z blízkeho okolí je to napr. v Prešove radnica a Bosákov dom. Veľký záujem o tieto materiály tu dokladá i fakt, že v uplynulých dvoch rokoch sa na Slovensku mnohonásobne zvýšil ich odbyt. Reštaurátorská firma NOVOTA organizuje tiež už niekoľko rokov v spolupráci so Spolkom slovenských architektov a pamiatkárov a odbornou verejnosťou z oblasti pamiatkovej starostlivosti na Slovensku sériu odborných seminárov. Seminára sa konali napríklad v Košiciach a Bratislave, medzi rôznymi témami tu zazneli inšpiratívne príspevky napr. na tému Farba a prostredie, Farba a stena, Čo s počabranými stenami.

□ Rozhodujúce vlastnosti a prednosti silikátových materiálov KEIM

Základné suroviny pre výrobu sú prírodné materiály -

zloženie: - draselné vodné sklo - pojivo

pigment - farebnosť

plnivá - hrúbka vrstvy

Zkamenenie Chemicky reaguje minerálna farba s podkladom. Vznikne pevná minerálna chemicko fyzikálna nerozpustná väzba nazývaná tiež skremenenie alebo skamenenie.

Prednosti: - dobrá priľnavosť

skremením nemôžu vznikať trhliny, pretože majú rovnakú rozťažnosť ako podklad.

Hrúbka dvojvrstvového minerálneho náterového systému je asi 150 μm .

KEIM Fixativ prenikne 3x hlbšie, čo je 450 μm (takmer 0,5 mm zreaguje), to sa využíva pri spevnení sprášujúcich podkladov.

Pozn.: Väzba disperzných náterov na podklad je len prilepením živíc (záleží na kvalite a obsahu).

Paropriepustnosť Vysoká priepustnosť vodnej pary náterom silikátových farieb umožňuje, že vlhkosť obsiahnutá v stavbe môže bez zábran difundovať k povrchu. Toto je z hľadiska stavebno fyzikálneho veľmi dôležité, pretože nedochádza k nežiadúcemu hromadeniu vody medzi náterom a podkladom, ktoré by viedlo k odlupovaniu náterov a vzniku prasklín. Podklad zostáva zdravý a steny dýchajú.

Pozn.: Náterový systém KEIM Granital má difúzny odpor vodnej pary $S_d \leq 0,02$ m.

Hygienicky čisté nátery Anorganické zloženie silikátových farieb KEIM zamedzuje tvorbe vody kondenzáciou a súčasne zamedzuje vzniku plesní a baktérií. Je garantom udržania hygienicky čistých náterov a zdravého klimatického prostredia.

Nehorľavosť Ani plameňom zvárovacieho horáku sa farby KEIM nevznietia. V prípade požiaru sa nezničí podklad a nevznikajú jedovaté splodiny. Vhodné z tohto pohľadu pre podzemné dráhy (napríklad londýnske metro).

Regulácia teploty Minerálne farby KEIM majú mikrokryštalickú štruktúru, takže dobre odrážajú svetelné a tepelné žiarenie. Touto reflexiou sa v horúcich klimatických podmienkach redukuje veľké tepelné zaťaženie stavieb a zamedzuje sa vzniku trhlin a ďalších porúch v podklade náterov. V našich klimatických podmienkach je to dôležité najmä pri náteroch zateplovacích systémov.

Svetelná stabilita Ani drsné podnebie, ani silné UV žiarenie nezmení farebný odtieň náterov KEIM, pretože sú v nich výhradne použité kvalitné anorganické pigmenty. Ešte po desaťročiach je možný opätovný náter v rovnakom farebnom odtieni.

Kyselinovzdornosť Farby KEIM sú odolné i proti kyslému prostrediu, dobre odolávajú napríklad kyslým dažďom.

Kompatibilita so všetkými minerálnymi stavebnými hmotami Minerálne farby KEIM sú chemicky a fyzikálne príbuzné so všetkými minerálnymi hmotami. Majú rovnakú tepelnú rozťažnosť, nedochádza k vzniku porúch v stavebných hmotách.

Odolnosť proti poveternostnému poškodeniu Minerálne farby KEIM sú odolné proti kyslému dažďu a zároveň chránia i podklad proti prieniku škodlivých látok. Skremený povrch stavby sa nemôže pôsobením kyslého dažďa drobiť.

Ekologická nezávadnosť Farby KEIM sú ekologicky úplne nezávadné. Sú vyrábané z prírodných minerálnych látok napr. kremeňa, minerálne farbivá, pojivo je kvapalnú kremičitan draselný. Sú bez zápachu, nespôsobujú alergie a sú priedušné.

Pozn.: Náklady na odstránenie starej disperzie (akronáty) dnes stojí v Nemecku 80 - 100 DM na 1 m².

270 štandardných farebných tónov Farby KEIM sú dodávané vo viac ako 270 štandardných, historických farebných tónoch a vo farbách prírodných kameňov. Samozrejmosťou je miešanie neštandardných odtieňov na pranie zákazníka.

□ Výrobný sortiment KEIMFARBEN

A: Systémy pre vonkajšie nátery

KEIM Granital systém

KEIM Granital

Pripravená k použitiu, minerálna, silikátová, hydrofóbná fasádna farba so stálymi anorganickými pigmentami (odolnými proti UV žiareniu), minerálnymi plnivami a s vysokou priestupnosťou vodnej pary. Vyznačuje sa jemnou matovou optikou vhodnou prevažne pre historické objekty. Riedi sa produktom KEIM Spezial Fixativ, dodáva sa vo viac než 250 štandardných odtieňoch.

Aplikácia štetkou, valčekom alebo bezvzduchovým striekacím zariadením (tryska 0,79 mm).

Technické údaje: špecifická hmotnosť 1,42 g/cm³, difúzny odpor vodnej pary S_d ≤ 0,02 m, koeficient absorpcie vody w ≤ 0,1 kg/m² x h^{0,5}.

KEIM Granital Grob

Pripravená k použitiu, minerálna, silikátová farba s vysokou paropriepustnosťou a väčším podielom plnív určená k prekrytiu vlasových trhlín a vyrovnaniu menších štruktúrnych rozdielov podkladu. Riedi sa produktom KEIM Spezial Fixativ.

Aplikácia štetkou.

KEIM Contact, KEIM Contact Plus

Základný premostovací náter pre aplikáciu na nosné podklady alebo na staré nosné disperzné nátery, prípadne pre prekrytie trhlín až do 0,5 mm. Použitie tejto základovej farby sa doporučuje v prípadoch, kedy kvôli nákladom, prípadne znečisteniu prostredia nie je možné odstránenie ostávajúceho disperzného náteru. Aplikácia prvého náteru štetkou, následne aplikovať jednu alebo dve vrstvy produktu KEIM Granital.

KEIM Ätzflüsigkeit

Prostriedok pre odstránenie sintrových vrstiev. Aplikácia štetkou.

KEIM Dispersionsentferner

Prostriedok pre odstraňovanie starých disperzných náterov. Biologicky odbúrateľný. Aplikácia štetkou.

KEIM Algicid

Prostriedok proti hubám a riasam. Aplikácia štetkou.

KEIM Silangrund

Hydrofóbný prípravok na bázi silanu pre minerálne povrchy, ktoré sú vystavené extrémnej zrážkovej vlhkosti. Použitie v spojení so systémom KEIM Granital. Aplikácia štetkou alebo zaplavovaním.

KEIM Spachtel

Stierková hmota na silikátovej bázi na všetky minerálne podklady pre vonkajšie i vnútorné použitie.

KEIM LOTEXAN®

Špeciálny prostriedok pre zabránenie vzniku vlhkosti a výrazné predĺženie životnosti. Bezfarebný hydrofóbny prostriedok na rozpúšťadlovej bázi na všetky minerálne podklady (najmä na omietky, ktoré nemajú byť opatrené náterom).

B: Antigrafity systém - účinná ochrana proti sprejerom

KEIM Flagranti

Reverzibilný krycí špeciálny náter pre boj proti grafity s dvomi možnosťami využitia, ako preventívny ochranný náter, i pre prekrytie pretretím, s možnosťou jednoduchého odstránenia všetkých vrstiev včetně grafity obyčajnou studenou vodou.

C: Systémy pre vnútorné nátery

KEIM Biosil®

Hotová interiérová jednozložková silikátová farba určená pre farebnú úpravu starých i nových omietok (vhodná pre sanačné omietky - merný difúzny odpor vodnej pary $S_d \leq 0,02$ m) Vyznačuje sa jemnou matovou optikou.

Pre sádkartóny a farebné podklady je doporučené použitie základovacieho náteru KEIM Biosil Grund. Aplikácia štetkou, valčekom alebo bezvzduchovým striekacím zariadením (tryska 0,79 mm).

KEIM Ecosil®

Kvalitná hotová interiérová jednozložková silikátová farba určená pre farebnú úpravu starých i nových omietok (vhodná pre sanačné omietky - merný difúzny odpor vodnej pary $S_d \leq 0,02$ m). Vyznačuje sa jemnou matovou optikou. Je určená pre plochy s vysokými nárokmi na odolnosť proti oteru.

Aplikácia štetkou, valčekom alebo bezvzduchovým striekacím zariadením (tryska 0,79 mm).

KEIM Intact®

Univerzálny vnútorný povrstvovací silikátový náter vhodný pre základné nátery alebo ako prísada do KEIM Biosilu alebo KEIM Ecosilu.

Na sádkartóne možno imitovať štruktúru omietky.

Aplikácia štetkou a valčekom.

C: Systémy pre nátery betónu

KEIM Concretal

Systémy pre farebnú povrchovú úpravu betónových konštrukcií.

Pozn.: stierky, krycie nátery, lazúrne nátery

D: Systémy pre úpravu kameňa

KEIM Restauro

Prípravky a materiály pre čistenie, spevnenie, doplnenie, farebnú úpravu a konzerváciu prírodného kameňa.

KEIM Steinreiniger

Neutrálny ekologický a biologicky odbúrateľný čistiaci koncentrát pre zvlášť jemné a šetrné čistenie nečistôt, prachu, tukov, olejov a hrdzi z prírodného kameňa a betónu.

KEIM Restauro Grund

Minerálna reštaurátorská suchá hmota s hydraulickými pojivami slúžiaca ako náhrada prírodného kameňa (jadrový materiál) pri opravách hlboko poškodených miest prírodného kameňa.

KEIM Restauro Top

Minerálna reštaurátorská suchá hmota s hydraulickými pojivami slúžiaca ako náhrada prírodného kameňa pre povrchové oblasti k napodobeniu štruktúry a farby originálneho kameňa. Možno použiť pri formovaní v otvorených formách. Dodávané v štandardných odtieňoch podľa prehľadu prírodných kameňov (Natursteinkarte), možné sú však i neštandardné odtiene podľa dodaného vzorku kameňa.

KEIM Restauro Fuge

Minerálna špárovacia suchá hmota s hydraulickými pojivami určená pre špárovanie prírodného kameňa prípadne i pre iné pohľadové murivo (tehly, tvárnice a pod.)

KEIM Restauro Gies

Minerálna reštaurátorská suchá hmota s hydraulickými pojivami určená k vytváraniu figúr a stavebných dielov odlievaním do otvorenej alebo uzavretej formy.

KEIM Restauro Lasur

Hotová tenkovrstvová silikátová farba určená k lazúrnemu farebnému riešeniu plôch z prírodného kameňa, prípadne k farebnému vyrovnaniu vysprávok s originálnymi časťami. **KEIM Restauro Lasur** sa riedi **KEIM Restauro Fixativom** v akomkoľvek pomere podľa požadovaného lazúrovacieho efektu.

KEIM Silex OH a H

Bezfarebný spevňovač na bázi esteru kyseliny kremičitej k použitiu na všetky porézne minerálne podklady. Zvlášť je vhodný pre obnovu pevnosti vylúžených miest v pieskovi. **KEIM Silex H** je s prídavkom siloxanovej hydrofobizácie.

KEIM Lotexan N

Bezfarebný hydrofobizačný prípravok pre záverečné ošetrenie porézneho prírodného kameňa na bázi siloxanu. Možno ním chrániť všetky druhy prírodného kameňa proti vode, kyslému dažďu a vzdušnému znečisteniu.

□ Príklad referenčnej stavby na východnom Slovensku - Prešovská radnica

Prešovská radnica je stavba z obdobia baroka a úpravami prevedenými v 19. storočí. V dobe našej prvej návštevy Prešovskej Radnice koncom leta minulého roku bol stav fasády veľmi špatný. Na základe nášho posúdenia boli stanovené etapy a technologické postupy opravy.

Na fasáde boli patrné lokálne vysprávky, na starých plochách omietok bola vrstva staršieho nepriedušného disperzného náteru, sgrafitové omietky boli silne poškodené a na mnohých miestach chýbali úplne. Stanovili sme technologické postupy pre opravu jednotlivých častí domu.

Plochy omietok sa najprv museli očistiť a všetky vrstvy disperzných náterov boli odstránené odstraňovačom disperzných náterov KEIM Dispersionsentferner.

Po odstránení náterov nasledovali väčšie lokálne vysprávky omietkou a menšie silikátovým tmelom KEIM Spachtel. Po dokonalom preschnutí a vyzretí bol aplikovaný povrstvovací silikátový náter KEIM Contact, ktorý umožnil zjednotenie vyspravovaných miest a prípadne prekrytie drobných trhlin.

Potom nasledoval dvojnásobný náter silikátovou farbou KEIM Granital. Použitý náterový systém KEIM je vysoko paropriepustný, má difuzný odpor vodnej pary $S_d \leq 0,02$ m.

Opravu (mimo reštaurátorských prác) realizovala firma Pozemstav Prešov.

Nesúdržné časti sgrafitových omietok boli reštaurátorom po opatrnom očistení spevnené spevňovačom KEIM Silex OH a chýbajúce časti omietok boli doplnené silikátovým tmelom KEIM Spachtel.

Na pevných očistených plochách sgrafitových omietok boli spevnené zbytky starých minerálnych náterov roztokom KEIM Fixativ. Záverečná povrchová úprava spočívala vo farebnom zjednotení sgrafitových omietok prípravkami KEIM Restauo Lasur a Keim Restauo Fixativ. Reštaurátorské práce previedol akademický maliar, pán Lubomír Cáp.

Technický dozor v priebehu realizácie týchto prác zaisťovala firma NOVOTA.

V súčasnej dobe je už k videniu úspešný výsledok prevedených prác od prieskumu, cez technické poradenstvo, až po finálnu realizáciu rekonštrukcie fasády Prešovskej radnice.

□ Kontakt

Česká Republika

KEIMFARBEN s.r.o.

Vídeňská 119
619 00 Brno

tel.: 05-4713 7172

fax: 05-4713 7192

e-mail: barvy@keim.cz

www.KEIM.cz

Slovenská Republika

NOVOTA spol. s r.o.

Mateja Bela 6
851 06 Bratislava

tel.: 02-6382 9236

0903(1) 710 175

0903 398 230

fax: 02-6382 9236

e-mail: novota-art@post.sk

**POJEM PŘÍRODNÍ A KULTURNÍ DĚDICTVÍ A PROBLEMATIKA UCHOVAVÁNÍ
HISTORICKÝCH MĚST**

Doc. PhDr. Zbyněk Z.STRÁNSKÝ, PhD. - Katedra ekomuzeologie FPV UMB

POJEM PŘÍRODNÍ A KULTURNÍ DĚDICTVÍ A PROBLEMATIKA UCHOVAVÁNÍ HISTORICKÝCH MĚST

Doc. PhDr. Zbyněk Z.STRÁNSKÝ, PhD. - Katedra ekomuzeologie FPV UMB

I.

V souhlase se zaměřením a posláním nově vytvořené katedry ekomuzeologie Fakulty přírodních věd UMB - situované záměrně do Banskej Štiavnice - byla tato katedra pověřena Ministerstvom školstva SR grantovým výzkumným úkolem VEGA týkajícím se problematiky explikace pojmu přírodní a kulturní dědictví.

Na základě řešení tohoto úkolu, který v tomto roce dovršujeme, chtěl bych přispět do rámce tohoto odborného semináře poukazem na některé závěry, které mají význam pro řešení problematiky městských památkových center.

Přihlédněme nejprve k terminologické stránce.

K fenoménu označovanému dnes jako kulturní, resp. přírodní dědictví se váže v různých jazykových okruzích směsice slovních označení.

V okruhu francouzského jazyka narazíme na termín „patrimoine“ V jeho kořenu je slovo „patrie“, vlast, resp. vlastnictví, co souvisí s jeho vznikem koncem 18.stol. Používá se však i termín „bien culture“, tj kulturní statek. V anglickém jazykovém okruhu se operuje s termínem „heritage“, který má kořen ve slově „heritable“, co znamená dědit. Používá se však i termín „property“, který vychází ze slova „proper“, tj. vlastnictví. Podobná diferenciacie je také v německém jazykovém okruhu, kde figuruje nejčastěji termín „Denkmal“. V něm se spájí slovo „Denk“, - paměť a „Mal“ - znamení, tj. je to označení pro něco, co je hodné zapamatování. Uplatňuje se však i termín „Erbe“, který má význam dědictví. Vezmeme-li ze slovanských jazyků v úvahu ruštinu narazíme na termín „kulturnoje nasledstvo“ tj. označení pro něco, co je předáváno, děděno. Ale užívá se i termín „pamiatnik“, který se pojímá jako objekt vytvořený člověkem nebo přírodou, hodný pozornosti. V okruhu orientálních jazyků jsou termíny, které významově souvisí s pojmem tresor/poklad, co má historické kořeny. V japonštině se operuje s termínem „isan“, který znamená statek, a to jak přírodní, tak kulturní. Naproti tomu čínský termín „wen wu“, se překládá jako historická stopa nebo kulturní relik. .

Z této etymologické sondáže je zřejmé, že užívané termíny nevykrývají vždy významově pojem dědictví. Na jedné straně jej přesahují – jako relik, statek, materiální kultura, na druhé straně jej zužují - jako pokladové kolekce. Celkově chápání významů těchto termínů není proto jednoznačné.

Významný posun nastal po druhé světové válce, a to v souvislosti s ustavením světové organizace UNESCO. To udělalo mnoho pro věc dědictví: zřídilo *The Division of Cultural Heritage*, má *World Heritage Committee*, vytváří *The World Heritage List*, iniciuje světové i regionální kongresy a vydává i *World Heritage Newsletter*. V jeho rámci vznikly i speciální mezinárodní organizace (ICOMOS --*International Council on*

Monuments and Sites, ICCROM - International Centre for Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property, IUCN - World Conservation Union nebo *ICOM - International Council of Museums.*)

Touto cestou se zformovala v mezinárodním měřítku profesionální organizační a legislativní platforma pro obhajování věci dědictví, která měla a i nadále má dopad v jednotlivých státech a ovlivňuje jejich instituce zabývající se touto tematikou.

Vezmeme-li v úvahu zásadní dokument UNESCO z r.1972 tj. *Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, pak pojem kulturního dědictví se zde charakterizuje výčtem objektů seskupených pod hesla památníky, budovy či sídla a obdobně pojem přírodního dědictví skupinami přírodních zajímavostí, geologických a geografických formací a přírodních lokalit. To má praktický význam, ale k vlastní podstatě námi sledovaného fenoménu to nedovede.

Ale nepomohou ani charakteristiky, které zveřejnilo UNESCO pod heslem *Heritage. A Gift From the Past To The Future*- dědictví, dar minulosti přítomnosti. Dědictví se zde vymezuje jako „odkaz minulosti s nímž dnes žijeme a který předáváme budoucím generacím“.

Nejnovější dokument připravený Ministerstvom kultury SR, *Deklarácia Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva* uvádí, že „kultúrne dedičstvo je nenahraditeľným bohatstvom štátu a jeho občanov, je dokladom vývoja spoločnosti, filozofie, náboženstva, vedy, techniky, umenia, dokumentom vzdelanostnej a kultúrnej úrovne slovenského národa, iných národov, etnických skupín a jednotlivcov, ktorí žijú alebo v minulosti žili na území Slovenska.“ Ani toto nevymezuje v čem spočívá podstata tohoto fenoménu.

Závažné je však to, že *Deklarácia* poukazuje na „všeobecne nedostatočnú úroveň vzťahu verejnosti ku kultúrnym a historickým hodnotám.“

Z toho vyplývá, že verejnosť pojmá tento pojem veľmi vágně. Neztotožňuje se s ním a neuvědomuje si, co tento fenomén znamená a jaký má význam pro každého jednotlivého člověka i celou společnost.

Není to však pouze slovenská problematika, ale všesvětová. Rekonstruuje-li UNESCO v Indii několikamilionovým nákladem pagódu a obyvatelé ji v krátkém čase opětně rozeberou pro stavbu svých chatrčí, pak to není dokladem toho, že pagóda neměla hodnotu, ale domorodci ztratili hodnotový vztah k tomuto objektu. A nemusíme jistě ani připomínat z nedávné doby násilnou likvidaci skalních soch Budhy v Afganistanu, která přesvědčivě dokazuje, že v případě kulturního dědictví se nejedná o nějaké abstraktní, univerzální hodnoty, ale především o vztah člověka, resp. komunit k reprezentantům kulturních hodnot, tj. o kulturní vědomí a povědomí, resp. i transpersonální nevědomí, které je závislé na mnoha osobitých faktorech.

Proto – i když jistě nemusíme souhlasit – má v mnohém pravdu v kritickém příspěvku k problematice světového a kulturního dědictví Jorinde SEIDEL, když v roce 1994 napsal:

„Projekt světového dědictví se jeví jako stará tvář muzea s měřítky a kritérii datovatelnými devatenáctým stoletím,“

II:

A tak si musíme klást otázku, v čem spočívá vlastní problematika přírodního a kulturního dědictví?

1. Termín dědictví vyjadřuje z právního hlediska změnu vlastnictví na základě časové posloupnosti. O tom, co se stane dědictvím nerozhoduje však předávající, ale přijímající, na základě vlastních hodnotících hledisek. Nemusí si také ponechat vše, co zdědil a z faktu dědictví neplyne ani potřeba jeho uchování.

V poměru k tomuto obecnému chápání pojmu dědictví, termín dědictví, jak se s ním setkáváme v rámci fenoménu přírodního a kulturního dědictví, je spájen s potřebou uchovávat obecné kulturní hodnoty a jejich prostřednictvím nejen obohacovat, ale i dále rozvíjet kulturu. Formování přírodního a kulturního dědictví se proto soustřeďuje na selekci a uchování takových reprezentantů kulturních hodnot, které mohou tuto úlohu ve vývoji společnosti plnit. Avšak tuto úlohu neplní pouze objekty pojímané jako dědictví.

Většinou se neodlišuje odkaz (legacy) a dědictví (heritage). Vše co přejímáme z hlediska fenoménu přírodního a kulturního dědictví není dědictví, ale pouze odkaz. Situace je však ještě složitější: jestliže odkaz je vědomý akt, pozůstalost a především ostatky, relikty jsou nevědomé. Oboje se však může stát dědictvím. Rozhodující je, zda toto přijmeme a pojmeme jako dědictví. Pro ty, kdo budou přejímat naše dědictví, nebude toto dědictvím, ale odkazem, pozůstalostí či pouhými relikty. Z hlediska osobitého osvojování si skutečnosti v naznačeném kulturotvorném významu, se nám jeví pojem dědictví jako užší, protože označuje až rezultat tohoto vztahu.

Přesto se s pojmem přírodní a kulturní dědictví operuje v širokém měřítku, a to jak v praxi, tak i v zásadních mezinárodních i národních dokumentech a legislativních opatřeních, ale jen ve velmi vágním, více méně jen emocionálním a symbolickém pojetí, nikoli jako s vědecky vymezeným pojmem.

2. Můžeme jistě souhlasit s Jaroslavem LIPTAYEM, že nemůžeme žít bez vědomí kontinuity života a že dědictví zde sehrává významnou roli. Ale právě proto je třeba, abychom si ujasnili v čem spočívá toto osobité osvojování si skutečnosti. Museíme si uvědomit, že v tomto případě se nám nejedná o minulou, reliktní skutečnost jako takovou, ani o uchování jejich prvků v původní existenční funkci. Neuchováváme historický mlýn v jeho původní funkci, abychom zde mleli mouku, ale s ohledem na kulturní význam, který pro nás dnes, resp. i v budoucnosti případně může mít. Rozhodující je to, co označuji jako hodnotový přesah, tj. hodnoty, které mohou takovýto objekt reprezentovat vůči soudobým hodnotovým kritériím a soustavám. Není to také jednou daný, neměnný vztah, ale velmi dynamický, který je prvořadě podmíněn společenskými proměnami, ať již ovlivňovanými politickými, ekonomickými, náboženskými, rasovými či kulturními faktory.

Identifikace možných reprezentantů přírodního i kulturního dědictví nemůže proto vycházet pouze z vnějších, odborně nefundovaných hledisek a postojů nebo se uspokojovat legislativními opatřeními více či méně direktivní povahy, bez poznávání a chápání kontextů ve kterých se toto osobité osvojování skutečnosti pohybuje. Toto osvojování nemůžeme však také formovat pouze na poznání a hodnocení skutečnosti, ale musíme brát v úvahu právě onen osobitý vztah člověka, komunit, národů, národností i lidstva jako celku k této skutečnosti.

I představitelé UNESCO si začínají uvědomovat, že pojem dědictví nelze chápat staticky či pouze z hlediska jednotlivých vědních oborů, ale jako osobitý fenomén, který vyžaduje neméně osobitý přístup. Proto např. Jean-Louis LUXEN, generální sekretář ICOMOS, nedávno napsal, že v současnosti antropologický přístup k dědictví „nás vede k nutnosti pojímat tento fenomén jako sociální soubor mnohých rozdílných, komplexních i vzájemně závislých projevů obrazyjících kulturní a humánní společenství“.

3. Reprezentanti kulturných hodnot prírodného a kulturného dedičtví nemajú však pouze materiální povahu. ICOMOS proto operuje s pojmem „hmatatelné“ (tangible) a „nehmatatelné“ (intangible) památky (monuments). V rámci UNESCO vznikla i mezinárodní komise „Paměť světa“ (*International Advisory Committee of the „Memory of the World“*) zabývající se „dokumentárním dědictvím“ (documentary heritage) zahrnujícím archívy a knihovny.

Z ontologického hlediska existuje zásadní rozdíl mezi autentickým objektem selektovaným z původní skutečnosti a informacemi vyvozenými ze skutečnosti a fixovanými na nějakém nosiči. Zřejmý je jistě rozdíl mezi autentickou Rodinovou sochou a její fotografií. Naproti tomu bez magnetofonového záznamu se můžeme těžko zaposlouchat do Beethovenovy symfonie. S tímto bezprostředně souvisí problematika tzv. virtuální a reálné skutečnosti. Té se však prozatím – s výjimkou muzeologie – nevěnovala odpovídající pozornost. Přitom se týká přírodního a kulturního dědictví, protože i zde je třeba rozhodovat o uchování autentických hodnotových reprezentantů a jejich případném nahrazování dokumentačně-informačními médii, což může být nejen pracovně jednodušší, ale také méně nákladné.

4. Máme-li na úrovni počátku 21. stol. rozhodovat o tom, zda nějaký objekt může reprezentovat hodnotový a tím i významový přesah, tj. plnit úlohu přírodního či kulturního dědictví, pak je třeba v intencích soudobého filozofického a vědeckého myšlení – jak na to poukázal např. Zdeněk MATHAUSER, Jaroslava PEŠKOVÁ nebo Miloš HAVELKA – vycházet z odpovídajícího vědeckého přístupu. Mnozí jistě poukážou na řadu přírodovědných, humanitních i technických oborů, které se angažují ve vědecké explikaci skutečnosti. Ale právě v tom je problém: angažovatelné obory mají jistě svůj význam pro poznání přírodních i humánních jevů, ale žádný z nich se nezabývá identifikací toho, co má hodnotový přesah a postuluje uchování jeho reprezentantů. Zde se jedná skutečně o specifický vztah ke skutečnosti – a to nejen reliktní, ale i soudobé – který postuluje vlastní vědeckou explikaci

Z tohoto požadavku ještě neplyne, že bychom měli usilovat o formování vlastní teorie dědictví, tj. „dědickovědy“ / „heritology“. Pojem dědictví je právní pojem a jeho obsah je mnohem užší – jak jsem naznačil – a nevykřývá celý obsah fenoménu přírodního a kulturního dědictví. Dědictví nemůže být proto předmětem poznávací intence nějakého nového vědního oboru. Pokusil se o to Tomislav ŠOLA z Univerzity v Zagrebu, ale nakonec od této myšlenky odstoupil.

5. Existují však obory, které mnozí podřazují pod pojem přírodního a kulturního dědictví. Mám na mysli především památkovou péči, muzejní kulturu a ochranu přírody..

Jistě nejbližší k sledovanému fenoménu má památková péče. Sám centrální pojem „památková péče“ / „monumentum“, je však také poměrně vágní. Srovnáváme-li různá vymezení počínaje třeba Al. RIEGLEM, který pojímal památku jako „takové dílo lidské ruky, jež bylo provedeno za tím účelem, aby ve vědomí potomků udrželo živou paměť,“ a skončíme u Hans – Georga GADAMERA, který viděl v památce „vědecký doklad pro vývoj společnosti“ – o moc nezmoudříme.

Absence vědecké explikace základní pojmové kategorie vede v praxi k tomu, že centrální pozici přejaly obory dějin architektury a dějin umění, k nimž se přiřazují technické aplikace. Ale pouze z pozice dějin architektury či umění nelze řešit vlastní poznávací, hodnotící i metodologickou problematiku památkového fenoménu. Nad jiné výmluvné je to, co na vědeckém kolokviu „Graduálne a postgraduálne štúdium pre oblasť

pamiatkovej starostlivosti“ uskutečneném na Fakulte architektúry STU v Bratislavě, uvedl Ivan GOJDIČ z Pamiatkového ústavu Bratislava: „.....nevieme ani medzi praktickými pamiatkármi, ani pedagoggmi alebo architektmi dospieť k ču len približne zhodným názorom dokonca i pri takých najzákladnejších pojmoch, akými sú napr. kultúrna pamiatka či pamiatkové prostredie a jeho hodnoty“.

V muzejní kultúre vykryštalizovala - v závěrečných desetiletích 20.stol.- muzeologie v osobitý vědní obor. V souvislosti s řešením poznávací domény muzeologie jsme dospěli k identifikaci osobitosti uchovávacího, paměťového momentu a vymezili pojem muzeality, který je určující pro pojem muzealizace, ku kterému dnes dospěli i přední postmoderní filozofové jako Jean-Francois LYOTARD, Jean BOUDRILLARD nebo teoretický historik Hermann LÜBBE. Prosazení muzeologických pojmů muzeality a muzealizace navrhoval pro památkovou péči již v r.1979 Ivo HLOBIL a na tento kontext v poslední době zaměřil pozornost památkových pracovníků i M.HAVELKA.

Tím muzeologie také překračuje rámce angažovatelných vědních oborů – z nichž mnohé proti tomu bojují všemi prostředky - a spájá vlastní poznávací proces s kulturně-paměťovým osvojováním si skutečnosti. Chceme-li, aby muzejní kultura byla organickou součástí vývoje lidstva, pak je nezbytné, aby nejen uchovávala minulé, ale především postihovala i přítomné. Tím přispívala k řešení akutních potřeb i problémů lidstva. Ale současně i překračuje rámec dědictví. Může však prostřednictvím svého osobitého osvojování skutečnosti podpořit jeho úlohu ve společnosti.

V historickém pohledu byl vznik ochrany přírody svázán s vývojem památkové péče. Již v roce 1819 použil Alexander von Humboldt termín „přírodní památka“. Později se ochrana přírody začala omezovat pouze na vymezená území a zejména na ochranu některých druhů rostlin a živočichů. Podstatný zvrat nastal až s nástupem ekologie a zejména environmentalistiky, kdy ochrana přírody získala odpovídající vědecké prostředí.

Na toto poukázal i Ivan VOLOŠČUK, který se pokusil zdůvodnit formování ochrany přírody jako vědního oboru konfrontací s určujícími metateoretickými kritérii. V této souvislosti velmi správně zdůrazňuje, že každá disciplína, která se může angažovat v této tematice, „sústřeďuje pozornost na řázkovú oblasť vlastného bádania, a nie na ochranu prírody“. Pro ochranu přírody jako specifického oboru vymezuje pak Vološčuk vlastní poznávací doménu, kterou identifikuje jako „poškodenia prírody škodlivými činiteľmi“.

Dominující je proto ochrana, a to ochrana celé přírody, resp. životního prostředí. Ale ochrana a uchování není jedno a totéž. Uvědomování si tohoto rozdílu bychom snad mohli vidět ve snaze uplatnit pro obor ochrany přírody termín *sozologie* - se kterým vystoupil v roce 1965 polský autor W.GOETEL - a kde termín „sozo“ se chápe jako uchovávání.

Touto sozologickou orientací překračuje však i tento obor rámec přírodního dědictví, jak se s ním nedávno obíral Marcel LALKOVIČ.

6. Mohou tyto obory – a můžeme k nim přiřadit z hlediska „nehmatatelného dědictví“ i archivistiku, knihovnědu, dokumentaristiku a informatiku – zabezpečovat vědeckou bázi pro to, co označujeme termíny přírodní a kulturní dědictví? Je to možné, ovšem za určitých předpokladů:

a) Tyto obory se zformují na úroveň odpovídající soudobým kritériím vědeckého oboru a dokážou reagovat na proměny soudobého filozofického a vědeckého myšlení v souvislosti s překonáváním globální ekologické a kulturní krize lidstva. Právě jejich prostřednictvím je třeba přeměřovat každodenní praxi a

spolupodílet se na řešení problematiky přírodního a kulturního dědictví, které je však pouze složkou jejich přístupu k reliktní i soudobé skutečnosti.

b) Tyto obory mohou tuto úlohu převzít pokud se oprostí od jednostranných hledisek některých angažovatelných vědních disciplín, jejichž poznatky jsou přínosné, ale nemohou řešit vlastní problematiku uchovávacího přístupu ke skutečnosti, protože ten nevyplývá ze skutečnosti samé, ale z našeho vztahu k této skutečnosti. A právě poznání tohoto vztahu je klíčem k řešení i problematiky přírodního a kulturního dědictví.

c) Tyto obory je však třeba prosadit do rámce vysokoškolských studijních programů a jejich absolvování se musí stát nezbytným předpokladem k působení v oblastech uchování kulturní paměti i předpokladem profesionalizace této práce. To je i poláním naší katedry ekomuzeologie spájející v studijním programu tři výše připomínané obory.

Nakonec si jistě mnohý položí otázku, zda by nebylo třeba tyto obory, které ovšem mají svá specifika, zastřešit. Jak jsem zdůvodnil nebude to „heritologie“, Ale vzhledem k tomu, že všechny tyto obory se zabývají kulturně-paměťovými relacemi člověka ke skutečnosti, mohla by převzít tuto úlohu kulturní antropologie nebo v ještě širším měřítku obecná věda o paměti – mnemologie nebo mnemosofie.

III.

Jaký význam a možný dopad mají tyto poznatky pro řešení problematiky historických měst ?

Především si musíme uvědomit, že se nejedná o uchování původní skutečnosti v jejím funkčním a hodnotovém profilu, ale o uchování takového svědectví, které má osobitý hodnotový a tím i významový přesah.

Musíme však odlišit monumentalistický a muzeologický přístup, a to uplatněním pojmů, které jsem zavedl a které někteří památkoví pracovníci převzali. Jedná se o orientaci „in situ“ a „in fondo“. Chci-li nějaké autentikum zachovat v původní formě, pak je to možné nejlépe formou „in fondo“. Platí zde to, co již na počátku 20.století vyslovil významný teoretik památkové péče Max DVOŘÁK: pokud nemůžeme památku uchovat v původním prostředí, pak ji musíme převést do muzea - i když v tom viděl tehdy východisko z nouze.

Naproti tomu objekty, které chci zachovat v původním prostředí, tj. „in situ“, mohou zachovat dvojím způsobem. Jedná-li se o objekt, který chceme zachovat na původním místě a v původním stavu, můžeme uchovávat za předpokladu, že ho více či méně izolujeme od běžného života a podřídíme konzervačnímu režimu, obdobně jako v muzeu. Je to mimořádně nákladné řešení a jeho efektivita je dosti problematická. Druhý způsob spočívá v tom, že objekt spájíme se soudobým životem, tj. učiníme z něho organickou součást kulturního vývoje společnosti i každodenního života. Toto spojení má zásadní význam pro uchování jak přírodních, tak kulturních objektů. To dosvědčuje i praxe muzeí v přírodě: pokud nikdo nespí v peřinách prezentovaného vesnického interiéru tyto se záhy rozpadnou. Musíme brát zřetel k tomu, že tyto objekty ztratily svou původní funkci i hodnotu a pouze díky hodnotovému přesahu mohou získat novou funkci. Zřícenina hradu nemá již ani sídelní ani obranou funkci, ale je svědkem určité kulturní úrovně a má proto kulturně-výchovnou úlohu. V renesančním či barokním domě – situovaném třeba na náměstí – nebude dnes nikdo bydlet v tehdejších podmínkách. Máme-li takovýto historický objekt uchovat, pak ho musíme modifikovat podle soudobých požadavků. Není možné se stavět proti těmto změnám, ale naopak: je třeba je realizovat,

ovšem v úrovni odpovídající hodnotám přesahujícím do současnosti. Stručně řečeno: nové nemůže být v rozporu s přejímaným. Nahlédneme-li do kteréhokoliv chrámu můžeme se přesvědčit, že je to možné a nevyvolávalo a ani dnes to nevyvolává negativní reakce.

Složitá je otázka, do jaké míry zachovat původní objekt, resp. jeho reliktní prvky. To souvisí s výše charakterizovanou problematikou ontické a informační reality. Pokud má pro nás objekt význam pouze jako informační zdroj, tj. slouží např. jako pramen poznání pro tu či onu disciplínu (dějiny architektury, umění, stavební technologie aj.) může být dostačující fixujeme-li sňaté informace na vhodném nosiči. Naproti tomu v případě, že kulturní hodnota je spjata s ontickým rozměrem objektu, informačně-dokumentační forma ji nemůže suplovat. Toto onticky-informační hledisko je dnes velmi důležité a umožňuje nám – vychází-li z objektivní vědecké analýzy – podstatně zefektivnit náš přístup k reliktní skutečnosti.

Autentičnost obyčejně spájíme s materiální původností. Ale ani toto není jednoznačné. Napří Karlův most v Praze je pouze zlomkem své hmoty autentický (některé kameny v základech pilířů). V tomto případě ne materiální autentičnost je rozhodující, ale autentičnost jeho formy, která má symbolickou funkci. Z poválečné doby si můžeme připomenout Varšavské staré město, které také není materiálově autentické, ale pouze symbolicky.

Určování toho co má či nemá být zachováno, se nemůže – jak jsem výše zdůvodnil - opírat pouze o stanoviska angažovatelných vědních oborů či subjektivní názory řídicích pracovníků. Musí vycházet z globálního hodnocení objektů v jejich významovém posunu, tj. čeho jsou svědky, čím nás oslovují a jaký kulturotvorný význam mají a mohou dnes pro nás mít. A zde jsme u jádra věci. Zachování určitého reliktu musí vycházet z vědomí jeho hodnoty. To je však možné – v případě objektů „in situ“ - za předpokladu, že objekt je přesvědčivým dokladem kulturního a rozvojového přínosu pro člověka a společnost, nikoli brzdou nebo dokonce projevem nějaké starozitnické mánie či nostalgie. Přijetí odkazu je bezprostředně závislé na tom, jak dokážeme propojit kulturně-hodnotový přesah se soudobým kulturním vědomím. Musíme přesvědčit veřejnost, že uchovávaní minulého je v jejím zájmu a k jejímu prospěchu. To ovšem předpokládá že známe a bereme v úvahu kulturní orientaci společnosti, jsme schopni pochopit její vztah k odkazu a dokážeme z toho vyvodit realizační závěry. Z objektů „in situ“ nemůžeme dělat obrazně řečeno „muzea“, nebo z historických jader měst „skanzeny“.

V souladu se soudobými trendy ve vědeckém přístupu k přírodní i antropní skutečnosti se nemůžeme také omezovat pouze na posuzování jednotlivých objektů. Ekologická a environmentalistická orientace vyžaduje, abychom objekty posuzovaly v jejich globálních kontextech, a to z hlediska integrace přírodního a městského prostředí. Město mělo a i dnes má povahu systému. Pokud narušíme tento systém, pak věci nepomůžeme zachráníme-li ten či onen prvek. Nejde ovšem o to, abychom uchovávali původní historický systém města. Chceme-li však zachovat historické jádro města jako nový funkční celek, pak musíme vytvořit nový systém, který bude na jedné straně navazovat na původní, ale na druhé straně ho bude přetvářet v intencích soudobého života. Neměli bychom však ani přehlížet velmi důležitý moment „paměti místa“ – jak ho zdůvodňuje Piere NORA. Zásah do této paměti ničí vědomí kulturní hodnoty a její kontinuity a narušuje pocit sounáležitosti jeho obyvatel. Je třeba naopak využít tento paměťový vztah a přispět k jeho umocňování prostřednictvím znovuoživení. To neznamená, že budeme ustupovat např. požadavkům zvětšující se automobilové dopravy,

ktelé jsou v rozporu s proporcemi komunikací historických měst. Mnohá zahraniční města dokumentují, že řešení je možné, i když občané musí v těchto případech používat vlastní končetiny. Stejně obtížné je usměrňování privátních firem usilujících o oblepení objektů přerůznými nevkusnými reklamními poutači. Řešení však není v zákazech, ale v koncepcích, při kterých je třeba nejen uspokojit obě strany, ale zainteresovat je na společném přístupu k této problematice.

Nepřehlédnutelným momentem při tomto přejímání odkazu minulosti v prospěch současnosti je také ekonomická stránka. Toto však nemůžeme v případě historických jader řešit mimo rámec celkové koncepce. Historické jádro musí žít. Tím není řečeno, že tam umístíme obchodní domy s 24 hod. provozem. Výběr funkčních složek musí vycházet z celkové povahy historického jádra a musí přispívat k jeho umocnění. Že to je možné – a ekonomicky přínosné – dokládá řada zahraničních zkušeností. Koncepce znovuoživení historického jádra musí být proto komplexní, tj. musí se týkat stejně tak monumentalistických, muzeologických i sozologických aspektů, jako ekonomických i obecně společenských a kulturních.

Důležité je nalézt u obyvatel pochopení pro uskutečňování takového projektu, případně je angažovat při jeho realizaci, ale současně uspokojovat občany jak z hlediska „paměti místa“, tak jeho aktuálního využití. Na tomto vztahu, tj. na vědomí kulturních hodnot, které takové historické jádro reprezentuje, závisí nejen sama realizace záměru, ale především její další fungování.

A závěrem:

Historická města neuchovááme ani neoživujeme pro uspokojení specialistů či zájemců. Ale ani pouze v zájmu kulturního obohacování obyvatel města, příležitostných návštěvníků a turistů. Podstatné je to, že jsou přímými svědky kulturního vývoje a nezastupitelným bohatstvím národa i celé společnosti. Současně jsou však i zrcadlem kulturní vyspělosti, dokladem vztahu ke kulturním hodnotám, ale i měřítkem kulturního vědomí.

Naproti tomu narušování těchto hodnot, či přímý vandalismus, je neoddiskutovatelným projeve závažného poklesu morální, kulturní a obecně společenské úrovně, a to nejen v rozměru vlastní společnosti, ale lidstva vůbec.

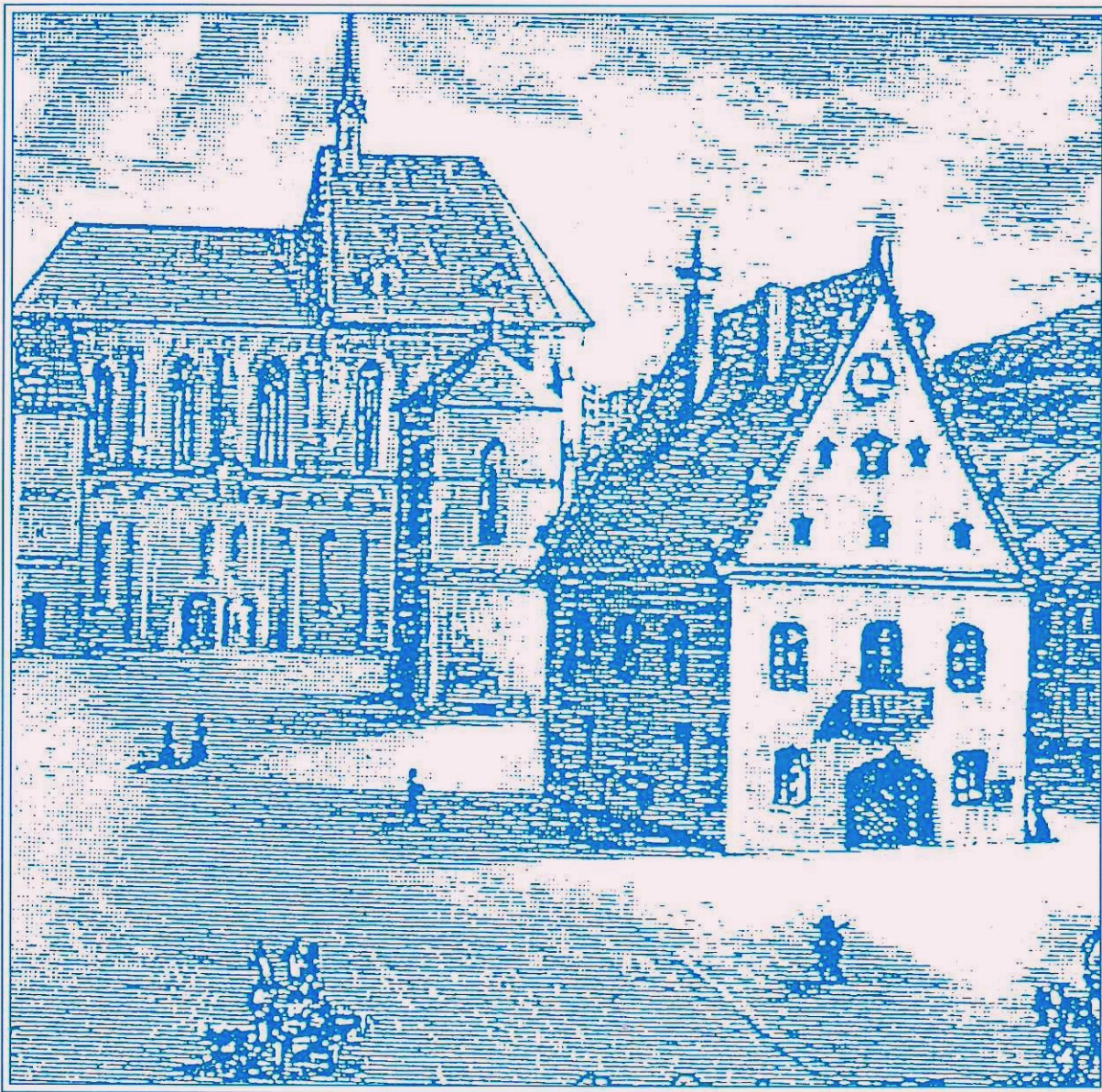
Literatura:

- BAUDRILLARD, J.: Le système des objets, Paris 1968
- Convention and Recommendations of UNESCO concerning the protection of the cultural heritage, UNESCO, Paris 1985
- Das Welterbe. Eine Bestandsaufnahme, UNESCO Kurir, 9/1997
- DEVALLÉES, A.: Emergence et cheminements du mot patrimoine, *Musées*, 1995, 3
- DVOŘÁK, M. Katechismus der Denkmalpflege, Wien 1918
- HALBWACHS, M. Das kollektive Gedächtnis, Frankfurt am M., 1991
- HAVELKA, M.: Památky a postmoderna, *Bulletin SÚPP*, 7, 1991
- HLOBIL, I.: k otázce teorie památkové péče, *Umění*, 3 1979
- HLOBIL, I.: Kulturní dědictví a monumentika, *Bulletin SÚPP*, 7, 1991
- JEUDY, H.P.: Die Welt als Museum, Berlin 1987
- KOCOUREK, R.: Msta vynálezů, Olomouc 1997
- KRÁL, M.: Změna paradigmatu vědy, Praha 1994
- LIPTAY, J.: Spojí nás rozdeľujúca minulosť, *Pamiatky a múzeá*, 1999, 3
- LYOTARD, J.F.: La situation postmoderne, Paris 1979
- MATHAUSER, Z. Kulturní dedičství jako filozofický problém, *Bulletin SÚPP*, 7, 1991
- MILLER, D.: Material Culture and Mass Consumption, Oxford-Cambridge 1994
- Múzeá na prahu tretieho tisícročia, SNM, Bratislava 1999
- NORA, P.: Zwischen Geschichte und Gedächtnis, Berlin 1990
- PETZET, M.: Denkmalpflege heute, Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege, München 1993
- SEIJDEL, J.: Operation RE-store World, *Mediamatic*, Amsterdam 1994
- STRÁNSKÁ, E.- STRÁNSKÝ, Z.Z. : Základy štúdia muzeológie, FPV UMB, Banská Bystrica 2000
- STRÁNSKÝ, Z.Z. : Oekoparadigma und die Museologie? *Museum Aktuell*, 1999, 51
- STRÁNSKÝ, Z.Z.: Cultural Heritage a Big Word, a Vague Term, *PACT*, 1997
- STRÁNSKÝ, Z.Z.: Úvod do studia muzeologie, MU-ISSOM, Brno 2000
- STURM, E.: Konservierte Welt. Museum und Musealisierung, Berlin 1991
- ŠMAJS, J.: Ohrožená kultura, Brno 1995
- VINTER, V. Úvod do dějin a teorie památkové péče, I-II, Praha 1970-71
- WAIDACHER, Fr.: Priručka všeobecnej muzeológie, SNM, Bratislava 1999
- World Conference on Cultural Policies, UNESCO, Mexico City, 1982
- ZACHARIAS, W. (ed.): Zeitphänomen Musealisierung, Essen 1990

POZNÁMKY:

VYDAVATEL: MESTO BARDEJOV, RADNIČNÉ NÁMESTIE č. 16, 085 01 BARDEJOV

TLAČ: GRAFOTLAČ, UL. ŠTEFÁNIKOVA č. 77, 085 01 BARDEJOV

NÁKLAD 100 KS

ISBN 80-968591-5-3

BARDEJOV 2001

ISBN 80-968591-5-3